

UNIVERSAL
LIBRARY

OU-232946

UNIVERSAL
LIBRARY

منبر سوم قاسم احلوم

مکتوب دو مکتوب است

مکتوب هفتم

در جواب خط سولوی محمد حسین صاحب بنالوی در هفتسار جواب شبهات بخدا
برجرات ثبوت از معجزه حصول یقین از خبر تنویر منقذ خط سولوی محمد حسین صاحب بنالوی

مکتوب هشتم

در بیان عدم جواز گرفتن سود مسلمانان ادرهند وستان بهم در بیان
آمدن آرا منی مرهونه و عیسره

در طبع محبتانی و بی با بر چا و طبع دید

جلد اول

مبسر سوم

من یرود الله بخیر الی عقبه فی الدین
المنه الله که باوان حمید زمان سعید رساله عجیب و غریب که
در تحقیق مضامین کجپ و تدقیق نجات دلشیں فرد فرید است
مطبوعه تاریخ پانزدهم ماه ربیع الثانی ۱۲۹۲ هجری شمسی برل

قاسم العلوم

من تصنیف مولانا مولوی محمد سید صاحب

و تصحیح مولانا موح که در علم و عمل خورشید بقیه سلف صاحبین هستند
و وجود طبع و ذکاوت ذهن خود یادگار علماء محققین

و مطبع مجتبیٰ دہلی بابت تمام محمد مست از علی طبع گردید

جلد اول

ششم

خط مولوی محمد حسین صاحب ثنائوی در استغاثہ شبہات
مندان بر معجزات و ثبوت نبوت از ہجرہ وصول یقین از
جنبہ متواتر

بسم اللہ الرحمن الرحیم

محمد حسین عفا اللہ عنہ در خدمت معظمی مولوی مولانا محمد قاسم صاحب سلمہ اللہ تعالیٰ سلام علیکم ورحمۃ اللہ
وبرکاتہ تیر ساندہ انا بعد نامہ سامی رسیدہ باعث بر بیان شبہات کہ امام یازمی و علامہ
نفتازانی بتخلیج پر داختہ جواب شافی ندادہ اند گردید پس یکی از ان اینست کہ امام را از
از طرف ثبوت نبوت و معجزات گفتم کہ اجد تسلیم بودن ہجرہ خارق عادت و بودن آن بغیر
ندہ برای تصدیق حدیث است صدق صاحب آن زبان ثابت نمی شود حیث قال فی
التحقیق العاشر من التہم الاول من کتاب النبوات من المطالب العالیۃ لفصل العاشر فی
ان یقتدیر ان یكون المعجز قائما مقام ما اذا صدقه اللہ تعالیٰ علی حیل التفسیر فهل یزیم من ہذا
کون المدعی صادقا قال المنکر من دلالة المعجزات علی ہذا المعنی غیر واجب یدل علیہ ہجرہ
الاولی ان الدلائل الدالۃ علی صحۃ القول بالمعجزۃ الی علی ان فاعل جمیع افعال العباد ہو اللہ تعالیٰ
فاذا ثبت ہذا وجب لقطع بان خالق کل الاکاذیب وکل المجہالات ہو اللہ تعالیٰ واذا لم
یمتنع من اللہ خلق الجہل والضلالتۃ ابتداءً فبان لا یفید منہ ذکر کلام یوجب وقوع التلبیس
الجہل والشبہۃ فی قلوب العباد کان اولی لان فعل ما قد فیضی الی الجہل لیس اعظم من فعل الجہل
ابتداءً انشائیۃ لا شک فی حصول المجہالات فی قلوب العباد فاعل ہذا الجہل ما ان یكون العبد
او یكون ہو اللہ الی ان برہن علی الشئ الثانی بوجہ ثم قال فثبت ان خالق کل المجہالات

هو الله واذا ثبت هذا فلا بد من يجوز كون الله فاعلا لما يؤتم به العمل اولى - الثالثة ان انوارا كثيرة
من الجبالات حصل للعبد فانه ان يقال ان حاصلات على حق ارادة الله وعلى خلافه فعله الاول
وان الله يدلل للجمل فلا يتبع منه على هذا التصديق الكاذب على الثاني يلزم كونه ضعيفا وكل من
كان كذلك يتبع منه كذب الرابعة ان كلام القائل بان تصديق الكاذب محال على الله عز
على ان الكذب قبيح وهو من الله محال الا اننا بينا ان هذه القاعدة مبنية على القول بخبر اللسان
والقبيل وقد عرفت ان كلام القاعى ضعيف جدا وكذا المبنى عليه ايضا انتهى بختمه بتبشير
بأن جواب من شبهات در فضل خامس عشر فرموده وبعلم الضرورى محال بان الكذب على الله
لانه صفة نقص مشهودة الفطرة دالة على ان صفة نقص محال على الله فعند هذا يحصل الجزم
واليقين بان ظهور المعجز يدل على التصديق انتهى كلامه قلت لعل لفظ بتصديق في آخر هذه
العبارة من سهو النسخ وتصحيح لفظ الصدق اذا الكلام فيه لاني بتصديق فانه مسلم على هذا
الشق وعلامة تقاضا زاني ومقصودا من شرح مقاصد در بابين اعتراض جنين فرموده واما
ان ظهور المعجزة على يد الكاذب لاي غرض من فرض ان جاز سقلا بناء على شمول قدرة الله تعالى
فهو متنع عادة معلوم الا انكار قطع كما هو حكم سائر العاديات وهذا ما قال ايضا ان اقتران
المعجزة بالصدق احد العاديات فاذا جازنا انحرافها عن مجراها جازا خلا للمعجزة عن الصدق
وهذا كذا يجوز ان الجاز على يد الكاذب واما بدون ذلك فلا استحقاق له لصدق الكاذب منا
من قال استحقاقه عقلا فالشيخ لا يفضاه الى التحيز عن افاضة الدلالة على صدق دعوى
الامام والشيخين المتكلمين لان الصدق بالبرهان لا يعلم الا لقائا لفعل فلو ظهرت من الكاذب
لزم كونه سقلا وكذا كاذبا وهو محال الى ترديده لا يجابه التسوية بين الصادق والكاذب عدم النظر
بين البني والبنى - موسسه لا يليق بالحكيم الى ان ذكر غامسا الجواب عن قولهم ان استحقاق الكاذب
من الله انما ثبتت من الشرع وازين اجوبه انهم ختم مكنيست جواب امام رازي خود طاعت
كشبهه اولي وانيه بكه نباله هم تعلقي نادر ورفع شبهه راجع اگر چه بطاهر رازي مفهوم ميشود واما

خصم را می رسد که بعد از تسلیم استحضال مسدود کذب انخدالتی در استحضال کذب منع پیش آرد
 و دفع این منع بدون اثبات نمایی که تصدیق کاذب عین کذب باری و یا مستلزم نیست ممکن
 نیست حقیقت منع شبهه العجم هم از آن نشاء و جواب علامه بوجوب حمل کلام است الاول ان قوله
 منع عادة معلوم الانتفاخ نحو مخالف الواقع ولما يرفع قطعاً و ظهور انحراف صلی ای دی الکا و نیز
 کماله حال ابن میاد و شباهت بهما قد نطق به السنة و شهید به الواقع و قد اعترف به المسلمون و موهبة
 ملا الهیاء فاصحی استحضاله و امتناعه عادة للثانی ان قوله فاذا جازنا انحرافها فيه ان هذا التعليق
 بالجازا اذ تجوز انحراف العادة عن مجزأ لا مانع منه و بعضین مفهوم المعجزة التي انتم تصدقوا
 فلما جازتم الانحراف هنا لک مجزأة تخضع هنا الثالث ان قوله الاستحضار لعلم بصديق الكاذب
 ان شبهة کاذبا هو مصطلحی معتبر الاسلام و الا فخصم یسید صادقاً و قادراً بعد خاتمة مجزأة فلا یلزم عند
 اجتماع الکذب مع تصدیق حتی یلزم الاستحضار و کمذا الکلام فی قوله والا فام و کثیر من متکلمین لان
 التصدیق مدلول بها الرابع ان قوله لافضاله الی التعجیز متقنع للموافق غیر منقسم للمخالف فانه لا یسلم
 وجود الرسالة و دلالة شئی علی ذلك فلیف یجتمع علیه بهتمالة التعجیز عن افاضة الدلالة الخ
 ان قوله لا یجایز التسوية فيه ایضا قناعة للموافق الذي یؤمن بالبنی الصادق لا المتنبی الکاذب
 و اما من انکر ذلك عارض حجة البنی بنحو ان المتنبی فلا حجة علیه فی هذا و ینموده اعتراضاً
 ناشی از سور بیان جوابات ایشانست و در نه اصل اعتراض منعلق دلالة معجزة بر صدق صاحب
 آن همین یکست که برای تفارق معجزة بنی محی و استاد راجح متنبی . یا ستانده پس من حیث الدلالة
 که در اول بر صدق است و در ثانی بر کذب فارق بین پیدایمان نمود و یکی از این شبهات غیبت
 که امام رازی در فصل عادی عشر از قسم اول مذکور از منکرین نبوت نقل نمود قالوا انما را ینا شیناً
 من هذا المعجزات و لما سمعنا من جماعتهم قالوا سمعنا من اقوام آخرین و علی هذا الترتیب الی
 ان قبل هذا الخبر باقوام زعموا انهم شاهدوا هذه المعجزات ونحن لا نسلم ان مثل هذا الخبر یفید البتة
 اتمام داندی یدل علیه وجه شبهة الاولی ان الخبر المتواتر حاصل فی صور کثیرة مع انکم تحکمون

بگویند که با ذلک یقین فی کون المتواتر مفید للعلم لی ان ذکر عشرة اکاذیب من اليهود و النصارى
و المجوس المعترلة و الارافض التي یحقق فیها تواتر سواد مع کونها اکاذیب البتة منها قول اليهود و عترة
ان قال ان شرعی باقیة و اینها لا تصیر منسوخة منها خبر اليهود ان التوراة التي معهم هي التي نزلت علی
موسیٰ بستر جواب بعض ازان از جانب متکلمین ادا می نمودند بترکیف و جرح آن پرداخته و در جواب
اجواب لب نشوده و علامه تفتازانی در مقصد سادس شرح مقاصد از منکرین نقل نموده و در
بعض المنکرین للنبوة فی المعجزات باینها علی تقدیر ثبوتها لا اثبت علی لعالمین لان اقوی طرق
نقلها المتواتر و هو لا یفید للیقین لان جواز الکذب علی کل احد یوجب جوازه علی کل لکونه نفس
الاحاد و لانه لو افاده لا فاده خبر الواحد لان کل طبقة لفرص عدد التواتر فعد نقصان احد
ان یثبت مفیده للیقین و یلزم الی الواحد فطایروان لم یبق کان المفید هو ذلک الواحد لزم
و لا غیر مضبوط بعد بل ضابطه حصول یقین فاثبات یقین به کیون و در جواب این
چیزی زیاده و بر مجرد ادعا ضرورت اکتفا نموده حیث قال لعله ان المتواترات احکام
النسب و ریات فالقدح فیها بما ذکر مع انه طهر الاستقاع لا یتحق اجواب و حالانکه خودش در صد
کتاب در ضرورت متواتر کلام نموده حیث قال ان کون المعجزات و المتواترات و
احداث یمن قبیل الضروریات موضع بحث علی ما فصد الامام فی المحض لاشتمال کل منها علی خطا
قیاس حقیقی و ان قیاس خفی نیست که بعد سطر چند آنرا ذکر نموده حیث قال فانه لا بد فیه من
حصول مقدماتین احدیهما ان هو لا مع کثرتهم و اختلاف احوالهم لا یجمعهم علی الکذب جامع اثبات
انهم قد اتفقوا علی الاخبار عن الواقعة و مقدم ادلی ازین دو مقدمه نظری بلکه نزد خصم منط
و عین محل نزاع است و میگوید که بسیاری از اکاذیب است که بر نقل اینها تواتر موجود است
و با اینهمه همه کذب است گما فصد الان می پس در جواب آن سوالات رجوع و تثبیت ضرورت
و بدایت نزد خصم او مار محض است که تفصیله از ان بلا ضبط حد متواتر که مانع از دخول آن کاذب
باشد ممکن فی در بعضی باطل اصول حد متواتر جهان بیان کرده اند که مورد دیگر اعتبار است

قال فی التوضیح الخبر اما ان يكون روايته في كل عهد قوما لا يحصى عددهم ولا يمكن تواطئهم على الكذب
 اکثرهم وعددهم الهول والخير ما في شرح النجته الفكر وشرحه وفت والمتواتر لا يبحث عن رجاله
 فان قيل قد اشترط في كتب اصول الفقه العدالة في رجال المتواتر قلنا قد رد عليه شارحه
 انتهى مختصرا قلت ويرده ايضا ان اثبات عدالة جميع هؤلاء المتعذر ثم ان قوله لا يحصى عددهم
 وكذا قول النجته بالاحصاء معدومين فيه ان لا يحصى لا يتعلق بعلمه والتعلق بعلمه من طرق
 المتواتر يكون خصاصة معدومة لا محالة ثم ان قولهم لا يمكن تواطئهم على الكذب فيه ان المتواطئ
 على الكذب اذا كان لغرض اشاعتهم باي فرق نذامهم فلا يكون وجوده فضلا عن الامكان
 وقد قال العلوي في شرح شرح النجته حتى لو اجتمع جميع غير محصور بما يجوز توافقه على الكذب عليه
 لغرض من الاغراض لا يكون متواترا فقيه در جواب اين اعتراضات جبريما در ذهن داران انفس
 در رساله معهوده خواهد نوشت ولاكن چون بر فهم و علم خود و وثوق و يقين اصابت مبنی دارد
 لهذا در حل آنها رجوع با كابر نموده رجاء كه مقتضای الدين النصيحه از حل اين اشكالات
 پهلوتی نفرمایند و اگر از دیگر علما معقول منقول دین باب مشوره جویند
 بالتمام ارايی جمیع جوابات مرتب شوند نهایت مستحسن می نماید و همراه
 جواب اصل خط فقیر یا نقاش مقابل اصل ضرور روانه فرمایند
 كه نقاش بنزد خود داشته ام و ضرورت خود بیان
 متعلق می دانم فقط
 تمت
 بالخیر

مکتوب مسمی

در جواب کتبهای محمدان بر معجزه
و ثبوت نبوت از معجزه و حصول یقین از
خبر مفتواتر

بسم الله الرحمن الرحیم

الحمد لله رب العالمین و الصلوة و السلام علی سید المرسلین محمد و آل و از واجبه و صبحه اجمعین بعد حمد و صلوة
بنده خاک ر محمد قاسم بخدمت محذوم مکرم مولوی محمد حسین حسنا دادم العذ فیضه پس از سلام
رسنون گذارش پیراست امروز روز چهارم است که بروز دوشنبه گرامی نامه نزد دم درین شهر میر
رسیده خواسته بعد کم که بجز در و دو باتصال امر سامی پردازم و هر چه بدین من رسد نوشته برسانم
اما نظری از جانب سید احمد خان صدر الصدور بنابر مشتمل بر سیزده سوال متعلق بکیفیت زمین لنگه
بیشتر از نامه گرامی رسیده نباده بود امل تخریر جوابش نظر معصمتها چند مناسب دیدم امروز که
نامه گرامی سر مایه افتخارم شد باین کارش بیجا بگذشت فی غلط گفتیم امروزه مولوی ابوالفتح الدین
از دیوبند رسیده بودند بهارات شان فرصت توجه بکار دیگر میسر نم نیامد و من در جواب
جواب خط سید احمد خان بنو ششم دیروز نوشته بودم که قلم بگیرم و خیالات خود را در سبوح
بکشم اما سرگرا آنها باعث ناتوانیها بود بهانه بیکاری دیده بهلوی راسته نمودم و مسجود بشام
رسانیدم امروزه بجهت عدم کاری در پیش است نه آزاری و در پیش خیالات اتصال باز شده
و موکشان به بعضی بیان آورد اما یکی نارسانی دوم هرزه و رانی می ترسم که جلباب ترسم
مفت پریشان کنم مگر از آنجا که المهور معذور هر چه بدل دارم درین صفحہ میگذارم اگر راست آمد
از انظر فست و نه نارسانی و میبوده سمائی خود خود پیش فطر دارم با بجهت اول بنام خداوند

این گزارش است که بحث معلوم خیلی با مکان اجتماع ممکن محال تعلیق دارد نظریه برین اول
 فرضی ازین گزارش کنیم متمنع را دو قسم است یکی متمنع بالذات و آن بمختصر در اجتماع نقیضین
 نخواهد گویند در ارتفاع نقیضین زیرا که اجتماع مستلزم ارتفاع است و ارتفاع مستلزم اجتماع
 یعنی اصل همین است که اگر این نباشد آن نباشد و اگر آن نباشد این نباشد و همچنین اگر این نباشد
 آن نباشد و اگر آن نباشد این نباشد و این صورت اگر ارتفاع است اجتماع با انعکاس آید و اگر اجتماع
 است با ارتفاع منقلب شود چنانچه بدیهی است بلکه اگر ارتفاع را هم اجتماع نقیضین گویند بجای
 چه ربط تناقض چنانکه در نقیضین بود همان ارتباط در رفع هر دو است با جمله متمنع بالذات
 مختصر درین است و وجهش اینست که اجتماع از اقسام ضروری است و ضروری از کیفیات نسبت
 نه عوارض اطراف آن چنانچه همه اند که ضروریته قضیه باشد و انهم از موجبات و پیدا است که
 جهت کیفیت نسبت است نه غیر آن مگر ضروری یا ایجابی است یا سلبی اول گاهی در اصل اولی تمام باشد
 یعنی باینکه موضوع و محمول هر دو وجه امر واحد باشند مثل یزدید و گاهی در ناقص بود یعنی
 محمول صفت یا فصل موضوع بود مثل انسان حیوان بوجه شتمال انسان بر حیوان ذات قضیه
 انسان حیوان را حیوان حیوان لازم آید و گاهی در ملزوم و لازم ذات او مثل الاربعة
 زوج اینجا نیز وجه همان شتمال یکی بر دیگری است که خبر از عینیت بعضی مراتب بدیهی لازم ذات
 صادر و ناشی از ذات بودند از غیر و در انعکاس آن چه دشوار بود چه اگر ناشی از غیر بود
 مصدرش آن غیر بودی و ملزوم فقط معروض قابل بودی و خطاب است که قابل در مرتبه
 و معروض در مرتبه حقیقه خود معری از مقبول خالی از عوارض بود اندر مضبوطه عروض
 آن بران بحدوث آن در آن باشد و هر حادث را اول عدم آن در محل آن می باید و پیدا
 که عدم سابق و عدم لاحق همه در مرتبه برابر اند فرق امکان و امتناع بیان نمی توان آید تا گویند
 که اصل ممکن است و ثانی متمنع ازین در لازم وجود اگر امکان انفکاک الگیا لیش نباشد بجهت
 نه بخارج ذاتی نباشد و از نتیجه مفاد لزوم لازم وجود دوام باشد نه آنکه منحل لزوم و ثبات

لازم یازمی که نهی از ذات ملزوم باشد مفاد لزوم ضرورت بود باجمده که لازم ذات مندرج در ذات باشد
 و مندرج در آن و مابین المرتبین فوق تشکیک است نه تباين حقیقی غرض چنانکه در حمل ناقص ترکیب
 باشد اینجا تشکیک باشد و ظاهر است که احتمال بسیط بر ارباب ضروریه زیاده از آن است که در
 ترکیب به نسبت اجزاء بود باجمده حمل ^{این} هم که تمام همان حمل اولی است و چون مابین این قسم
 اطراف نسبت ضرورت ايجابی میان آمد اگر یکی را نه این قسم اطراف زیر نفی کشیده و با دیگر ربط
 نسبت ايجابی دهند بالیقین ضرورت سلبی میان آید چه اندر صورت کی نقصن دیگر باشد
 خواه بصراحت تناقص بود چنانکه در حمل اولی تمام بود خواه بالا التزام چنانکه در دو قسم باقی باشد
 مثلاً از قضیه زیر اگر موصوع را یا محمول فقط زیر لا آرند و دیگر را همچنان گذارند از وقت
 ضرورت ايجابی مبدل بصورت سلبی شود چنانکه زید زید بالضرورت میگفتند همچنان زید زید
 بالضرورت گفتن لازم آید و ماورای این اقسام شش گانه هر حمل که بود محل امکان است زیرا که
 اندر صورت ضرورت در موصوع و محمول بط اقتصار یکی به نسبت دیگر بود نه نسبت متافرد و تدافع در میان
 نیستند و چون چنین باشد ظاهر است که امکان باشد زیرا که حقیقه امکان همین سلب ضرورت
 ايجابی سلب بعد چون ضرورت ايجاب نام اقتصار و ضرورت سلب کام تدافع برآمد و درین
 میدان نه این است نه آن پس اگر امکان هم نباشد دیگر چه باشد چون ازین قضیه مجمل است
 در وقت استدلال سخن دیگر میاید گفت حقیقه متمنع بالذات این بود که عرض کردم مگر حقیقت
 متمنع بالغير نیز میاید شنبه متمنع بالغير است که بذات خود متمنع نبود اما بوجه عرض امتناع از خارج
 و اختلاط آن متمنع بالذات این وصف بدست آورد باجمده با متمنع بالذات آنچنانکه رنگ امکان
 از روی خود رخی شود و این گذارش اینست که هر بالعرض را از موصوفی بالذات ناگزیر است
 آید که در حد حقیقه گرم نیست اگر گرم شود میاید که حرارت از آتش و آفتاب گیرد که بذات خود
 گرم است و چون متمنع بالذات در اجتماع انقیضین اخصا یافت اختلاط و اتفاق همین اجتناب
 وجود آن نیز زده باشد و واجب متمنع نوزان شد نظر برین بخصر متمنع بالغير در ممکن خاص

ضرورتاً و لیکن چون امکان و امتناع را نظیر قدرت و اختیار آن قدر مطلق است که قدرت
 بلا قدرتها همه اهل قدرت باشد لازم آمد که هر چه قطع نظر از غیر و خود تعلق قدرت بآن
 اگر بوجه منع غیر امتناع پذیرد آن غیر هم مقتضای صفاتی از صفات خداوندی یا خود مقتضای ذات
 خداوندی بود ورنه لازم آمد که غیر خدا بر خدا اختیار بود و خصوص قطعیه مثل لفعیل الیه مایرید و فعل
 مایشار و لفعیل و امثال اینها که دلائل عقلیه نیز مصغیر آنهاست همه باطل گردند کس منیدانید
 وجود کمالات و وجود ممکنات از علم داراده و قدرت همه بالعرض اند نه بالذات یعنی حل اولی نام
 باشد یا ناقص بمیان قدم نهاده ورنه این امکان مبدل بصورت شدیدی و این سلب ضرورت
 رنگ ضرورت گرفته و چون بالذات نیست همه بالعرض باشند و پیشتر عرض کرده شد که هر انصاف
 عرضی اسبقه تصاف ذاتی ضرورت پس هر که در باره وجود کمالات وجود انجین باشد
 عینی تصاف او بآنها ذاتی باشد ما همانرا خدا میگوئیم مگر اندر مضورت او مصدر همه اوصاف
 وجودیه خواهد بود ورنه محل معروض آن اندر مضورت باز خلوان از ان کمالات در مرتبه ذات
 و کتاب آن از غیر لازم خواهد آمد و پیدا است که این خیال معارض تسلیم تصاف ذاتی است
 و چون انجین است معارضه اراده غیر با اراده او تعالی معلوم چه آن از مقتضیات و آثار این
 اراده است معارض چون توان شد و سوار ممکنات در عالم که امست که دست او تعالی گیرد
 تعدد واجب نه نهانند و اهل سلام متعین است کاذب نام چه خاص چه عام چه فلامه و چه غیر ایشان
 همه درین باره یک کلام دارند العرض ان مانع که برای امتناع ممکنات باشد اگر هست هم در ذات
 و صفات او تعالی است اندر مضورت حاصل امتناع بالغیر آن باشد که اگر اراده خداوندی
 بفلان ممکن متعلق شود عدم فلان صفت یا فرض کم عدم اجزاء و لوازم آن لازم خواهد آمد
 مگر از پیشتر مسلم است که وجود صفات وجودیه بطوریکه گیرند مینی عین گویند یا غیر ایشان
 و لاغیر هر او تعالی ضروری است اکنون در صورت تعلق اراده ممکن عینی بمعین میگرداند
 قبیل اجتماع نقیضین است عدم آن صفت لازم آمد پس همان اجتماع نقیضین بهم رسید مثلاً

عدم ممکنات در اوقات وجود آنها ممکن است چه ممکن بخلاف از هر دو جانب سلباً و ضرورت باشد
 و اندر تصور بر ضرورت که جانب عدم ممکنات موجوده هم در اوقات وجود او شان ممکن
 و چنانکه واجب نیست ممتنع هم نباشد لیکن چون مسلم است که علم خداوندی تعلق بر وجود آنها
 در یوقت گرفته اکنون اگر این وقت اراده خداوندی بعد از آنها متعلق شود غلطی علم که مشعر
 از عدم انکشاف اشیای کمایی و عدم کاشفیت تامه در صفت العلم است لازم آید چه اول
 کاشفیت تامه که بر خاب علیم تسلیم آن ضروری است متلزم آنست که جمله احوال هر شیئی
 و اغراض آنها منکشف شود اگر با فرض یک غرض هم منکشف نشود عدم صفت العلم لازم آید
 زیرا که عالم موجود است و عالم را قوه کاشفه همچنان لازم که آفتاب اشعاع و همین است علت
 تامة کشف اشیاء و اگر گویند که تحقق معلوم هم ضرورت تا انکشاف او صورت بند و در نه قبل
 وجود انکشاف آن لازم آید جوابش اینست که علم باری در ازل مسئله است متفق علیها و انهم
 بر بنیه جمله کائنات نظر برین این هیچدان خود درین باره تن زده می رود و در نه کمون خاطر
 خود را که بر نسبت این مسئله دارم اگر ظاهر کنم کلام از بحث خود خارج شود و دنباله درانچه
 از صل مطلب با لاحق شود مگر چون بجهت درین مسئله اطمینان قلبی نصیب این هیچدان
 از دار دیگر و بر سایر بیسیج منی تر رسم بالجمله هر چه اینجا است عکس عالم بالاست این همه کمالات
 اول تحقق در آن موطن رد داده و بار مطابق آن درین موطن عکس افتاده اگر فرق
 انجین است که گرداگرد چاک کوزه اگر نقشها بسته آئینه بکیطوف گذارند و بار چاک او برابرش
 نصب کرده بگردانند درین آئینه عکوس نقوش یکبار حادث شوند و باز معده و مگردن پس
 چنانکه اینجا آن نقوش در موطن چاک ثابت باشند و ازین حرکت تجدیدی در ذات آنها ردند
 آری بوجه این حرکت در ذات عکوس تجدید و حدوث رد و بدیچین در موطن علم نقوش کائنات
 ثابت و قدیم اندازی درین موطن که نامش وجود خارجی است و مقابل موطن علم همچو آئینه صاف
 و شفاف بنهاده اند بوجه حرکت ابراهیم حادث و تجدید چون اینقدر بهر تصویر قدم علم

حد و کف کائنات کافی است اگر از توجیه این قصه سکوت در زمره و کیفیت تحقق آن در
 موطن علم و وجه تعاکس و تقابل و قرار وجود خارجی بجای خود یا تحریک آن بر جهت مخالف اگر چه
 نگویم حرجی نمی بینم اجمال تعلیق علم بجهت کائنات و حادثات این عالم و انکشاف مصباح آن
 اشیا بر تنهاها ضروری است و پس از انکشاف مصباح تحریک رحمت یا غضب ضروری است
 این اجمال اینکه قبل فعل اختیاری تعقل غرض آن ضروری است و تصور انجام آن واجب
 مگر انجام کار و غرض آن جلب منفعت باشد یا دفع مضرت باز این منفعت و مضرت خواهی باشد
 یا منفعت و مضرت دیگران چون نسبت خداوند تعالی شاید تصور نفع او تعالی محال است
 و همچنین تخیل ضرر او متعین اغراض او تعالی منحصر در منفعت دیگران یا مضرت او شان باشد
 و پیدا است کاریکه بغرض نفع دیگران کرده شود رحمت باشد و کاریکه بغرض مضرت دیگران کرده شود
 غضب بود مگر چون غرض در عرف نفع خویش گویند اهل اسلام را اعتقاد این معنی ضرور آنکه خدا
 خداوندی معلل اغراض نباشند زیرا که نفع خود آن خواهد که بذات خود نقصان داشته باشد
 و دفع مضرت از خود از آن متصور است که در محل مدد و اعمال و تاثیرات دیگران بود و ظاهر است
 که این حصول زوال که نفع و مضرت را ضرورت جبری است از آنکه کنه این حاصل و زایل در
 باری تعالی نبود پس از آنجا که هر باعرض اوصوفی بالذات باید احتیاج خدا بوسی دیگران
 لازم خواهد آمد و خدا نام است که به محتاج او باشند با حجه وجود و کمالات وجود همه در جانب او تقابل
 از اوصاف ذاتیه هستند ازین تقریر طویل بوضوح انجامید که هر فعل اختیاری که از خداوند تعالی
 شانه بظهور آید از تحریکات رحمت یا غضب باشد بلکه غضب ابرهم حسب اشاره سبقت رحمتی علی
 غضبی از توابع رحمت انکاشته همه از تحریکات اولیه رحمت باید دید و در حق مدفوع عنه
 رحمت انکاشته به نسبت مدفوع ثانیاً و بالعرض غضب باید فهمید مگر چون قصه انجین است جانب
 سلب کائنات نه تنها بوجه لزوم عدم علم ممتنع بالغیر بود بلکه قطع نظر از لزوم عدم علم در آن بوجه لزوم
 اعدام صفات دیگر از رحمت و غضب دیگر مبادی و سوابق و توابع و لواحق آن نیز ممتنع بالغیر باشد

مگر چون تسلیم این صفات در حق آن پاک ذات ضروری است چه اینهمه صفات وجودی است و
 جمله صفات وجودی در حق او تعالی لوازم ذات و اوصاف ذاتیه بشوند و هم عدم سابق
 نه اندیشه عدم لاحق بر تقدیر وقوع جانب سلب کائنات همان اجتماع نقیضین یعنی وجود علم در
 و غضب غیر با و اندام آنها لازم آمد و بوجه عرض این اجتماع نقیضین که استحاله ذاتی بودن
 آن مسلم شد همان آتش در کاسه باشد یعنی مفاد متمنع ذاتی و متمنع بال غیر در خارج برابر آمد و فرق
 امکان و امتناع نقطه موجب امتیاز در علم باشد مگر چون وجه امتناع این قسم متمنعات مخالفه
 اقتضای رحمت و غضب بود این قسم را محال عادی گویند چه عاده همین اقتضای اخلاق جبلی
 گویند مگر عادت خداوندی را میخوری بالائی نباشد و نه همان محل عوارض بودن خداوند تعالی
 شأنه که مستلزم بالعرض بودن صفات و کمالات او تعالی و احتیاج او تعالی بسوی دیگران
 است لازم آید نظر برین سرمایه توار در رحمت و غضب علی سبیل البدلیه و موجب تبدل و تغیر
 یکی بد دیگری اگر باشد از زیر او باشد یعنی این تغیر و تبدل منتسب بعقل فاعلی نشود بلکه انتساب
 بعلة قابلی باید فهمید القصد هر که محل قابل رحمت دیدند آنرا بخواهند و هر که امور و غضب فهمیدند
 از نظر انداختند نظر برین جایگاه این ممکن است آنرا امکان نبود و جایگاه آن امکان داد این
 گذر نبود و این بدان مانده که شخصی مکانی ساخته و از هر جانب طرح نوازنداخته یکطرف دالان و دیوار
 آن نصب کرد و یکطرف پاخانه و بادوچی خانه را بنا نهاد و باز نظر کرد که این در خور این کار است
 و آن شایسته آن اطوار پس چنانکه بحکم طبع تغیر این وضع ممکن نیست مگر آنکه طبیعتش برگردد
 یا کمبری و جابری بجزیر کند همچنین وضع مقرر در خداوندی را تغیری نباشد و خود ظاهر است
 که نه انقلاب اخلاق خداوندی متصور است و نه اگر کسی بر و ممکن و نه همان فنا که موصوف
 لازم آید اندر نیصورت از امکان ذاتی محال عادی و متمنع بال غیر توقیر وقوع آن مخالف وضع
 مقرر همچنان باشد که قطع نظر از فنا و عقل طبیعت بانی مکان و اگر از دیگران بران وقوع
 بجل بر از در دالان و نشست و برخاست و غلطیدن در پاخانه از ان اکنون وقت

آنست که از نتیجه این تطویل که بظاهر لاطائل می نماید بیاگاهانم مخدوم من از امکان خبری در
 موطنی امکان آن موطن دیگر لازم نیاید مگر مرادم اینوقت از امکان مذکور امکان ذاتی نیست
 که آن هر دم یکسان است بلکه عرض آنست که امتناع از هر قسم که باشد بالذات یا بالغیر مرفوع نشود
 و جهش اینکه افعال العبادات کرده و داده اند و عادات همین اقتضای طابع و اخلاق را گویند
 و مجیدم معروض شد که اخلاق خداوندی را بغیری ممکن نیست یعنی این امر توان شد
 که آن اخلاق از محل خود تجاوز نمایند چه رحمت خداوندی عقل مقتضی اثابت صاحبان است
 و غضب و تعالی مقتضی تعذیب کافران چون این علل مقتضیه بحال خود هستند معلولات اینها
 ضرور بر روی کار آیند این نخواهد شد که کافران را رحمت بخوانند و مطیعان را غضب سازند
 یا نه برایشان غضب بود و نه بر ایشان رحمت باشد گوئی حد و آن بحساب امکان ذاتی اینهمه ممکن
 باشد لغرض توقع انقلاب وضع و تبیل نقشه مقرر عادات نتوان داشت گرچون عادات
 در اخلاق را در تحریک و در نظر بر محل قابل است و ملکات و قوئی او فعلیه خود کما هو معروض
 مناسب اگر معروض و محل یکی از ملکات و قوئی و قابل یکی از اخلاق پس از مرور و مرور ظهور
 کند تحریک آن خلق و فعلیه آن بلکه قوه ضروری است و در نظر حقیقه شناسان انقلاب
 عادة و انحراف آن نباشد آری ظاهریان را از عجائب غرائب خارق نظر آید و من گفتم
 همه عالم بنده خدا تعالی و امت رسول الله صلی الله علیه و سلم باشند و تا زمانه در از سر موک لحظه
 هم در پی هوا و هوس نروند و پس از انقراض قرن در از شخصی مقتضای بشریه مبتلا نگنا
 شود و آنوقت بحکم ما اصابکم من مصیبه فما کمبت ایدیکم بمصیبه گرفتار آید این گرفتاریش
 پس از آنکه تا این زمانه اهل قرن این قسم مصیبه را بوجه عدم علتش ندیده بودند در نظر کوتاه
 نظر آن امری خارق نماید اما آنکه معروض حق را بداند این را نیز یکی از عادات شناسان
 نه از خوارق عادات آری بهر گفتن او هم اگر بهمربانی عوام از خارق نام نهند زیاده از اخلاق
 بلفظی نبوده همین سان خلق جهان را باید دید که در مردم توقع وقوع عیش باید داشت و نه هر لحظه

ممتنع فایده نیست و چه که رهن ممتنع ذاتی عینی اجتماع نقیضین بود بر وجه اتم و ممتنع
 بالغیر موجود است اگر فرق است همین است که این داخل در احاطه قدرت است و این خارج
 از آن تفصیل این اجمالین که صفات دیگر حاکم بر اراده هستند نه بر عکس عین محرم اراده همین
 اخلاق و عادات باشند و حاکم را غلبه و سبقت بر محکوم ضرورت و قوت و شوکت آن از آن
 بیسی و اینجا در صورت تجویز اجتماع نقیضین وجود اراده و عدم آن هر دو لازم می آید و در
 در اجتماع نقیضین هیچ نقصانی نبود اگر فرض کنند که در آن واحد اراده به دو نقیضین متعلق
 میشود و کمون آن موجب عدم اراده نیست هر کس تسلیم انقیضیه سر فرو می آورد مگر چون
 اجتماع اراده و عدم آن محال است اجتماع صفات که بر اراده و اعدام آن چگونه نفهم خواهیم
 مان چون قطع نظر از زیر و بالا کنند اراده بذات خود از تعلق با مثالین امور امکان ندارد و محال
 از خلق جهالت ابتدا توقع خلق آن محقق است ادعای انبیاء کرام علیهم السلام و نواب و نشان
 از جهالت است این محلی دیگر است و آن محل دیگر این قابل و غیردان قابل در این بدان
 قیاس کردن و الا ان را برابر پاخانه گردانیدن است و محبوب و مبغوض را برابر فهمیدن چنانچه با
 محبوب دوست عادی دیگر است و با مبغوض دشمن عادی و دیگر این نیست که عادت واحد
 است نفع رسانی مثلا یا ضرر رسانی خلاف آن کردن از عادت خود برگشتن است بمطویر یا بیک
 سر نیاز زمین عبودیت نهاده و گران نیز بسوی خوانند عادی دیگر است و با کسانی که موده او
 بقالب کفر سخیه بشکل افرومانی آمیخته اند عادی دیگر عادت خلق جهالت و کفر ابتدا قبیح تر از
 گفت و تخریب عاده اولی را اگر چه بطاهر همزنگ است ثانیة نماید قبیح گفتن مذممه بر فاعل ضرورت
 این اجمال که افعال متعدیه ارب و سوباش یکی فاعل و مفعول باعتبار اول متعلقه فاعلی
 و باعتبار ثانی صفت مفعول مگر وقتی که اتصاف مفعولی ملحوظ نظر باشد قبیح یا حسن هر چه ملحوظ نظر
 و مقصود بود در فعل لحاظ آن پیش نظر باید داشت مثلا در سینی مکانی زیبا اگر بنا کردن خوانند
 باید که محاسن آن مکان نامقدور می دارند بر فعلیکه کنند بهمین غرض کنند لیکن بدیه است که محسن

چیز دیگر است حسن یا اوهی یا خیر دیگر یا خانه و بدرونی خداوند تعالی است اما نسبت مکان
از جمله محاسن و ریات اگر مکانی باشد و تقسیم شیار نباشد و نقصان مکان و قبح آن هیچ
نامی نباشد همچنین خط و حال اگر تنها بگذرد حسنی و دان نیست و اگر نسبت مجموعه بگذرد انیمه
محاسب حسب منجمد محاسن باشد پس اگر تصویر حسنی بر کاغذ کشند اگر بر دو متر گان خط و حال
را بگذرانند بالیقین آن تصویر از وجه حسن یا قطر گردد همچنین اگر تصویر یک گاو و شتر و گاو کشند
می باید که دم بر سرین شاخ بر سر نیز نقشش بایدست و اگر اتفاقاً این قسم اعضا را بگذرانند
آن تصویر از نقصان یا فهمید و معیبت بدیندشت لیکن همین دم و شاخ اگر بر سرین نقاشی و سر
مصور تصویر کنند حسن صورت او برهم شود اکنون می باید بینید که خلق جهان و کفر و عالم و قلوب
عالم صفت معمولی است اینجا نظر بر حسن مجموعه عالم است که اشارات تقلید و سم اشارات عقاب
بران شاید است اگر از نقل پرسند بر جمله فتبارک الله انما الخلقین نظر باید انداختن از خصوص
خلق لطفه اطلاق مفهوم این جمله را از دست نباید داد و عرض این صنف حسنیة خالقیت اولیا
نیز مجموع دیگر صفات او تعالی ثابت و قدیم است نظر برین در هر خلق حسنیة مذکوره را ملاحظه کنید
بود آن مجموعه عالم بود یا فردی یا فردی من و جماعت پیوست مجموعی ما و شما فقط در خور مراعات
حسن و چندان نیست که پیوست مجموعی مجموعه عالم چه شخص صفر اقدار قیمت بر قدر او باشد و
شخص کبر را بطبیق وجود او و نزد عقل و اهل عقل هم مقصود پیوست اجتماعی باشد و اجزای دیگر
اگر مطلوب باشد بالشیع و بالعرض باشند از زیر یا بالاسمه انگریز میسر قصه بود است و او میگوید
مزاج مرکب مطلوب و نه مزاج فردی یا فردی هر دو او در بدن انسانی و اگر کیه پیوست مجموعی مطلوب
است نه تنها آنها اعضا و اجزای در و کان پیوست مجموعی مطلوب است نه علاحده علاحده و الا
و باو چنانچه همچنین اشارات خداوندی بران بدو کلام الله موجود است میفرماید هو اللهی خلق
لکم فی الارض جمیعاً ثم استوی الی السماء فمواهن سبع سموات از لام لکم میفرماید است اینهمه یک
نوع بنی آدم تعلق دارند باز بعطف استوی بران و عطف سو بر استوی اشاره با معنی فرمودند

که عالم بالا نیز هر کار و ادبی بنی آدم است اندر مصیورت همه یک سبک منظم شده اند و هیئت
اجتماعی مقصود افتاد و آری اگر هر یکی را غرضی و منفعتی و گریه و بی یک را با دیگری اختلقی نبود
تا بهیئت اجتماعی و لحاظ آن نوبت میرسد الغرض هم با اشارات نقل و هم شبها و ادب
نظر مجموعه بهیئت اجتماعی اوست اندر مصیورت کفر و کذب اگر چه فی حد فواته قبیح باشد
اما حسن اضافی و البسته بدانان آنهاست چنانکه خال سیاه بر روی ریشک است موجب
از دیاد حسن میشود و زلف پیچیده همچو مار سیاه اگر چه در حد حقیقت خود قبیح منظر بود اما
بار و بی ریشک و خود آنچه ربط و اتحاد دارد و در فرج حسن او هر قدر که دخل دارد قابل تامل
نیست غرض حسن شخص کبر هم همچو شخص صغر با جماع ضدا و صورت نبذ و چنانچه اینجا با جماع کبر
سفید و زلف سیاه و غیره اشیا معلومی نیست پس باید باشد و همچنین در شخص کبر با جماع کمال
کفر و منان کافران کمال ید و از حسن حسن گراید و با جماع صدق و کذب علم و جهل و
پس باید را بدید با قرآن خیر و شر و نفع و ضرر خوبی و آزار یک هزارا فراید لیکن اگر خود این
و میم را اختیار فرماید مورد دم و طام شوند و این تمهید و تسبیح او تلک اعنه جامعیت محامد و پاکیزگی
از جمله ماکم که مسلم هر اوست تلک نشانه همه کلیخت غلط گرد و در نظر ظاهر است که تصدیق کاذب
و دعوی صدق و ادنی یک از کاذب افراد کذب است مثلاً فرض کنیم که زید سخنی غلط
اگر عمر و بتصدیق او برخاست و گفت که زید راست فرمود و این سخن او صحیح و درست است
مر که ماده عقل داشته باشد اگر از حقیقت حال گاه است بلا تامل خواب گفت که عمر و دروغ
میگوید چه این قول نیز که فلان کس است میگوید یا دروغ قضیه است همچو قضایا احتمال
صدق و کذب همچنان دارد که دیگر افراد قضیه قائلش را همچنان بصدق و کذب وصف
توان کرد که قائلان دیگر اقوال را ازین تقریر منع شده باشد که تصدیق کاذب بقول
باشد یا بفعل مسلم کذب مصدق است چه هر چه دلالت بر حقی قضیه کند همان قضیه
گویند تخصیص لفاظ صیست از اینجا است که امام رازی ماخذ این سخن را بحدود مبع شبها

شفقت بدنبال دروغ آید این قبح مبدل محسن میگردد و چنانچه بر اهران کلام الهی و حدیث
 پوشیده نخواهد بود با جمله قبح کذب قولی نه همچو قبح کذب علمی است بلکه در کذب علمی قبح ذاتی است
 چه این کذب تکذیب عدم صنفه احکم است و قبح کذب قولی عرضی است بوجه اقتران مضرت
 و گران موردوم کافه انام باشد اکنون باید دید اگر نتیجه کذب مضرة محض است یا چگونه
 نصیب او نباشد و اگر مضرة من وجه و شفقت من وجه از و زاید موازنه می باید کرد تا هر چه
 گران تر باشد از افراد همان قسم شمرده شود و این قاعده موازنه هم عقلی است و هم نقلی از نظر
 اگر استفسار فرمایند آیه فاما من ثقلت موازین و آیه فیها اثم کبیر و منافع للناس و اثمها کبیر
 من نفعها را مطالعه باید فرمود و اگر اعتقل پرسند قاعده استخراج مزاج نسخه مرکبه را و در
 مختلف المزاج را پیش نظر باید گذاشت با جمله ایذا محض ایذا غالب راحت که قدر
 زائد از آن هم ایذا محض باشد و چه محض مکره بالذات است و چون نباشد که وقوع آن
 بی انتفاء و حمت که منجمه صفات کمال است و کمال او نزد هر خاص عام مسلم صورت نه
 بند و آنکه از خلق کفر و جهل و غیره در عالم و هم در بدل می آید جوایش از تند بر همین تقریر
 واضح است و اگر هنوز بخیر فضا باشد من خود عرض کنم می باید شنید که خلق کفر و کذب
 جهل و عالم بذات خود ایذا نیست آری انجام کار مستوجب ایذا باشد باز چون تکمیل
 شخص اکبر که لفظی بر تر از آن نباشد و البته بدامان اوست این نفع معاضل نقصان
 و آن ایذا و چنان شد که نفع مهمل و او دوی بی مزه و نفع شکاف و مل و غیره بایدا مار
 این شیار با جمله چنانچه در شکاف متن و مل مقصود بالذات حصول شفا است که همه را احتیاج
 و را غوش اوست لیکن اولش ایذا است و آخرش همه راحت و آسایش همچنین مقصود
 بالذات از خلق کفر و جهل و غیره تکمیل حال شخص اکبر و تمیم کمال دست اما اولش قبیح است
 و انجامش حسن و جمال با اینهمه قبل نقشه کشی حسین و قبیح حسین را و جو که بوده ننودی تا
 استحقاق قابلیت این و آن بهم رسیدی و گنجایش و هم ظلم و بخل از قابل بدل می بوداری

شخص کبر معنی هیئت مجموعی همه عالم را که مجموع دیگر سیئات مجموعی مجموعه های دیگر مقصود
 بالذات باشد و اجزائی آن مقصود با عرض در علم باری وجود سابق از افرست چه آن
 علت غائی است و اجزا علت مآ و علت غائی را اگر چه در وجود خارجی از علت مآ
 تاخر باشد مگر در علم تقدیمی است بدین گویا اینجا انوکاسل دست که اعلی سفل گردید چون
 اینچنین است قبل تحقق اجزا در علم آن هیئت مجموعی را بوجه تحقق استحقاق اجزا بهر سبب
 عین اقتضای عقلی است و همیدم معروض شد که حسن صورت را نه تنها اجزا حسن بکار
 بلکه اجزا از رشت و نازیبا که بمقتضا تقطیع بکار باشد و حصول حسن صورت همچنان فعل
 دارند که اجزا زیبا و اینهم ظاهر است که کفر و ایمان همچو دیگر ملکات و اخلاق انسانی از
 آثار و مقتضیات ماهیت شخصیه مومن کافر اند چنانچه مابین مکرر کات و عبادت و حسن
 خلق و خلقی و سخاوت و بخل و شجاعت و جبن و حلم و غضب و میا و شونج و حیثی و غیره ملکات
 و قوی و اخلاق و مابین اربابین ملکات تخیل جعل متبذرت چنانچه مابین ذات مومن و
 کافر و وصف ایمان و کفر تخیل تخیل جعل خبر از خلل و مانع میدهند چنانچه جمله بدی مومنین و کفر
 المتقین و آیه والد لا یهدی القوم الکفرین والد لا یهدی القوم الظالمین نیز بر لزوم
 ذاتی مرتبه بالقوة ایمان و کفر اگر فهم باشد دلالت دارد و غرض چنانکه هر با عرض ازها
 بالذات تا گزیر است چنانچه هر فعلیت را مرتبه بالقوة بکاپس اگر این قوه در صاحب ذاتی
 است فیهما و نه هر با عرض را ضرورت ما بالذات است مگر چنانکه بهر حرارت آتش در خارج
 مآخذ و معدن دیگر بنظر نمی آید و نظر برین القاف ذاتی آن بان بظا هر سلم شد اینجا نیز
 بهر ملکه کفر و ایمان همچو دیگر ملکات مآخذ و معدن دیگر بنظر نمی آید و نظر برین اقوار و صف ذاتی
 بودن اینها ضرور افتاد آری چنانکه بهر افر و ختن آتش و مرون را مستقر ساخته اند چنانچه
 بهر افر و ختن نور ایمان را کفر طرح بدایه انبیا علیهم السلام و سادش شیطان و انسانی انداخته اند و در
 صورت خلق ایمان و کفر و علم و جهل و صدق و کذب بتدایر معنی در مرتبه بلکه نه بخلق جدا گانه

بسته بلکه همان خلق ذوات اهل این ملکات مستوجب ظهور این همه صفات در آن ذوات شد
و با این ملکات بمقتضای اسباب محرکه ایجا بر مرتبه و مزون بهر نقش باشد مصدر آنها معلوم است
فعلیت ایمان و کفر شدند مگر دروغ خداوندی باینندگان پس از تحقق ذوات بندگانست و
پدید است که هر شی پس از تحقق خود استحقاقی بهم رساند گو آن استحقاق ایجا از قسم استحقاق فقر و
اغنیاء و سخیاست نه از قسم استحقاق بالیج بر شتری و اجیر بر مستاجر و استحقاق احتیاج فاضله
خیر و ثار آن خواهد بود بر عکس آن آری وقت نشا رگای بفقیری زانم رسد و فقری محرم
ماند و چنین گاهی عطا رگران بهار و امان چاک دامنش بر شا بد بکجه بنده سراپا احتیاج
حاجت کلان اگر هست همین حاجت هدایت است اندر نیصورت بجای هدایت اگر از نظر
بدروغ ضلال فرماید این دروغ محض بغرض مضرت باشد که جز از بر همان نیاید بعض
و شفقت که کار است الغرض خلق مرتبه بلکه کذب و کفر چهل قبل تحقق استحقاق اهل ملکات
نه بعد آن تا فاضله آن خلاف استحقاق آن باشد و موجب بر جمعی نمیده شود آری طلب آلی تخضر
اکبر که بوجه احتیاج آن بان چنانچه عرض شد هویدا است دلیل نیست که خلق کفر و کذب
نیز منجمله آثار رحمت او تعالی است و پس زین اگر فعلیت جبل مرکب طبیعی باشد از نارسایی
ذهن و ست یعنی جائیکه ذهن و فهم دیگران میرسد ذهن او نمیرسد و فعلیت جبل که یکیکه
بوجه تعلیل خداوندی و تبیین و تقالی باشد لغو و بالعدم مثال تیره الاقوال ظهور آن متشب
بنقصان ملک او نبود بلکه اقتضای سببی او تکلی باشد اندر نیصورت بجز آنکه این کذب و
شانه خبر از عدم سفت رحمت دیده او از عدم علم و عدم وجود دیگر چه باشد باقی ماند هم
از اسما حسنی کار او ضرر مطلق است که نه تنها ضرر خالص عینی آنکه بوجهی امید نفع از او نباشد از
افراد او است بلکه ضرر یک بغرض نفع رسانیده شود مثل شگافتن و مل نیز از اقسام است
غرض درین اهم یک دلالت بر بر جمعی نیست تا تسلیم این معضل حقر قابل بدلی پذیرد
بلکه این ضرر رسانی نیز از تحریکات رحمت بی پایان او است و برین قدر هم شواهد نقلی گواه اند

و هم دلائل عقلی دلالت دارند و در بسم الله و الحمد لله آوردن همین پس از اسم ذات شیرین است که حجت اقدم صفات اوست باز ارشاد سبقت حجتی علی غضب این اشاره را تفسیر فرمود
 بر تقدم او خاص بصفت غضب که اسم ضار از پیشکاران اوست دلالت نمود و ظاهر است که
 درین موطن این تقدم و تاخر نه بر تقدم و تاخر زمانی رست می آید نه بر تقدم و تاخر مکانی
 چنانچه ظاهر است و همچنان تقدم و تاخر با شرف را نیز در اینجا مبالغ نیست که انقسم فرق
 مراتب در اختیار و ترک ورود و قبول بکار آید یعنی هر کرا از خود هنگام کاران نوکری مثلا اقدم
 با شرف دیدند آنرا بنوکری گرفتند و هر کرا کمتر از آن فهمیدند آنرا جواب دادند و ظاهر است
 که این ورود و قبول در اینجا متصور نیست که صفات اوتعالی همه مقبول و برگزیده اند یکی هم
 متروک و مردود نیست آری اگر تقدم و تاخر ذاتی گیرند چنانکه در دیگر صفات مثل علم و
 شینت و اراده مثلا بالبداهت بنظر می آید البته این سبقت بکسی می نشیند لیکن این ریز
 صورت اقدم رعلت و حاکم موخر گفتن لازم است و اقرار تحر یک مذکور ضروری شاید
 تصور اجتماع حجت و غضب که در صورت اقرار تحر یک مذکور متیقن است دشوار افتد بهر
 رفع این دشواری یادگاری زمانه تادیب و تربیت خویش و دیگران می باید کرد و این چنانچه
 پدر و اوستاد و پیر این غضب چه چتهاست که در بر بنداشت و اگر از عقل محض بر سیم تقیر
 جوابش این است که در خزانه خلدون دی همه خیر و برکت است شرف نقصان را با بان درگاه
 رسائی نیست چه خزانه اوتعالی همین وجود و کمالات وجود و ثمار اوست که بالیقین این صفات
 اوتعالی باشند و پدید است که اگر در آن خزانه عیب نقصانی باشد اول تصاف اوتعالی
 با و لازم آید پس اگر از آن خزانه بنده هم چنان ارزانی دارند که آفتاب از نور خود بزمین
 حواله کرد و رحمت باشد چه دادن خیر هم اگر رحمت نباشد باز چه باشد معنی رحمت همین است
 که حاجتمندان را بدو و پیش بنوازند یا نوصتن خواهند و ظاهر است که مخلوقی همه تن محتاج
 اند و بهر پنج فقیر از هر پهلوی حقایق ایشان احتیاج نمایان است اندر این صورت اولین حکمت

که از طرف بطور آید یعنی اولین فعلیکه صادر شد همین ایجاد و اعطاء وجود و تولید آن است
و سلب و اخذ اگر متصور است پس از اعطاء و متصور است آری اگر از خانه و گریه و ناله
گری ممکنات را این کمالات بدست می آید گنجایش اخذ و سلب قبل اعطاء رسم ممکن
بود لیکن چون قصه انجین است رحمت را منشا بجزوات بابرکات امر خارجی یا اعتبار
غیرنی تواند شد چه قبل ایجاد ممکنات نه ممکنات را وجود است نه غیر آنها را از شرکاء
ذات بابرکات تا نشو و نما این صفت و تحرک آنرا بنام آن زند آری اگر بر رحمت
است علم را تقدم است اعنی علم احتیاج ممکنات را تقدم است اندرین صورت علت
فاعلی رحمت ذات بحت باشد و علت قاعلی آن حلومات آن و علم محرک اعنی واسطه
فی الشبوت و ظاهر است که انیمه سامان از ازل تا ابدا بیگانه و یک منوال باشند
احتمال زوال نیست تا توقع بیکاری و تعطیل رحمت بدل ذخیره کنند نظر برین سابق
اگر باشد از آثار رحمت و تحریکات او باشند از تردیدات برد بالجملة علت تامه را محلول
خود قطع نتوان کرد و محلول از علت خود متخلف و منقطع نشود و نظر برین دوام فعلیت
رحمت در هر دوره ضرورت آری گاهی در قابات تضاد باشد و گاهی در مقبولات
و در اول تقدم باشد سرایه ترجمه باشد و در ثانی مزید قابلیت مرجع آید مثال اول و
شکافتن دل است یعنی بیمار و بیمار دار و طبیب یا ران غمگسار همه را نظر رحمت بر همه جسم
است اما دل و جسم باقی در باره قبول رحمت مستصفا و اند اگر دل را نگاه دارند همه جسم
فاسد میشود اگر جسم را نگاه دشمن خواهند شکافتن ضرورت و مثال ثانی قصه آفتاب
و شبیههای تشین غیر تشین است یعنی از طرف آفتاب همه بیک مرتبه افتاده اند
اما قابلیت شیشه تشین خلافت احراق با و ماند و شیشهها را دیگر همچنان محروم ماندند
غرض گاهی رحمت بر اشرف موجب غضب دیگران میگردد و آن اشرف همان شخص اکبر باشد
یا کسی دیگر از افراد بنی آدم مثل انبیا و اولیا همچنین گاهی ایصال نعم روحانی مضاعف

مضاد نفع جسمانی باشد اندرین صورت آن نفع را بگیرند مثلاً عاقبت را یا اولاد
را یا مال را و آن نفع روحانی مثلاً مقامات و مدارج رفیع را با دو کرامت فرمایند و
بمنظور ممکنات همه با خداوند جل مجد و نسبت واحد دارند اما بوجه فرق قابلیت
یکی نبی و ولی گردید و دیگران با هم چنان محروم داشتند بالجمله ضرر یک از آن ضمن مطلق بر کمال
سیرسد و غضبیکه از آن درگاه رحمت با منظر بچویش می آید همه از آثار رحمت او تعالی
باشد اندرین صورت ضرر محض که هیچ نفع بجاقبه او نه بسته باشند از آن ضمن متصل است
پس حال کذب در دین که بالیقین ضرر محض است نسبت او تعالی خیالی است محال اگر
کسی را درین دعوی که کذب در دین و تبلیغ در شرح ضرر محض است و شائبه نفع با و متربط است
تردد باشد جوابش این است بشنوبعد کذب خداوندی در دین ظاهر است که هدایت راه
حق اصلاً ممکن نیست چه دین نام مرضیات حق است و پیدا است که مرضیات و غیر مرضیات
مانیز بی اطهار را بمنصه ظهور نمی توانند رسید تا بمرضیات و غیر مرضیات او تعالی چه رسد
پس چون خود خداوند کریم مرضی را غیر مرضی نام نهاد و غیر مرضی را القب مرضی و او طریقه
اطلاع آن بالیقین مسدود شد باز اگر مواخذه فرمودند ضرر محض بودن خود واضح گشت و اگر
بیچیز نه پرسیدند فرق مرضی و غیر مرضی غلط برآمد چه این فرق لازم است که موجب ترقی معانی
نیامیند خداوند تعالی و بنندگان او باشد و کم از کم مراتب این فرق این است که بر موافق
مرضی راضی شوند و بر مخالف ناخوش گردند مگر ظاهر است که خوشی صاحب اختیار که اندیشه
از گردش روزگار ندارد و هم افلاس عایش بلب نیارد چه قدر موجب میانی ما است و
همچنین ناخوشی پنجهین بادشاه با دشامان که نه پاس کسی دارد و نه هراس نکسج بلا طریقه
رخ و میتا میا است و این خیال که از افعال و احوال بندگان فعلی و حالی نه موافق مرضی
و نه مخالف رضا او تا نوبت باین کامیابی و میانی رسد ناشی از آن است که خدا تعالی
نه علیم بهر حال و هر کار میداند و نه قدر صاحب اختیار بطحا و ث و قدیم را اگر در میان بخوف

انشکاراتود که علم او از همه علوم پیش است و قدرت او از همه قدرتها پیش علوم و قدرتها
 ما همه را از تنزاعیات علم و قدرت او تعالی اند و جمله کمالات ما کمالات او تعالی ربطی دارند
 که کره نور را که محیط اقبال است اعنی حاصل اجتماع اشعه خارج را از ان نور ارض چنانکه این
 ناشی از ان است و آن منشا را تنزاع این همچنان کمالات ما ناشی از ان باشند و او
 منشا را تنزاع کمالات ما و اینهم پیداست که حسن و قبح هیاکل ممکنه همچو فرق دایره و مثلث
 و غیره انشکال از لوازم ذات آن هیاکل است با انکشاف هیاکل ممکنه و تقطیعات همگانه
 انکشاف این فرق نیز ضرور است و ظاهر است که پسند آمدن حسن پس از انکشاف و
 ناپسند آمدن قبیح از ضروریات است و چون قصد اینچنین است قدرة تامه چرا میکار خواهد
 نشست بالضرور کار خود خواهد کرد چه علت تامه متحرک او تمام اخراجه موجود مقتضای این
 پسند آمدن ناپسند آمدن هر یک را بطوری جدا زیر تصرف خواهد گرفت چون از این
 فارغ شدیم باز پس می باید رفت در صورت کذب فی الدین حال منافع آخره معلوم شد
 باقی ماند منافع دنیا حال آن نیز نزو اهل عقل واضح است چه حقایق بسیار از تبدل ممکنه
 و از مننه متبدل نشوند آتش دین زمان و مکان باشد یا در آن بهر حال آتش است و همچنین
 لوازم ذات از تبدل مذکور مور و تغیر نشوند پس چون خدا تعالی همون است که بود و حقایق
 ممکنه همان هستند که بودند باز دنیا و آخره همه در قبضه اقتدار او تعالی است اندر نصیحت
 جهان آتش و کاسه باشد و همین است که فرموده اند ما اصحابکم من مصیبه شما کسبت ایدیم
 لیکن در صورت صدق او فی الدین راه یابی قیلاط تصور بود در صورت کذب بلبر
 شد ند نظربین توقع آن الطاف هم نماند که بوجه اعمال صالحه صلحی نثار عالم بود و
 با قیلاط ان با مصیبات مذکوره حال عالم چنان می شود که با قیلاط نور و دخان حال
 مکان بلکه اندرین صورت هر کس گرفتار مصیبت باشد و نام راحت هم نشنود و این هم
 بگذارد احکام خداوند از روح تا بدن و از اعمال تا اموال همه را گرفته نسبت به

حکمی است جدا عرض دین را و سعی است ازین تا ازان و مراعات ان حکام و معاملات
 بالیقین تبیری است که هزار فساد و لکوک نقصانات دنیا را برهم زد و چنانچه از لحاظ
 احکام متعلقه معاملات نکاح و بیوع و اجارات هویدا است غرض مقتضای احکام ملک
 عدم سالیس کافه نام است اگر بالفرض و التقدير درین نوع ازان طرف بدو
 راه نمایند اینهمه فاه بدل باز شود و اگر بالفرض نفی بهم کابی مفراک پایان رسید
 رسید یک مکمله روپیه گرفته اگر خرمهره حواله کردند چه کردند و باز ان نفع را اگر مقابل از
 دار البوا اینند این نسبت یکطرف با وجه بلند و از یکطرف بنحیص است خواهد رسید
 از وضع خرمهره همه از ان محض باشد با جمله بعد تسلیم انکشاف حسن و قبح و وجود قدح
 عدم نفوذ مشیه بخيال همان کسان آید که از عقل بهره ندارند این است حال نفع و ضرر
 کذب خداوندی نسبت افراد نوع بنی آدم باقی ماند و هم دگر آن اینکه اگر نفع افراد
 باین کذب گره نخورده باری چه عجب که منفعتی در حق شخص اکبر و ولایت نهاده باشند
 جوابش این است که درین قدر موافق و مخالف همه یک زبان اند که ظلم و ازار و امثال
 بیجه بالذات اند بذات خود حسنی در بر ندارند اگر حسنی غازه روی انهاست همه با عرض
 باشند بالذات مگر ان غیر در صورت مفروضه هیئت مجموعی شخص اکبر باشد حال و این
 که او بایجاد انواع و قوی و ملکات انها تکمیل یافت پس ازان اگر فعلیتی بظهور آید همه
 از آثار ان باشند اجزای ان مثلا چشم و گوش و غیره قوی ما و شما را غایت کردند مرتبه قوف
 این قوی از اجزای انست اما این آثار انها اعنی دیدار و استماع را از اجزای شمردن کار
 خردمندان نیست خبر از بخردی میداد چون حال آثار مذکوره این است که اطلاق اجزای
 بران درست نیست حالانکه خود از ذات و صفات او ناشی است حال اطلاق اجزای بر
 عوارض خارجی که از خارج ناشی شده با منظر آمده اند خود معلوم شد اکنون باید دید
 که کذبیکه از تعالی نفوذ بالسر صادر شود و بجانب بنندگان آید از کدام قسم است انگاه عقل

رسا دارند خود میدانند که ماسی از خارج است و برندگان یا محض که واقع شده نظرین خبر
 نیست این یا آن نتوان خواند و ظاهر است که حسن و قبح و البته باجماع اجزا و مختلفه ضاع
 مناسبت نه باجماع عوارض مثل چشم و گوش و بینی با وضاع مناسبت معلومه که این نیست
 و ان بالا هم پیوسته صورتی پیدا میکنند و آن صورت بوجه اختلاف اوضاع و اشکال گاهی
 حسن میگردد و گاهی قبیح اما امور خارجی یا عرض عوارض درین حسن و قبح مدخل ندارند و اگر
 محض با دخل دارند همین دارند که اگر از پیشتر حسن قبیح گردانند و اگر قبیح است حسن گردانند
 مثلاً در صورتی زیبا چشمی ثالث افزاینده ظاهر است که آن حسن بی مثال اکنون بدتر از شکل
 و جمال باشد و اگر فرض کنیم بهیچ صورتی زیباست اما یک چشم نیست اندرین صورت اگر چشمی
 و گردانند و بجای خالی نهادن قبح مبدل عجب شد و حاصل همان شد که همه اجزا را فرستند
 لیکن جایکه اطلاق اجزا و امور خارجی درست نبود و اقرار کمال شی معذوم قبل بحقوق امور
 لازم آید و نه ازین هم چه کم که این امور خارجی اجزا و انخوانند ان شی بذات خود کامل
 باشد یا ناقص بحکما درین چنین مواقع آن امور خارجی در حسن و قبح او دخل نباشد و
 چون باشد که این امور اندرین صورت منجمد مبانسات و منفصلات باشد چنانچه ظاهر است
 خصوصاً در این فی اعنی کذب باری تعالی نسبت مخلوقات ظاهر است که ان صحت
 جناب برتری است نه جز با وصف مخلوقات و پدید است که صفت مبان نیز مبان و منفصل
 بود و اگر در مبان مخلوقات و خالق کائنات کلامی نیست نظرین مرتب این کذب او تعالی
 نیز نسبت مخلوقات چه گفتگو باشد باقی ماند اثر کذب او تعالی و مخلوقات ان نموده است
 نه خیر چه منافع دینی باشند یا دنیوی اگر موقوف بر معالیهایی باشد است همه محتاج است
 باشند گفتگو دروغ نموده منافع را برهم زنند و انهم گفتگو دروغ حضرت خداوند عالم که با صلا
 ان بطوری ممکن نیست پس از خدا اعتماد راستی بکست و امید رسانی فهم از که ام اگر خدا
 نخواسته خود خداوند تعالی دروغ اختیار فرمایند موافق مصرع مشهور و این بصلح طراز باشد

هیچ طور بافت ضرر این دروغ نتوان شد و مضر از اولیات و بدیهیات است
 و جایکه اضرار پسندیده اند نظریات او نه پسندیده اند بلکه باعتبار انا را پسندیده اند یعنی
 نظر بر شناختیکه بالعرض از ان می نمایند پسندیده اند چون مثله امثال این مضمون در اوراق
 گذشته مسطور شده اند حاجت تکریر نیست القصه قبح اضرار ذاتی است و چون نباشد از مضر
 عمده صفات وجودی است اعنی رحمت در صورت تجویر کذب باری تعالی اضرار نوع انسان
 تا بحدی که زیاده از ان متصور نیست و صلا حاصل متوقع فی چنان نمایان است که احتیاج
 بیان ندارد و درین صورت فردی از افراد انسانی نماند که مبتلا از این بلان شود اکنون
 بهوش باید دید که وقتیکه خیر محض و خوبی خالص در کمینوع عظیم موجب حسن هیئت مجموعی ان
 نوع نتوان شد شرم محض و زبونی خالص چون نه موجب نازیبا می خواهد شد تفصیل این امر
 همان است که مصداق حسن مرکبات هیئت اجتماعی خیر و شر نیک و بد باشد ازین مصادیق
 تنها تنها این گوهر بدست نتوان آورد بوجه تنگی الفاظ این کم زبان را در اطراف باقی
 خود حیرانی است می ترسم که کم نهما را برین گفتار من خنده آید گویند که خیر حسن و محسن
 نیک حسن مضامین متقاربه باشند اندر بصورت حاصل این سخن ان باشد که حسن جماع
 حسن قبح پیدا شود و ظاهر است که برین تقدیر اجتماع ضدین و هم دور لازم خواهد آمد از اضرار
 رفع این خلجان سختی میگویم که انشاء الله در نظر صاحب نظران سخن پریشانم فراموش آید
 این است که مقصود بدو قسم باشد مقصود بالذات و مقصود بالغیر باز هر یک بدو قسم دیگر
 انقسام یافته بسیط و مرکب بر ادم از مرکب هیئت اجتماعی است که با جماع امور کثیره متعلق
 شود نه اینکه امور کثیره اجزاء ان مقصود باشند چه نزد عاقلان هیئت از هر قسم که باشد بسیط
 است یا مخفی که جزوی ندارد اعنی قابل قسمت نباشد که این از انا کیاست کیهان
 و پیداست که هیئت کیف است نه کم و چون معنی ترکب مفهوم شد معنی بساطت نیز واضح شد
 و مراد از مقصود بالغیر ان است که انرا الله مقصودی قرار دهند مثلاً دگر تا به دو دیگر ان

همه مقصود است اما فرض نان و طعام و غیره از مقصود بالذات آن است که خود مقصود باشد نه واسطه دیگر مقادیر هر کیفیت که مرکب باشد معنی مذکور مقصود بالذات بود از احسن می بینیم و لا شاکه فی الاصطلاح و هر کیفیت که بسیط است اما مقصود بالذات آنرا خوب می نامیم و آنکه بسیط است یا مرکب اما مقصود بالغیر آنرا خیر می گوئیم و می گوئیم که هیئت ترکیبی که جمیع خیرات کثیره مثلاً فقط بدست آید یا خوبیهایی چند مثلاً مجتمع شده موجب حدوث آن شوند با بیان می بینیم که آن شکل نازیبا باشد مثلاً چشم از قسم خیرات است و هم خوب اگر در شکلی فقط چشمها باشند و دیگر هیچ نباشد بالیقین آن شکل نازیبا باشد اندرین صورت اگر چه زشت و زبون بود در زشتی چه کلام با جمله اگر همه افراد کینوع خراب فاسد باشند توقع خوبی از کجا آید ماده هم فاسد شد و صورت هم خراب حال ماده خود معلوم است که همه اجزای آنند و حال شکل و صورت اینکه از ترکیب معلوم امید اصلاح نیست این است حال نوع نباتات خود باقی ماند نسبت شخص که آن نیز نزد اهل عقل ظاهر است چه انواع بمنزله اعضا و اعضاء اکبر اند چون یک عضو جمیع اجزاء فاسد شد همه ناقص گشت فساد چشم و گوش و دست و پا همه را فاسد گرداند از اینجا که افضلیت این نوع انسانی بر همه انواع نریز و همه عالم خواه تا جان نقل اند یا پیروان عقل مسلم است فساد این نوع همچو فساد دماغ باشد که جسم را از پایه اعتبار ساقط گرداند با جمله حسن هدیه اجتماعی نوع انسانی و هیئت اجتماعی جمله عالم بالفصام انداد اعنی کفر و اسلام مسلم اما به تنها تنها کفر و ایمان یا باقران فردی از ایمان و کفر همچون خود متصور نیست با خصوص طاعت که این خوبی باقران این وان چنان صورت بندد که خوبی و آنکه آب باقران شیرینی و ترشی اگر چه صباحت فقط باقران ایمانی با ایمانی دیگر متصور باشد که اینجا فقط نظر بصفائی است که بسیط باشد و اینجا نظر بر شوخی است که بے باقران انداد و ترکیب صورت نه بند و القصه باقران افراد کفر با همه گزند امید حصول حسن

صورت است نه توقع حسن معنی که آن خود بوجه فساد ماده بدیهی البطلان است اندرین
صورت اضرا کذب شمر بیگونه خیر نباشد تا گویند که باعتبار آن خیر لاحق رحمت محکم
آن گردیده نظر برین کذب جناب باری تعالی محض از ماکم باشد و معارض صفت
رحمت پس اگر نفوذ باشد تجویز کذب باری تعالی کنیم اقرار عدم رحمت نیز درین پیرایه
ضرورت است و این همان صفت است که مطالعه کنان ادراک نسخه عالم را از اقرار
آن ناگزیر است چه حاصل آن همین اعطای باشد که از وجود عرضی ممکنات و صفات
عرضیه ایمان بران از بدیهیات اولیات است القصد خلق کفر در دیگران چیز دیگر است
و کفر خود چیز دیگر و خلق کذب و جهل در دیگران چیز دیگر است و کذب و جهل خود چیز دیگر
آن صد ضرورت موجود و اینجا ضرورت مفقود البته موانع همه موجود ازین تا از آن فرق
زمین و آسمان است غرض از امکان چیزی در جای امکان آن در جا دیگر لازم نیاید
و از امتناع چیزی بجای امتناع آن بجای دیگر مستحق نشود هر سخن وقتی بکنیزه مکانی دارد
باقی ماند اینکه اگر امتناع کذب باری تعالی و تصدیق کاذب از آن طرف تسلیم
کنیم این قصه اگر مفید باشد فقط اهل علم را مفید باشد و اگر ادراک این فرق راه هم
تا پیدایان را راه نماید عوام بعلم راجع شود جوابش این است که ضرورت ادراک
این فرقهها و باریک اگر می افتد وقتی می افتد که ماهیت جهل و کذب اول که در اول
بندگان مخلوق فرموده اند و ماهیت این جهل و کذب که تصدیق کاذب متصور است
وقت اراده ادراک فرق مراتب برابر بنظر آید و این از آن گفتم که قبل از اینچنین نظر
این اعتراض را بدل رسامی نباشد همین است که کم کسی درین خلجان افتاده باشد
پس هر که اینچنین نظر دارد اینقدر رسم مایه ادراک دارد که پس از بیان فرق یکیه را
از دیگر متمایز نمیدانند و آنکه ازین قسم فهم بی بهره اند ازین قصه هم خبر ندارند و مجبورند
خوارق از مدعی صدق معامله وی دل نشان مطمئن میگردد و وید است که حقیقت

یقین همین اطمینان است مگر شاید در حقیقت اطمینان هنوز خجالت باشد بهر دفع این محال بود
 عرض میکنم که گاهی نسبتی تنها بدل آید و گاهی نقیضش نیز همراه او بود اندرین صورت نیز
 دو احتمال است هر دو برابر باشند یا غلبه این را باشد یا آن را اول اطمینان است دوم
 شک سوم ظن چهارم و پنجم با اینهمه بسیاری از معلومات عوام را می بینم که نظری است
 و یقینی الغرض ترتب بر مقدمات دور و دراز قاطع اطمینان نباشد طفل نوزاد است
 را می مکد و بچه گا و میش را اگر در دریا افکنند بی سابقه تعلیم دست و پا در آب نمی زند
 و پیدا است که این افعال همه از ادیات اند و هم فعل ارادی را تصور غایت خیر و شر
 و ظاهراً هر است که غایت و غرض این افعال نتیجه است در حق آن افعال بنا به خفی لعل
 چه در وسط مقدمات دیگر افتاده اند که پس از ترتیب آنها نتیجه لازم آید مگر چون علم
 اینهمه مقدمات الهامی است نتیجه خود بخود بدل می افتد بچنین حصول اطمینان با
 خوارق و دعوی نبوت و رسالت علاقه دارد که بی سابقه تعلیم و رذیله هر قلب بی غیبه
 نهاده اند حتی که فساد همین دلچیت موجب عجاب پرستیها در اکثر افراد بنی آدم
 گردید از اینجا اینهمه و ظاهر شده باشد که نظریه محاضرات یقین و اطمینان نیست یقین را در
 بدیهیات اولیه یعنی مقدماتیکه بی وساطت مقدمه دیگر بزمین ریخته باشد انحصار
 نیست اندرین صورت اگر گویند که یقین باعتبار نسبت عام است از نظر و بداهته
 و تواتر اخبار بجا باشد و اعتراض لزوم دور از تعریف متواتر ساقط شود خبر متواتر
 ان باشد که موجب اطمینان و یقین بود و ظاهراً هر است که یقین و اطمینان بجهت مذکور
 را در تعقل خود توقیفی بر تواتر نیست مگر اکنون از وجه دلالت خبر متواتر بر صدق
 خبری باید گفت می باید شنید که چنانکه خبر من حیث الخبر منحصر و صادق و کاذب است
 و از اینجا احتمال صدق و کذب هر دو در خبر پیدا شد بچنین وضع اصل خبر بهر بیان
 واقع است و انسان محمول بر اسیال افعالی نوع خود که یکی از سامان و همین بیان

واقع است در اکثر و نیز بمیل و مخلوق بر باز و دشمن ضرر بنی نوع خود است که بنحیه سانه
 آن کذب نیز باشد و وجهش همین محبت برادرانه است که اتحاد و نوعی علت است
 با جمله صدق گفتار مقتضای اصل فطره است قطع نظر از تعرض عوارض و هجوم عوارض
 و دروغ را وجهی نباشد مان اگر طبع کسی از جاوده ستقیم محبت نوعی منحرف شود درین
 نوعی فاسد شود یا سببی از سبب غلط کاری ریزن خیالات علمیه شود باشد که بعد
 و دروغ گویند یا غلط را غلط پویند مگر چون خالق چون خلق خود را گوناگون آفریده
 و اگر یک غبی است دیگری ذکی و اگر یک سادہ کار است دیگری پرکار و همیشه در صورت
 تواتر اخبار و اتفاق انبار روزگار احتمال غلط کاری محو و تلاشی گردد اما اینک
 فاسد هم باعث این گفتار نشده همان سان بدل حقیقت شناسان خلیفه ماند که
 بود چه غلبه اسوار بر اکثر افراد بشر بچشم مشهود است نظر برین اتفاق گروه عظمی
 غرض فاسد همانسان ممکن است که اتفاق جم غفیر بر غرض صحیح و بهر نظیر همین اتفاق
 جماعات بی پایان بر مذاهب حق و باطله کافی است غرض شرکت اغراض از جماعات
 کثیره ممکن است و بدین سبب کذب عم ممکن چه کذب عمدی یا تحریک غرضی فاسد تصور
 نیست آری غلط کاری بی اختیاری از جماعات کثیره بوجه مذکور متوقع نیست چه
 سبب اعظم غلط کاری نقصان قوه علمیه باشد یا قله تدبیر و ظاهراً هرست که در صورت
 اتفاق جماعت کثیره ادراک ذکی مصحح علم غبی باشد و درم و احتیاط است بر جا غفله
 طبیعی مغفلان شود خلاصه مرام آنکه کلام اگر ناشی از اصل فطره است احتمال تعد کذب
 نیست آری و هم غلطی باشد مگر این دهم در صورت اتفاق جم غفیر محو و تلاشی شود
 در چون نشود همه انگشتان برابر نباشند نتوان گفت که در دوره از ادوار همه اغیار و
 مختل نمایند اگر ناشی از اصل فطره نیست بلکه سببش غرضی است فاسد یا اتفاق
 تصحیح آن نتوان کرد چه اعوجاج طبائع افراد کثیره از ارادات حسنه ممکن بگردد و یا غلط

که این هر دو امر عینی عدم اتفاق در صورت اول بخاطر امکان اتفاق بر تعدد کذب
 زمانی نرود هر کس را کس مسلم است بلکه مفسد فطره هر کس و با کس چنان ودیعت نهد
 اند که علم کمین پستان و نتیجه آن در قلب طفل نوزاد و علم دست و پا زدن بهر شامی
 آب و نتیجه آن در دل بچه گاو و پیش هر کس می بینیم که وقت تردد در امری بجانب
 غلبه آراء اهل رأی مائل می شود و گویا اهل اهل عرض و مقبول نمی دارد لیکن چنانکه
 باعث قوی بر صدق و عده موجب استباری پاس خدا تعالی می باشد چنان غرضی
 تر از تعصب است پاس و حمیت دینی نمی بینیم عیان را چه بیان احوال انبیا و زوکار
 و هم که شنگان ادیده و شنیده ایم نظیرین تواتری که ناشی از پاس خدا تعالی
 نماید بهترین تواتر با اعتبار اعتماد و اعتبار باشد و تواتر که ناشی از تعصب و حمیت
 بدترین تواتر با اعتبار اعتماد و اعتبار باشد چون در ناخن فیه نظر کردیم تواتر بود
 و نصاری بمقابل اهل اسلام و ادیان متاخره بافتیم و تواتر که در اهل اسلام است بمقابل
 کسی دیگر نیست اول پاس ملت حمیت ایشان می نماید و دوم پاس ملتی دینی است
 چه این غلغل که فلان کس دعوی نبوت و ختم رسالت میکند خود آغاز دین اسلام است
 نه آنکه دین اسلام متحقق و مبدء از سابق بود و باز این شور و بجه حادثه یا واقعه تازه میسر
 برخاست انقض بر سامع متواترات اول تیز مناشی اخبار ضروری است پس زلزله
 عمل بمقتضا و آن پس با یک نطنه تعصب حمیت باشد رفع این تردد اول ضروری است
 چون پس از تنقیر حقیقت حال مقدمات خفیه هم می نماید حقیقت این چنین بود
 عظام چون نخواهد برآمد چون تجسس کردیم ابتدا روایت تورات را بخیل یکدیگر
 و کس نتهایافت چه با قرار علماء ربود تورات یکبار در واقعه بخت نصر یک نخت
 معده و م شده و باز پس از مرور و مرور شخصی زباید و خود نویسانند و همچنین اصل بخیل با علم
 وجودی ندارد و با عتراف علماء نصاری تراجم آن موجود اند و پیدا است که ترجم

یک کس باشد نه جماعت اندرین صورت اقوال تورات و انجیل در هر دوره از متواترات
 مانند و آنکه میگویند که تورات و انجیل منسوخ نخواهد شد قوی است از اقوال تورات
 و انجیل همچنین دیگر متواترات ایشان باین همه حتی آن کلمات که درین باره مستند
 ایشان است باعتبار دلالت مطابقی و سوق قرینه اگر گیرند فقط این قدر است
 که اخبار من همه واقع شدنی است نه آنکه احکام آورده من منسوخ نخواهد شد عرض
 این چنین گفتار که زمین و آسمان از جای خود برو و اما سخن من از جای خود نرود
 دلالت بر عدم منسوخیت تورات و انجیل نمیکند آری مقتضای جمعیت ملت و تعصب
 این کلمات را باین معنی گره داده اند با سماع آواز دین عیسوی اولی یهودیان
 این و تیره آغازنها و ند باز با سماع غلغله ظهور خاتم النبیین صلی الله علیه و سلم نظریات
 همچو یهودیان بهمن تدبیر حفاظت ملت خود نمودند مگر چون امام فخر الدین طلاسعدی
 را اتفاق تنقیر احوال کتب یهود و نصاری نشد نظر لطیف بر اقوال یهود و نصاری را
 از متواترات فهمیدند اگر درین زمانه این بزرگان می بودند کتب متعلقه اقوال یهود
 و نصاری که علماء این زمانه بعرق زیر پیا فراهم کرده اند با غوش ایشان می نیایم
 القصه این اتفاق کلمه یهود و نصاری اول در هر قرن متواتر نیست باز منظمه پاس
 ملت ظاهر و باهر و قانع کشیده که انهم بتواتر رسیدند با عتراف حقیقت دین
 محمدی صلی الله علیه و سلم از علماء یهود و نصاری شاید بقسم این همه مقدمات یک
 به گیری آن منظمه به پیرایه تحقیق و واقعیت نمایان شد آری تواتر دعوی نبوة محمد
 رسول الله صلی الله علیه و سلم و اظهار سجزات و ادعای ختم نبوت بطوریکه احتمال
 حتی دیگر مانند ازین مهالوات پاک است اول تواتر بشر الطوفان در هر قرن وجود
 و باز منظمه غرض فاسد نشان این اتفاق نمی نماید و امیطرف پس از تحقیق تواتر
 و دیگر معارض این تواتر نه برآورد و دلیل عقلی یا نقلی فوایم آنست نظر برین این خبر

ضرور یقین باشد و اگر این هم افاده یقین نکند حصول یقین اعنی اطمینان قلبی
 از ره سمع بطوری نبودی حالانکه در ضرورت یقین و فعلیت آن در بعض اخبار احد
 را گنجایش کلام نیست و اگر بالفرض افاده یقین مصطلع نمی نماید باری از غلبه ظن چه کم
 و مایه یقین کم بر وجهی که مقتضای غلبه ظن نه تنها نقل و نقلیات شایدست عقل نیز
 همین فتوی میدهد حال نقل خود ظاهر است اینه دان جا کم فاسق بناقتینوا ان یقتضی
 تو با بها لا هم برین امروالات دارد و اگر آرنده خبر فاسق نیست عادل است صاحب
 این تمین نیست و چون امر تمین نباشد اشراره بان باشد که اکنون حالت منتظره مختصر
 طلب نماید هر چه در عقیده موافق آن عمل نماید باز اتفاق جمله علماء بر قبول خبر واحد
 مجتمعه الشراطی باشد عا است چه از هیچو اخبار یقین مضطرب حاصل نتوان شد اگر احتمال
 تعدد کذب نیست باری احتمال خطا همان سان موجود مگر چون این احتمال پس قلیل
 الوقوع است چندان اعتبار نداشته باشد احتمال صدق که اصل موضوعه کلام است و موافق
 مقتضای فطره کار خود خواهد کرد الغرض این غلبه علم موجب غلبه اراده مقتضای علم خواهد
 شد و ظاهر است که غلبه اراده یکی از دو جانب فعل اختیاری موجب ترجیح آن بر جانب
 دیگر باشد و این طرف هوید است که سرمایه فعل همین اراده آن فعل باشد چنانکه علم
 عدم آن عدم اراده و علت ترک فعل اراده عدم آن فعل باشد مگر چون وقت
 تردد دو اراده چنان متعارض باشند که وقت شک و علم اگر اراده غالب آمد وقوع
 فعل لازم آید چه اراده را بشرط عدم موانع فعل لازم و در صورت غلبه بقدر غلبه اراده
 موجود آری بقدر تعارض بوجه تعارض کان لم یکن شد و از همین تقریر و وجوب عقل
 بر غلبه ظن بر آن مگر ظاهر است که در صورت افاده غلبه ظن نیز مطلب همان بود
 چه وقوع عمل در هر صورت برابر است افاده ظن باشد یا افاده یقین فرق اگر
 باشد در علم و ثمرات آن از تکفیر و تضلیل باشد مگر آنکه مدیه حقیقت بین عقل

دارند خود دانسته باشند که اندر صورت ایمان نام همین تسلیم بقدر غلبه ظن باشد چه
 اکنون که همه سباب علم بالا و خبر متواتر منقود تکلیف زیاده ازین نه عقلا درست است
 نه نقلا پس با وجود خبر متواتر ترک تسلیم بقدر مذکور ناشی از شوخیها و شوخ حشمتی باشد
 باشد و همین است کفر و الله اعلم بالصواب با بجملة خبر متواتر بالیقین موجب اطمینان
 قلبی است هزار پاکس را مشاهده باید کرد که خیال کند در شهادت قلوب و شان عظمی
 است همچنین با سماع از جم غفیر که بغیر ضانه گفته باشند اطمینان حاصل است اتفاق طبعیت
 بر سکون در مرد و صورت موجود اندرین صورت این را مفید گفتن و از آن گفتن بجز
 تحکم هیچ نیست و آنکه درباره افاده یقین متواتر طبا هر بیان را این خدشه پیش
 می آید که چون در هر خبر واحد احتمال کذب موجود در مجموعه هم همین احتمال باشد چنانچه
 اهل نظر باریک را از وجه ولالت خبر متواتر بر صدق واضح شده باشد مگر چون اجمال
 بتفصیل نمیرسد قدری مفصل میگویم احکام افراد بدو گونه باشد یکی احکام مطلقه
 که بسوی مطلقه درین مقید یعنی فردا خود هست منسوب باشد مثلا لطف نزدیکان
 انسانیت او که در فردا خود هست و دوم احکام مشخصه که راجع بسوی تشخص باشد مثلا
 کیفیات او از زید و عمر و غیره از خوبی و بدی و سستی که در افراد مختلف
 باشند یا سیلان قطره و کوتاهی مساحت و می و کمی وزن ان که اول از احکام مطلقه
 است و ثانی از احکام مشخصه چون انقدر معلوم شد معلوم باید کرد که احکام مطلقه
 در صورت اجتماع افراد همان سان باشند که بودند و احکام مشخصه تغیر گردند چه بجز
 شخص دیگرند مگر چون اینجا نظر کردیم احتمال کذب را از احکام مشخصه یا فیتیم و احتمال
 صدق را از احکام مطلقه و جهش خود ظاهر است و من هم گفته آمده ام که اصل
 وضع کلام بهر اخبار واقع و اظهار مرام است و باز محبت نوعی باعث این اظهار
 و اخبار و احتمال کذب ناشی از احتمال غلط فہمی است یا از احتمال غرضی فاسد اگر از

طرف غرض فاسد اطمینان کلی بهم رسد با جماع آراء و اتفاق کلمات بطوریکه
 نفیتم احتمال کذب زایل شد آری همان احتمال صدق باقی ماند و پدید است که یقین
 همین بقا و احتمال واحد و زوال احتمال ثانی است و این بدان ماند که یک رشته چنانچه
 مستحکم و محکم نباشد اما اگر رشته‌های چند بهم آزند آن ضعف مرتبه شخص زایل شود
 و آن قوت که از احکام اطلاق است چه رشته موضوع به تعلیق باشد بدستور ماند
 غرض هر خبر مصدق خبر دیگر است و بهم پیوسته احتمال صدق شیئا فشیئا قوت
 پذیرد و از اینجا امکان حصول یقین نه تراشد اخبار عاقلان را معلوم شده باشد
 و الله اعلم و علمه اتم و احکم

مکتوب هشتم

در بیان عدم جواز گرفتن سود مسلمانان و در هندوستان هم در بیان
عدم جواز آمدنی اراضی مرهونه و غیره

بسم الله الرحمن الرحیم

کمترین بی تمیزان بخدمت عزیز عزیزان مولوی سیاح محمد حسن صاحب زاد الله عمره و قدس
سلام منون بجا آورده گذارش پیرست و در قیمه الغرزی با استدعا تحقیق جواز و عدم جواز
اختلاف مستانان اهل اسلام را از دوا حرب رسیده سرمایه کارانها گردیدند مگر این سله را
دیدم که از اعظم مسائل عظیمه اهم مباحث و مینیست ناختم در گره کشای یحییین ابجاث بوج
است آنانکه شبها دراز بدو چراغ چشمه سرمه سا کرده اند بطالعه کتب فقه زانود اوب
نموده عمر دراز بسر آوردند اگر درین چنین مضامین لب بجنبانند زیباست که این کار
اوشان است من نا بکار ادرین کار را سر فرو آوردن نشاید که هر کاری هر مردی تا هنوز
عبور بر مسائل ضروری هم میسر نیست تا تحقیق یحییین مسائل که درین فقره عمر گرفته یکروز هم ضرورت
تفتیش آن نیفتاده چه رسد مگر خاطر عزیزان عزیز است آنچه بصفحه خاطر می نگارند من این
صفحه میگزاردم مگر اول سخن چند قابل گزارش میدارم بشنود اول اینکه علت حدوث و بقا
ملک قبض است نه غیر که علت همین یک باشد و آنچه بیع و شرا و اجاره و رهن و وصیت
و میراث را از موجبات ملک شنیده باشی بنایش بر همین است که باین اسباب استحقاق
قبض بهم میرسد و همین است که برای تسلیم قبض و ادان واجب مد و شتری ابع قبل قبض
ممنوع گشت و مبیع قبل قبض تا تمام نماند و آنکه وصیت و میراث را قبل قبض مفید ملک معنی

از سمایات نظر سر سری است و در بیع و مبه قبضه بایع و موجب قبل تسلیم موجود است و هم
خود موجود و قتیکه خود بد و نسیا را بتوان گفت که مشتری و موجب را قبضه و تصرف کنند
بجمله ارفاع قبض بایع و موجب قیام قبض مشتری موجب بجا پیش بی تسلیم بایع و موجب
صورت بند دو در میراث و وصیت تا وقتیکه مورت و موسی گوهر حیات بحیث امان از
بدن شیت و قبضش بهستور بود و ارث و موسی را را اختیار تصرف در ان اموال بود و چون
ان خود از میان برخاست و جان بجان آفرین سپرد قبض و نیز مانند اجتماع قبض و ارث
موسی را با قبض و مجال متمنع باشد اکنون اگر وارث و موسی را حساب شایه مورت و موسی
در قبض و تصرف خود را و بجا است که مانعی نیست تحقق بشایه و وصیت خود را میراث و
ان قصه اگر بیاورند که در اول و باره اموال میراث واجب بود که وصیت تعیین حصص
پسندگان نماید و باز از آن منسوخ کرده خود و حصص و نشانراستعین کردند خود و خود و منسوخ
که در نمونه وصیت نمونه او کرده اند و انکه او از میان میسوزانگندند از منسوخ تسلیم از
طرف مورت و موسی بوجه حسن به ثبوت پیوست و از اندازان تحقیق گشت که در بیع و مبه
بنظر آدم چه بی اگر از میان میخیزند یکسو میشوند و چنان میخیزند که باز جمال عود نباشد و بیجا
جهان از میان میخیزد که بخیر نام هیچ نیازی دارند که باز آمدن بی کرده میروند و اگر تسلیم از
مورت و موسی همان بود که در عالم حیات بدست وارث و موسی را می سپردند با بی ازین
چکم که چون مورت و موسی ازین جهان برخاست و عالم را خوش خاشاک و جو و خود و مرد
قبض و نیز مانند اکنون تبلیط ملک الملک وارث و موسی که ان اموال البقبض تصرف
خود و را را بر مریه ملک و نشان باز همان قبض باشد که بود فرق اگر بر آمد همین قدر بر آمد که در
صورت اولی قبض وارث و موسی را فرع قبض مورت و موسی باشد درین صورت قبض وارث
و موسی را قبض استقلال بود بهر توشیح این سخن سخن میگوید که انشا الله این سهار ازیم
نکشد اگر شکی صغیر زیر قفلی یا سائبانی بر بالا و فرشی بنهاده باشد این سنگ بایق قف

و سائبان ایمن فرش و نسبت مختلف دارد نسبت سائبان و سقف تحت سائبان
 فرش فوق مگر منسوب منسوب الیه حقیقی به این نسبت نه این سائبان و فرش نمی بایز
 سائبان و فرش و خیزنگ منسوب منسوب الیه حقیقی این دو نسبت اند و از اینجا است که اگر
 سائبان و سقف را از بالا کشیده بجایش سائبانی و سقفی دیگر نصب کنند یا فرش زیرین را
 از زیر کشیده بجایش فرش دیگر گسترانند و درین کشش سنگ بهمان چیز خود باشد نسبت
 تحتیت و فوقیت سنگ کو متبدل نشود مان فرش و سائبان که بمقام فوق و تحت بود
 متبدل شد مگر عرض اگر تبدل راه یافته در طرف نسبت راه یافته در عین نسبت راه یافت
 همچنین اموال ملوک را با مالکان خود نسبتی است معلوم که منسوب الیه حقیقی آن نسبت تمام
 مالکان است معنی مقام قابضیت پس تا وقتیکه اموال بمقام مقبوضیت اند از تبدل آن
 مقام قابضیت تبدل و تغییری در مقبوضیت آنها راه نیابد و بدین سبب ملک معنی ملک است
 که از اوصاف اموال است همانسان بحال خود باشد اما ملک معنی مالکیت که صفت مالکان است
 و مرتبه دارد یکی مطلق و عام دوم مقید و خاص دل همان متساویت بمقام قابضیت است که
 در صورت تبدل متبدل نشود دوم متساویت مشخصات خاصه مالکان که بتبدل آنها متبدل
 متغیر گردد یا بحکم ملک مطلق معنی مالکیت مربوط مطلق قابضیت است و ملک مقید و خاص
 معنی مذکور منوط بقابضیت خاصه است مگر هر چه باشد هر جمیع ملک همین قبض است و سبب این است
 آنکه شنیده که کفایت بلط بر اموال مسلمین احراز آنها به از تحریر ملک آن گردند و از ملک مسلمین
 آری تا وقتیکه از دارالاسلام بر دین نبرده اند امید تخلیه من آن قومی است که هنوز از پنجه
 مسلمانان بر دین نبرده اند تا اندیم کفار را همچو غاصبان دارالاسلام باید نداشت که با بدو
 میرالمومنین فغ قبض و نشان مقصور است و از اینجا است آنچه امام ابوحنیفه فرموده اند که قضا
 قاضی در معاملات ظاهر و باطن نافذ میگردد و هیچ مدافعه جور عاقلان با بداد قاضی متوقع
 چون خود قاضی و گران و مانده کنون و در که جویند باقی ماند اند این ملک از طریقات باطل

یا خباثت این سخن دیگر است کس نمیداند که اسباب خبیثه موجب خست ملک باشند و سباب
 طیبه موجب طیب آن و از اینجا است که غنیمت را رزق الطیب قرار دادند و رزق سوء و عالم
 صلی الله علیه و سلم زیر لو او و اوشان نهادند چه سبب قبض امری است که امور دیگر در طلب
 آن نمیرسند و آنکه اجرت عبادت ممنوع و حرام گردید سببش نه این است که حسن عبادت کمال
 نکردنی و جهش دیگر است عبادت از حقوق خداوندی است بعض حقوق خود را طلبید از آن
 نام شد و بعضی با تقاضا نیست اگر بندگان فهمید او انانیدنها از نظرف دارد و گیر نیست
 پس اگر کسی عوض این حقوق متاع دنیوی بگیرد حق خداوندی را بار دیگران فروخته باشد
 و میدانی که فروختن حقوق و اموال بندگان نیز بی اجازت اوشان ظلم است تا بحق خداوند
 چه رسد از اینجا دانسته باشی که اجرت نفل عبادت هم حرام سخت است چه ادا حق کسی یکس
 و ادا امانت یکی بدگیری بی اجازت او و انهم عوض ظلمی است صریح که عاقلی نه پسندد و عوض
 از اطیب شمارد اگر چه صاحب حق خود طلب نماید و چه ادا فروختن و خریدن نیست از
 قتل قمع کفار شرار بعض رفع و از ازاله خست ایشان از صفه عالم مستلزم قبض و تصرف
 در اموال و اوشان بگیرد و چنانچه ظاهر است و متاع غنیمت را عوض جهاد میتوان گفت باینهم
 نقصان اجرا آخرت در صورت حصول غنیمت زیرا آن است که شائبه غیبت اموال و ظاهر
 محرم این حرکت مینماید سخن دوم این است که قبض اهل اسلام باشد یا کفار موجب ملک است
 اما بدو مرتبه یکی قبض عا یا که قبض جزئی است دوم قبض حاکم که قبض کلی است اوان تا آخر
 همان نسبت دارد که نوراض بنو اقباب یا منقلح و قلم بدست چنانکه اینجا نوراض و
 منقلح و قلم در حرکت و سکون و تابع حرکت و سکون اقباب دست باشد چنان قبض عا یا
 و حرکت و سکون تابع قبض حاکم است اگر اموال عا یا قبض حاکم اسلام است مثلا اموال
 اوشان نیز قبض اوشان باشد و ملوک اوشان اگر از قبض حاکم اسلام برون رود و کفار
 مستلک گردد اموال عا یا بر اسلام از قبض اوشان ملک اوشان برآید همچنین اگر حاکم

اسلام بوجه غلطی و گمراهی را و مانند چنانکه در مقدمات دائره بوجه اشتباه حجت پیش آید بوجه
 آنکه قبضه حاکم از جای بجای چنان متحرک شود که فوراً قباب از جای بجای رود و قبض
 و ملک رعایان نیز متحرک گردد و علی هذا القیاس بجانب کفار خیال باید فرمود سخن سویم اینکه
 شهادت آیه و ما خلقت الجن والانس الا ليعبدون غرض اعظم از خلق بنی آدم همین
 عبادت است که بجز انقیاد و اطاعت امر و گرنه نباشد با این هم اگر غرضی دیگر از وجود بنی آدم
 چنان برآید که اصلاً در تحقق و ظهور انقیاد و خویش یار و گران مداخلتی ندارد چنان باشد که کتاب
 را زیر سر نهند و مکیه سازند چنانکه حصول این غرض از کتاب مقصود بالذات بودن بر سر
 مطالبه از کتاب قاص نیست همچنین بر کردن جهنم از بنی آدم و جنیان در مقصود بالذات
 بودن عبادت از جن و انس قاص نباشد اندر این صورت اموال و نیوی که بشهادت آیه
 هو الذی خلق لکم فی الارض جمیعاً مخلوق بهیونی آدم است تخصیص من تو هیچ نیست
 منجمه سامان عبادت و انقیاد باشد و چون نباشد اگر اموال و نیوی از عدم بوجود
 نماندی افراد بنی آدم در گرفتاری و حاجت تاب عبادت از کجا آورند بنی بالجملة غرض از
 خلق اموال نیز همان عبادت باشد که مقصود از بنی آدم است و این چنان است که فانی
 مان بهر خوردن است و دیگران و گدایان و تابه و سیرم و آتش و دست پناه و دیگر سامانها
 معلومه بهر نان پس چون نان بهر خوردن است اینهمه سامان نیز بهر خوردن باشد که در
 اگر این بلا و گرسنگی و این تهیستگی از سر رود و ما را هیچ اتفاقی باین مصالح بیکار نباشد
 و نظر ما همه را بیکان باشد همچنین اگر عبادت و انقیاد نباشد این همه سامان عبادت
 نظر خالق را بیکان نماید اندرین صعدت اگر عابدان را ارشاد فرماید که ازین بکاران
 بگیرید و بصرف خود آرید بجا باشد که او مالک اصلی است و اینطرف سامان را که بجا خود
 میرسد انقضی اگر اهل اسلام بزور باز و قبض کفار را بر داشته بر اموال و شان دست خود
 بنهند ظلمش نتوان گفت که این خیال خام از چهل خیز و نه بینی و اگر درختی بخرض شرور و زنی

بنشانند آن رحمت باریار و بدین سبب آن رحمت را برید و بجاییش نهالی نگذارند
 بنشانند صواب باشد خطا باجملة این مسلم که کفار ملک اموال بقضن تصرف خود میگیرند
 و چون نگردند که علت دامن محلول نگذارند و محلول ز علت خود باز پس نماند چنانچه
 که علت ملک بود یافته شد محلولش نیز در کابل و باشد مگر غرضی که از خلق اموال بود
 از دست کفار نیاید لهذا دارانیدش از دست کفار بغرض خوشنودی خالق اموال هم
 آمدنی چون مقصود از پیدایش این اشیا عبادت بود و در دست کفار رسید آن نیست جمیع
 قبض کفاره حسب کسی خالق اموال باشد تا کار پر از از آن ضار او تعلق عینی اهل اسلام
 خاموش نشینند بلکه استخلاص آن از دست او شان لازم آمد از اینجا دانست باشی که اگر قبض
 اموال را نیز بجملة اغراض جهاد و قرار دهند زیباست غرض این نباید فهمید که مقصود از جهاد
 فقط اعلام کلمه الله معنی دفع فتنه کفار است استخلاص نیز غرضی است صحیح و از اینجا فضیلت
 مال غنیمت از دیگر اموال بوجه دیگر نیز دریافته باشی باجملة قبض کفار و ملک و شایسته
 اهل اسلام قابل اعتبار نیست بلکه قبض کفار بمقابل اهل اسلام همچو قبضه جانوران باشد که باغیر
 و تراحم حدود ملک اهل اسلام نتوان شد چنانچه خود خداوند کریم نیز در کلام سحر نظام خود
 اشاره باین معنی فرموده اند میفرماید اولک کالانعام بل هم ظل نظر برین اگر اهل اسلام
 بر جان می لو شان است یا بند همچو جانوران و حیطة ملک و تصرف او شان و از اینجا
 دانسته باشی که ملک کفار بمقابل ملک اهل اسلام بدرجه غایت ضعیف است و هم دریافته باشی که
 بزور باز و گرفتن نه بر جان عالم است و نه بر جان و اب اگر اهل اسلام بفرید باز و مال از دست کفار
 استوجب ثواب باشند و بر عکس آن قضیه متعکس است و هم فهمیده باشی که ملک از طیب و ضعیف
 عام است طیب بودن هر ملک را ضرورت نیست سخن چارم آنکه بعد از همه و عهد و پیمان اهل
 اسلام و قبول خبریه که حکمی است از حکام حاکم اهل اسلام کفار نیز قدری بهره مند از برکات
 اسلام گردند و همین است که جان مال و شان همچو جان و مال اهل اسلام مصون محفوظ ماند

احدی را از اهل اسلام نرسد که تعرض خارج مال و شان شود و همچنین بعقد زمه و عهد و پیمان
 با کفار و قبول خراجیات از ایشان اهل اسلام برخی آلوده بخوست کفر گردند اگر اموال و شان
 قابل تاجر همچو اموال کفار باشد چه بجا است علاوه برین بین تازیانه شاید محرک و باعث بر
 هجرت از دار ایشان قطع تعلق محبت از ایشان هم شود و با بجهت اسلام و کفر باعتبار ظهور آثار
 کلی مشکک است اولین مراتب که مستوجب ظهور آثار درجه غلی است همین قبول جزیه افتات
 در دار الحرب است آری باصطلاح شرع کفر و اسلام نام همان مراتب است که منشأ از نجات
 آخره یا هلاک ابدی آن جهان باشد سخن خجسم اینکه درباره مومنات مهاجرات میفرمایند
 یا ایها الذین امنوا اذا جازکم المومنات مهاجرات فانتحنون الله اعلم بما بینهن فان علیهن من
 مومنات فلما ترجعن الی الکفار لامن حل لهن و لاهن یجلون لهن و لاجناح علیکم ان تنکحن
 اذا اتیتن من اجورهن و لا تنکحن بعضکم الکوافر و سلوا ما انفقتم و سلوا ما انفقوا و لکم حکم الحکم
 بیکم و الله علیکم حکیم و این آیه بجهت بیان حدیث بخاری و مسلم که در باب الصلح آورده
 اقرار بان شرایطی نماید که هم در سوره ممتحنه و ذیل آیه یا ایها النبی اذا جازک المومنات
 یا باینک علی ان لا یشترکن بالله شیئا و لا یسررن و لا یزینن الا به بیان فرموده اند حدیث
 مذکور این است عن عائشه قالت فی بیعة النساء ان رسول الله صلی الله علیه و سلم کان
 یتحدثن بهذه الایة یا ایها النبی اذا جازک المومنات یا باینک فمن اقرت بهذا الشرط منهن
 قد باینک انتهی مقام الحاحه و در بعض وایات یاد دارم لفظ فقط اقرت بالمحتمه بجای
 جزا من اقرت بهذا الشرط یا بجای هر چه شرط و ران وایه است آمده غرض اینجاست فقط تلفظ کلمه
 الاسلام اکتفا نفرموده اند اقرار را معنی اند بکار آمد چون تعلق حقوق کفار با زمان مهاجرت
 باعث این احتیاط و همچنین کنج و کاوش تعلق حقوق اهل اسلام اگر با زمان نباشد
 کم ازین هم نباشد اکنون سخنی دیگر بیان میگویم جو در وصیت ممنوع ازین است که حقوق
 داران با سوال و تعلق گرفت حالانکه باطل است هنوز در ملک اوست و ازین هنوز که با

نگریده اند حقوق خداوندی ز زکوة و صدقة الفطر و قربانی و حج و غیره با حقوق مالی مردم
اوشان تعلق نگرفته تصرفات مالکانه از بیع و شرا و کردن نتوانند این تعلق را یکطرف
بنده و متحقق اهل اسلام در اموال کفار که با شاره و ماخلقت الحن و اللسن موجب درایت
و یکطرف بگذار و باز موازنه کن که کدام پدیده گران است بشهادة آیه لا تدون انهم اقرب
لکم نفعا بنا و تعلق حقوق ورثه امید ضدمات و منافع است که گاهی صورت بند و گاهی
نه بند و اگر بند بدید چه مساوات اموال متروکه مورث گاهی رسد گاهی نرسد البته مید
و منطنه نفع رسانی هر دم است و بنا و تعلق حقوق اهل اسلام با اموال کفار این است که اصل
ان اموال مخلوق به اهل اسلام اند نه کفار چنانکه خوب دانسته چون این تعلق بمنسبت اهل تعلق
قوی است چه فرق زمین و آسمان است مراعات این حقوق نیز بمنسبت مراعات حقوق
ورثه که از ممانعت جو و در وصیت شده آن هوید است اقوی او شده باشد مگر تعلق حقوق
کفار با اموال از وراج اوشان نه چندان است که اهل اسلام را وقت نزع به اموال خود
باشد و انهم وقتیکه از وراج کفار از دست اوشان برآمده باشد چه در نزع هنوز قبض
بحال خود است گو می دانیم که پس از ساعتی می بخیزد و باز قبض اعنی مسلمان وقت نزع
از اسلام خود نه برگردیده که املیت ملک و متحقق اصلی آن از ورفته باشد و کافران
با اینهمه عجز و دیوانگی که از ارتفاع قبض اوشان از وراج ظاهر است همانسان
کفر اصرار دارند بدین سبب یا است اگر گفته آید که کفر اوشان بمنسبت سابق اینهم
سخت تر شد و از املیت ملک و متحقق اصلی آن فرسنگها دور افتاد و چون تعلق حقوق
کفار باز وراج اوشان که از ان است که وقت نزع کسی حق داشتنش تعلق گیرد و تعلق
حقوق ورثه کم از تعلق حقوق اهل اسلام با اموال کفار لا جرم مراعات تیکه درباره کفار
بوجه تعلق مذکور و احتیاطی که بدین وجه کار فرموده اند از مراعات درباره اسلام جبه
تعلق معلوم می باید که کم باشد و اگر کم نباشد نادم نباشد چون این مقدمات مذکوره

مسمدند میگویم که کفار را که با طاعت اسلام جزیه بر سر گرفتند قبض جزئی اوشان از قبض
 کلی کفار برآمده زیر قبض کلی اهل اسلام سر فرود آورد پس از آنجا که انقدر انقیاد و موجب
 نجات از صدمه و نیومی می تواند شد بر حاکم اسلام که بایک پنج خلیفه الله فی الارض باشد
 چنانچه آیه ان فی جاعل فی الارض خلیفه مصحح این خیال است واجب آمد که از جان مال
 اوشان تعرض نکند و نکردن و هدیه موافق انبساط حکومت و خلافتش انقیاد بهم رسید
 می باید که تا دست رس و نجات نیز بهر اوشان مسلم دارند و میدانی که حکومت این جهان
 را تا ابدان رسائی است و بدین سبب قوت تصرف در ابدان اموال و اوشان بهم رسید
 تا مقلوب رسائی نیست قلب اگر است بدست مقلب اقلوب است و این طرف مال را
 و قایه جان قرار داده اند چنانچه مدخنت آن در عبادت نیز بهمین واسطه بود پس اگر مال
 خود را و قایه جان گردانند و امان خواهند باید انکه شاید بشا بده احوال اهل اسلام و تمام
 بر این اوشان که نبی قدری اختلاط صورت نمید و غلبتی بجانب اسلام بدل اوشان را
 مال مناسب ال و نشان بدیده اوشان بنهند تا قوت غرات نیز فرایند و اگر باین قدر است
 هم ضعیفی شوند بلکه همان قبض جزئی اوشان نیز قبض کلی کفار باشد اموال و نشان آنها
 حاکم اسلام را ربودن حلال است رعایا را نیز اجازت است بطوریکه توانند بر بایند خواه
 بزور خواه بحیله مان اگر قبض کلی اهل اسلام مزاحم حال رعایا را اهل اسلام بود چنانچه در
 تعرض اموال اهل مدینه باشد البته مانعت بجا بودی و نه خود دانستی که جهاد و تخلیه
 اموال علیه از قبض کفار بطوریکه بدیده هر کس و ناکس از اهل اسلام است مگر تا وقتیکه بر
 قبض کلی اهل اسلام قبض جزئی اهل اسلام نیاید یعنی در دار الحرب بود تا اندم زیر قبض کلی
 کفار باشد و دانسته که قبض جزئی در حرکت و سکون تابع قبض کلی است ازین وجه قبض
 جزئی اهل اسلام قابل اعتبار نبود قابل اعتبار همان قبض کلی باشد غرض تا وقتیکه در اینجا
 است اندیشه خلاص کفار از اموال از اهل اسلام باشد و قبض تمام متحقق نشود بلکه بمنزل

قبض صاحب معرض وال بود کان لم یمن شمرده شود نظربین تا وسیله از در محراب برود
 نشود و تخلص متحقق نگردد تا مالکش گویند و قابض و متصرف خوانند مگر همین طور مال اهل
 اسلام که از میان کفار باشند نیز قبض کلی کفار بود و قبض جزئی اهل اسلام پرتوه باشد
 قبض باشد نه بالاستقلال مانع تاراج اهل اسلام شمرده شود چون انقید مانع دست انداز
 غوات نیست چنانچه دانستی و انظر لحوق عا که بوجه عرض حکم کفار ضروری است محرم
 و باعث هجرت و ترک تعلقات اندر دوسر مایه نجات از صحبت و اما صحبت آن شرار
 امام ابوحنیفه با جاست تخلص آن نیز فتوی دادند مگر بهر حال احراز که حقیقتش خارج
 استخلص از قبض کلی کفار است ضروری است باقیما ند کلام درین امر که احراز در صورت
 جهاد و سرقه و غصب و جلبه و فریب اگر شرط کنند بطریقی است که از انظر اندیشه استخلص
 است مگر در تار و بوا اگر مالی از اموال کفار بدست افتد این شرط کردن بجای خود نیست مان
 اگر فقط زیر قبض کلی کفار بودن علت ممانعت بودی این شرط بجای خود بود تحقیق این
 سخن برخلاف دیگر موقوف است اول را باید شنید کفار نیز و خفیه مخاطب بفرع نیستند مگر
 محفیش این است که در صورت مسلمان گردیدن او شان تدارک و تلافی با فایده و نشان
 نخواهند اگر فرض ترک کردند بقضایش تکلیف ندهند و اگر مرتکب معصیتی از محاصی خداوند
 شدند جریمه مقرر بر سرش نهند یا آنکه در آخرت بسزای این محاصی و ترک آن فیض
 عذاب نفرمایند فقط اگر عذاب کنند بر ترک ایمان عذاب کنند آنکه در باره صحت عدم
 صحت آن باعتبار تفرع اما مقصوده درین عالم هیچ کتابی و خطابی یا نهی و عتابی نیز
 از انظر نرسیده اگر چه آیة بنیقضون عهد الله من بعد میثاق و لقیطون ما امر الله به ان
 یوصلن یفسد دن فی الاصل و لنگ هم خاصرون را بگزیند یقین دانند که این نیست و
 اینهم کلام و دراز است میگویم معاملات باهمی که مباح و غیر مباح اند فقط باعتبار نشان
 این دو قسم نیست کفار نیز شرک این تقسیم اند فرق اگر باشد همان فرق ثواب و عتاب باشد

یا قدر قلیل بوجه خاصه از یکدیگر متمیز باشد تفصیل این اجمال این است که محالات منسبه که
 مفید ملک نبوده و قسم است یکی آنکه وجه مانع و صلب علی بود و دوم آنکه وجه مانع
 از خصوصیت بایع و مشتری خیر و جایگاه علت مانع اول است ان معامله مفید ملک
 نبوده و در حق اهل اسلام و نه در حق کفار و جایگاه وجه مانع ثانی بمانعیت بلکه تعلیق یا باز
 معامله داشته باشد یا نه ممکن است که یک معامله در حق اهل اسلام مفید ملک نباشد و در حق
 کفار مفید ملک بود مثلاً شتر را زخمه بخور اگر مفید ملک در حق اهل اسلام نیست و جنس این است
 که این معامله علی لا اطلاق مفید ملک نتوان شدنی و پیش این است که زخمه بخور در حق اهل اسلام
 مال نیست چه مال آن است که منافع در بر داشته باشد و اینجا در حق اهل اسلام احتمال نفع مفقود
 است چه منعی تحقق منافع این است که منافع از مضار زیاده باشند و همچنین منعی تحقق مضار
 غلبه مضار است بر منافع چه در موجودات چیزی نیست که بحکیم الوجود نافع بود یا بحکیم الوجود
 مضر اگر چیزی در حق کسی نافع است در حق دیگری مضر بلکه اگر در حق احدی در چیزی منفعت
 و ادایت نباشد و اندر در حق همان کس ضرر او نیز بوجه دیگر در می باشد نه می بینی که مباد حق
 بنی آدم و حیوانات سحرائی چه قدر نافع است و در حق جانوران دریایی چه قدر مضر و آب
 در حق جانوران دریایی چه قدر مفید است و در حق جانوران سحرائی چه قدر مضر و باز آب
 و هوا بوجه دیگر چه قدر نافع در حق آن که مضر است مثلاً به میانییم ملازندگان جانوران
 سحرائی بر هواست و ملازندگان جانوران دریایی بر آب مگر باجم جانوران سحرائی بر آب
 بهر نوشیدن و غیر ضرورات و جانوران دریایی همین سان هوا بغض چند مطلوب چون
 معنی نافع و مضر بودن چیزی این است که منافع او از مضار یا مضار او از منافع زیاده باشد
 نه آنکه تنها منافع باشد که این کار کار وجود مطلق و وجود صرف است و نه آنکه تنها مضار
 که این صفت صفت عدم محبت است از ممکن فاصل این توقع بیجا است که اینجا ترکیب
 وجود و عدم هر دو است چنانکه مرکب دن مکنه خاصه از دو قضیتین مختلفتین بالا بیا پای سلب

نیز شاه بان میکند هر که میداند خود میداند که نمیداند گویند که ما نیز درین بحث زیاده ایز
 کج و کا و مد نظر نیست غرض بهر طور حاصل است اگر بعضی شایان نافع محض یا مضری باشد
 ما را چه زبان کلام ما دران بسیار است که از عتی نافع اند و از جهتی مضری مثل خمر و خمر چنانچه
 در باره ترکیب خمر از منفعت و حضرت نفس قاطع فیها اثم کبیر و منافع لسانی است اما کبیر نفسی است
 شاید در ایم و هر که از منافع و مضار خمر آگاه شد منافع و مضار خمر و در ترکیب آن از آن دخول
 آنها دران خود پی خواهد برد درین چنین بسیار نافع و مضری بودن بر همان غلبه خواهد بود و بجا
 خواهد بود که در صورت تعارض بقدر مساوی ساقط لازم است هر چه باقی خواهد بود و بقدر
 محال اعتبار باشد که ساقط کان لم یکن است مگر این مضری بودن همچنین بسیار اگر چه باعتبار این
 عالم نیز باشد مگر خندان جلی نیست که هر کس ناکس به نپندار و آری باعتبار آخرت جلی و
 بدی است از خمر قوت علیه رفا سده شود چنانچه زوال عقل و در حالت سکر خود گواه از
 دعوی است و از خوردن گوشت خنزیر خللی مین در قوت عملیه و در غیبت نجاسات خمس
 روحانی از وزاید بغیرتی در کثرین این غذا خبیث و در بروز فرزند چنانچه از تجربه عیان است و
 تاثیرات اغذیه اگر می و سکر و دلیل آن چه کثرت گوشت جانوری رفته رفته مزاج بدن را
 چنان قریب به ماه گوشت آن جانور گردد که احتمال غذیه حاصله بار و مزاج آن آدمیان را از
 حار مزاج گرداند و میدانی که بهر مزاجی خلایق جدا گانه مناسب باشند و از اینجا است هر که را
 بصورت سگ می بینیم میدانیم که در طبیعتش حله کس و ناکس و عود کردن نهاده اند غرض
 باطلاع کیفیت جسم کیفیت روح پی می بریم پس عجب که بکثرت احتمال خنزیر حیوانی را بد
 بغیرتی فرا دید چه خنزیر و دیگران درین وصف ممتاز است بهر خنزیر یک خواهد بود و دیگری
 خواهد بکند اما اگر غیرت آن بخوشند آری جانوری را سوار این ناپاک نه بینی که با این همه بی گنا
 اختیار یافته باشد و اینهم میدانی که چار شعبه عظیمه از ایمان است که از افعال قلوب اعمال
 دل است با کمال خمر خللی نمایان و عقل آه می یابد و از خنزیر بدین عظیم در قوت عملیه و راه

می افتد و میدانی که سامان آخرت همین علم و عمل است پس هر که علم صحیح و عمل صالح عیسی
فرموده اند گوید و ستاویزی بهر دعوی حق خود در شمار آخرت داده اند و این چارگروه
ممدوح خدا انبیاء علیهم السلام و صدیقان کرام و شهداء از ذوی الاحترام و صالحان
نیک انجام اگر این شرف یافته اند طفیل همین علم و عمل است انبیاء علیهم السلام و صدیقان
اگر چه در عمل هم کم نباشند اما گویی سبقت در علم ربوده اند و شهداء و صالحان اگر چه چنانچه
از علم نبیند اما در باره اعمال جانبازیها نموده اند الغرض مدار کار آخرت بر سهولتی بی قوت
است اگر چیزی مفید مزاج این دو قوت است آزاد در باره آخرت مضرب باید فهمید پس
اهل اسلام که تسلیم نظر بوشان آخرت بود و دنیا باین دو چیز اعنی خمر و خنزیر اگر منتفع شوند چه
منتفع شوند که غرض اصلی از دست میرود بنابر علییه اگر گویند که خمر و خنزیر در حق اهل اسلام
مال نیست و در حق کفار مال است چنان باشد که گویند که فلان دوا در حق آن کس
مضید است در حق این کس مضر با جمله این امتناع اشتراک خمر و خنزیر در حق اهل اسلام و با
آن در حق کفار که از بعض احکام موند است معنی بر این است که عرض کرده شد مگر جمله
معاملات را برین اشیاء قیاس نمیدهند و در بعض معاملات بنابر مخالفت بر قبح ذاتی حرام
است اینجا خصوصیت را باعتبار علت نیست مثل ربوا و قمار و غصب سرقه که در حق اهل اسلام
و هم کفار یکسان در افاده آثار این عالم برابر اند از اموال یکدیگر هیچ وجهی چنانکه در حق یهودی
مضید ملک است ربوا و قمار و غصب سرقه در حق کسی مضید ملک نیست اگر هست بوجه ظلم
است که با قتل و آن ملک مستفاد چنان بجهت ظلم و جور گردد که ارباب امر با قتل و غصب و خسر
میکند و در هر حال مضید ملک باشد یا نباشد بوجه آنکه این سبب با قسام ظلم گردیده اند
روا مال مستفاد و حبس است و از اینجا دانسته باشی و قتیله ملک متعلق با ظلم را همچو آن یکدیگر
با قتل و غصب را و غصب گویند ظلم گفتیم ملک که نه از چنین باشد ملک نصاف باشد اکنون
میگویم که مال مستفاد اگر بهر چه جو غصب محسوب باشد از اظلم خالص یا بدیندشت و اگر متعلق

طایفه مخلوط که بعد تحمیل چنانکه از آب نه کور نجاست خالص جدا شود اینجا ظلم خالص بر این عرض
 اینجا ظلم خالص و ظلم مخلوط واحد است تحقیق ملک مظلوم ساقط نمیشود چون کلام ما
 در قمار و ربه است نقطه ازین دو بحث باید کرد چنانکه آب بهر سیرابی و آتش را بهر سوختن
 آفریده اند بهر تبدل ملک نیز از مالکی بملکی بعضی معاملات را تجویز فرموده اند بنا را
 همه بر آن است که عدل و اتفاق مخلوط مانده چون در قمار و بواکامیابی سود خواران و قمار
 بازان بی عوض باشد لاجرم مال دیگران بوجبه ظلما خورده باشند رسیدانی که بجهت ظلم و نزاع
 بدی است و وجهش همین است که ظلم در قبح خود محتاج واسطه دیگر نیست از دیگر مضامین
 کتب فقهی نموده تا مخفی درو باشد و همین است معنی قبح ذاتی نظریین عقد با و قمار در با
 حاصل قمار با هر که باشد و از هر که باشد مفید ملک نبود اینجا رسیده عجبی نیست که در
 خلیجان باعث نزود و تسلیم این قول شوند اول نیک و دعوی بی دلیل مسموع تواند
 شد خوبی عدل انصاف بدی است اما این از کجا ضروری تسلیم شد که بنا بر معاملات
 بر عدل و اتفاق باشد اگر گویند عدل و اتفاق بجای خود ضروری است اما مجموع
 و صلوة بنا بر معاملات نیز بر آن نیست جوابش حدیث دوم اینکه فقیها پیشین عقد را
 مجموع عقود فاسده بعد قبض مفید ملک پنداشته اند اگر چه این ملک را ملک ضمیمه دانسته
 باشند اندرین صورت تصریح با منجی که عقد را با و قمار مفید ملک نیست و انهم چنان
 تمام اند نه تخصیص مومن است نه تخصیص کافر چگونه بدل نشنیدند ضرورتا قوا که در
 باره نیز قلم سوده شود اول بطور تمهید مقدمه چند گذارش میکنم بغور باید شنید که
 از اجزاء خود ناگزیر است و اضافت را از طرف خود و عرض از موصوف بالذات و موصوف
 بعرض علاوه برین گاهی عرض بعرض و افعال وصف از موصوف بالذات و موصوف
 بعرض ضرورت محکمه و ادالاتی افتد و همچنین گاهی بعرض قبول اثر ضرورت رفع
 سوانح از وصول اثر و قبول آن افتد جمیع توقفات ازین قسم انشاء الله خارج خواهند

بود و آنکه علت غائی را خارج ازین دانسته باشی از ملاحظه نظر باشد و نه اگر بخوبی بینی
 علت غائی مگر علت است باعتبار وجود ذهنی است نه باعتبار وجود خارجی که آن خود
 موقوف بر وجود معلول معلوم است نه بعکس تا معنی علتیت تحقق شود و خود میدانی که عالم
 اقسام محركات است نه غیر نظر برین اعتراف باین امر ضروری است که عقد را ضرورت
 عاقلین است و انعقاد را ضرورت منقذین چه این هر دو مضمون اضافی اند و آن طرف
 آنها پس اگر یکیه هم ازین طرف مفقود شود عقد و انعقاد تحقق نگردد و مایه مفقود بودن
 اطراف گاهی در معرض تسلیم نباشد که نظر غلط کارگاهسی بعبط افکند و حدود را موجود نماید
 و ربیوع باطله همین می باشد مثلاً بیع مبیته دوم را بیع باطل گویند و بیع هر بیع و شمن هر
 موجود مگر چون نظر را تیز کنیم حق از باطل موجود از معدوم نمایان شود اینجا مبیته دوم را
 یکی از منقذین می بینیم مگر نه اینچنین است چه بیع عقد مطلق نیست عقد شرعی است که مخصوص
 باموال باشد و اینجا است که بتعریفش مبادله اموال با اموال گفته اند و میدانی که مبیته دوم
 مال نیست مال آن است که منفعتی در برداشته باشد و اینجا خود هویداست که مضرتها بر
 رومی کار است نه منفعتها چون ازین تحقیق که نافع کلیت و منفعتیت فارغ شده ایم
 و ازین سوگردانیده می گوئیم که چون درین صفت خصوصیت مال محوظ باشد مبیته دوم
 مثلاً از قسام اموال نه برآمد اگر گوئیم که مال نیست و این گفتن همان است که طرف نسبت
 و صفت عینی بیع نیست چه بیع است همچنین در بیعات محدومه و مجهوله خیال پذیر و
 بنابر منع بیع مالین عندک بر همین است و بیع جبل الحبله با معنی که بیع جبل الحبله مبیع بود اگر
 منوع است هم ازین است و نهی از بیع ثمار قبل بر آمدن نیز اگر باطل است بهمین جهت ظاهر
 است چون این مسئله بیع محدودات را روشن کردند از حال مجهولات نیز چیزی با کلیت
 اگر بیع حیوان مجهول مثلاً کنند هر چند حیوانات کثیره بعالم موجود باشند مگر این همان جور
 است که در جبل الحبله و بیع مالین عندک نیز یافته میشود چه نوع جبل الحبله و مالین عندک

بلکه نوع تمام اکثر دو عالم موجود باشند مگر چون معرض تعلق این نهانست نیست در حق است
 معهود است یعنی از اینجا که اتفاق در ضرورت عقد است که از آثار دوست و عقد ضرورت علی
 که از محركات اوست بی تعین علمی که وقت حصول صورت معلوم ضرورت است تعلق این نهان
 متصور نیست دویم اینکه تسعیر کا خدا تکلیف است نه غیر در حدیث شریف است ان الله لم یحرم
 خیا نچه حدیث مذکور در اوراق آینده می آید اگر پرسشی این است که ظلم و انصاف و مساوات
 باشد اگر حق تعالی مقابل شد حکم آنکه اذاتنا رضاتنا قضا حقوق با همی ساقط شد و مقصد
 عدل و انصاف بهم رسید با اعتبار تساوی یکی بدگیری و حق تعالی عدل است که عدل
 تعویض و مساوات و باعتبار آنکه مجموع حقوق طرفین بوجه مساوات منقسم است و این
 شد انصاف است که تنصیف حقوق کرده اند مگر این تساوی و مناصف را در حدیث چنانچه
 و میزان ضرورت است آری هر جای چنانچه و اگر است و میزان فی دیگر حدیث نوع نیز چنانچه است که چنانچه
 آن تساوی نوعیت ضروری است مگر چون تعدد الانواع را چنانچه و اگر بکار است تا تساوی و عدم
 تساوی مرتبه تشخیص هم متحقق شود لهذا در گندم و جو و غیره کیلیات و دفعه ذوب و غیره
 و زنیات ضرورت این چنانچه و این میزانها افتاد و تا از بالا گرفته تا زیر مساوات متحقق شود
 و حتی عدل و انصاف نمایان گردد و مگر قطع نزاع با چنین چنانچه جای است که عوضین از انواع
 باشند اما در مختلف الانواع از اتحاد چنانچه و میزانها که بغرض و در یافتن مرتبه مساوات
 مطلوبی شدند قطع نزاع و عدل رفع ظلم متصور نیست چه تساوی نوعی بنوعی از این چنانچه
 معلوم نشود آن چنانچه و میزان که بهر تساوی چنین شباهت بکار است غلبت است که تقویم
 اشیا را هم مبنی بر آن است مگر از اینجا که نسبت یک چیز تفاوت و غلبات متصور است و چه
 و شر اول اعتبار غلبت عاقدین باید فرمود اگر کسی یک من گندم بیک و پیه گیر و دنیا
 از آن ندهد و دیگر یک من گندم را بیک و پیه و بدو یکم از آن ندهد باین ترا ضی متحقق شود
 که چنانچه غلبت این به چنانچه غلبت آن برابر است و از اینجا دانسته باشی که هوای مختلف الانواع

باعتبار مالیت و غنبت همه یکنوع اند چه ضرورت و وحدت چنانچه در باره دریافتن تساوی و
 عدم تساوی یا وحدت نیز ان بهر این غرض پس از اتحاد بالائی باشد مگر چون مالیت هر
 باعتبار نفعی جداست یا گویم باعتبار رغبتی جداست و این را ضرورت است که هر جا ما به نفع جدا
 باشد اگر گویم که مقصود بالبیع ان بر مرتبه است که منشأ نفع و محل غنبت می بود بجا باشد لیکن
 بعد مشاهده صنف اموال با اموال باعتبار نفع بدو قسم یا فتمیم می آنکه منشأ نفع و
 محل غنبت در ان مرتبه نوع بوده تشخص چنانکه کیلیات و وزنیات همه از همین قبیل اند چه
 گندم و جو و غیره اگر نافع اند و مرغوب باعتبار غذائیة مثلما نافع و مرغوب اند و سیدانی
 که از اختلاف تشخص درین قدر اختلافی بدید نیاید و اینجا است که اشخاص در محال است
 نشوند و هم آنکه منشأ نفع و محل غنبت هم مرتبه نوع باشد و هم مرتبه تشخص این جا کلی
 که اشخاص مختلفه باعتبار نفع و رغبات مختلف باشند مثل اسب و گاو و دیگر حیوانات چه
 برای سببی را رفتاری جداست مثلا و هر گاه وی را شیر مختلف در یکی و دهنیت زیاده است و در
 یکی کم و باز آن شیر و در گاه وی زیاده و در گاه وی کم نظر برین اگر گویم که جایی مرتبه نوع مبیع
 و مقصود بالذات باشد و جایی مرتبه تشخص بجا نبود اکنون بشنو که نرخ نام همین است و
 است که در بیع ملحوظ و مقصود باشد مگر بنا بر تساوی یا بر اتحاد نوع است و وحدت چنانچه
 چنانکه در کیلیات و وزنیات می بینی یا بر تساوی رغبت است چنانکه در غیر آنها مشاهده
 میکنی لیکن در حقیقت بنا بر کار بر تساوی رغبت است و مختلف الانواع حال ظاهر است
 اما در عوضین متحد النوع اگر چه بطاهر خفاست لیکن چون بگردند که در صورت اتحاد وکیل و فرز
 تساوی رغبت ضروری است چه منشأ غنبت و محل اکنون مساوی شد و مبیع بدو نش
 مبنی بر ان است اینجا نیز واضح میشود که نظر بر تساوی رغبت است بهر حال غنبت باشد
 یا نوعیت تساوی این باشد یا تساوی آن همه بدست او تعالی است بدست ما نیست
 که یکی را بر دیگری گردانیم اندر صورتی که مساوات میسر نیاید که محظوف از ریاضی

و میطرف نقصان باشد بقدر زیانی خالی از عوض باشد و از بیع میطرف چه نیم را دوستی
 که محتاج منعقدین است انعقاد میطرف تحقق نشود انعقاد بیع نسبتی است که هر دو طرف هر
 تخصیص و علی است و از جهت اعتراف با یک عقد با مفید ملک نیست قدس با هنوز ملک بنده است
 ملک گیرنده نیامده واجب لازم لیکن از اینجا که با وقت کمی پیشی کیل و وزن در کلیات
 و ذرات متحد النوع تحقق شود و درین صورت چنانکه قدر زائد به وجود است همچنان قدر سا
 نیز موجود اعتراف با این قدر نیز ضروری است که در مقدار مساوی انعقاد و صورت بسته چه
 سامان آن موجود و میدانی که معلول از لوازم علت تامه باشد پس چون عاقدین عقد
 و منعقدین موجود اند انعقاد نیز تحقق شدنی است باقی ماند محمولیت میطرف انعقاد و غیر
 اینکه قدر مساوی از قدر زائد معلوم نیست اگر قیاس است در تسلیم آن قیاس است نه انعقاد
 چه بعلم مقدار میطرف مقدار طرف ثانی نیز معلوم شد و بهر انعقاد اینجا همین قدر ضروری است
 مقصود با بیع مرتبه نوعیت است بشرطیکه مقدار کیل معلوم یا وزن معلوم باشد این شخص
 یا آن شخص را درین باره مداخلت نیست و هر چه مقصود با بیع باشد وجود خارجی وجود
 و دینی آن ضروری است نه غیر آن پس اگر شخص معین که اینجا یکی را از آن ناگزیر است موجود
 نباشد چه حرج آری وقت تسلیم ضرورت آن می قدر تا غیر بیع با بیع مخلوط شده زود و معنی
 ظلم تحقق نشود و معاود که بنا بر معامله بران بود بصورت ظلم و پیرایه بر ظهور نظر باید از جهت
 قبل تسلیم بچین معامله واجب الفسخ باشد تا بگنجایش مطالبه چه رسد و بعد تسلیم بر قدر
 مساوی ملک عارض شود و زائد از آن عاری و خالی از ملک اند لیکن از اینجا که اگر ملک
 مشاع است چنانکه همه اجزاء عرض ملک اند هم خالی از ملک باشند یا گویم همه اجزاء ملک
 با بیع و مشتری باشد بجز ملک است اما مخلوط ملک غیر و این نیز از قسم ملک غنبت است
 بلکه شد تمام آن دو جهس همان ظلم است که تعجب بیعی است چه قبضه او مکتسب از مضمون
 و گزینست اگر واسطه میان بودی مضایقه خود و میدانی که در صف ذاتی همان است که

میو سبط باشد و زین تقریر چنانکه بصحت اقوال پیشینان پی برده باشی بصحت قول احقر
 نیز متعرف گشته باشی و دانسته باشی که در عقود فاسده که بعد تسلیم ملک خبیث بدست
 می افتد همین است که بعد تعین منعقدین نفی زائد یک طرف میماند باجماع و اصل عقد را با
 حق قدر مساوی عقد فاسد است و در حق قدر زائد هیچ باطل و آنکه گفته ام که عقد را با
 ملک نیست مراد من از آن در قدر را راست چه اصل کلام در جهان است و هم ازین قصه
 دریافته باشی که این عدم اخقا مخصوص بمسلمانان نیست این نقصان منجی بروجی است
 که عام است نظیرین ربوا و قمار با هر که باشد و از هر که باشد در با و حاصل قمار ملک نبوده
 اگر مسلمی بوجه استیذان بدار الحرب رسید یا بعد ذمه بدار الحرب قرار گرفت و با کافری یا مسلمی
 از مسلمانان دار الحرب معامله ربوا و قمار بمیان آورد آن معامله مثل بیه اثر از ایشان مفید
 ملک انصاف نبود بدین سبب بالضرورة ملک کفایا باشد که دارد از ایشان است و قبض
 کلی قبض کلی ایشان تا وقتیکه مسلم مذکور بدار الحرب است موافق قواعد خفیه نیز مالک آن
 مال نشود که بذریعہ ربوا یا قمار بدست آورده آری وقتیکه از دار الحرب برون آورد و بدست
 الاسلام آمد بوجه استیذان و قبضه جدید مالک آن مال گردید و آن قبل که لا ربوا بین مسلم و حربی جوی باشد
 بلکه گفته اند که مسلم استان از مسلم مقیم دار حرب گریختن با حلال است یا دو مسلم مقیم دار حرب با هم یکدیگر
 گرفتن با حلال است نیز ندین آمده باشد چه قبض مسلم مقیم دار حرب زیر همان قبض کلی
 کفار است که حرمتی ندارد مگر تا دیکه در دار حرب است نفی ربوا تحقق است چه تسلط کفایا
 او را بر مال خود در هیچ معاملات بوجه آن معاها است نه بوجه شبه یا دیگر چه شروع که از
 وجوه دار الاسلام نیز موجب نیست ملک است تخصیص ملک کفار حلیت و تسلط بطور
 هرگز موجب تمکک ملک انصاف نتوان شد اگر چه کفار با هم داد و ستد کنند چنانچه در
 تابع اسلام با کفار چه رسد و خزانه الروایات است فی حاشیه السراجیه فی کتاب بیع
 من البرودوی و لا یزعم احتمالهم الربوا لان ذلک لیس بدیانیه بل موقوف فی دایتم

لان من صلح یا تنهیم تحریم الربا حتی ان الذمی اذا باع درجا بدرجین من فی الذم ثم تراخا الی
 القاضی اذا سلما او سلما احدما یجب لقضه کما لو ما شره مسلم تهی و ازینجا هست آنکه در سبک
 و مشکوه دیده باشی که حضرت عمر رضی الله عنه در باره محوس حکم بتفریق محارم فرمودند مشکوه
 شریف بروایه بخاری از بیهال آورده قال کنت کاتباً یحزرن معاویه عم الاصف فأتانا
 عمر بن الخطاب رضی الله عنه قبل موته بسنة ان فرقوا بین کل فی محرم من المحوسین
 مقام الحاحه ووجه همانست این است که صلح نخل موضوع است برای ملک بصلحه میداد
 که محارم قابلین ملک و مالین منفعت نمید نظر برین این عقد و در حق کفار نیز مفید ملک
 نباشد آری اگر محل قابل است کافران که اهل ملک اند و اهلیت آن دارند اگر تراضی
 نخل کنند منعقد شود و همین است که اگر توفیق لم یزلی هر دو معا سلام آرند حاجت
 تجدید نخل نمیشد مگر چون محل قابل نباشد چنانچه هر دو مرد باشند یا هر دو عورت یا باهم
 محرم یکدیگر باشند یا معا تراضی نبود در جمله صور نخل منعقد نشود و حاکم سلام لازم
 باشد که حکم بتفریق فرماید چه قبض کفار اهل ذمه قبض جزئی است که بر سرش قبض کل
 حاکم سلام است هر چه علانیه کند و با اطلاع او باشد بسور او منسوب باشد زیرا که قبض جز
 بر توه قبض کلی بود و هم در صلح معامله روداده و میدانی که در معاملات تخصیص اهل سلام ابرو
 انقسم ناستا یسگیها نیست چه افاده ملک غیره که مقصود از معاملات است مخصوص سلمانان
 نداشته اند جمله بنی آدم را عام است اگر انقسم خصوصیات که در باره ضرر ریشنده ممیز
 یکدیگر بودی از صلح معامله مانعت نمیشود و نداری اظهار اعلان آن بطوری که بر همه شکار
 باشد فقط بغرض هیانت شوکت سلام و نگا بدشت ضعفا مسلمین که فی مراعات حال
 از خیانت و فواحش اجتناب ندانند منع میفرمودند چنانچه از اعلان ضرب فراموش
 و بیع ضرر و ضرر دیگره امور مخالفه شعار سلام منع میفرمایند مگر از عموم مانعت یکی را بر
 دیگری قیاس نمکنند و نه لازم آید که هر چه مامور باشد بیک مرتبه باشد و آنچه منهی عنه باشد

همه یکمرتبه و این قوتی فرضیت و وجوب سئیه و سحاب باز تفاوت دارند و در سحاب اعتبار نیست
و ضعف از میان بر خیزد پس چنانکه بوجه وحده امر عنی او تکلیف شانه و وحدت امر عنی ذو
مخاطبین و وحدت خطاب عنی صیغها را مردنی این فرق را حواله بجایقی مامور به کرده شد
که آنها با هم متفاوت المراتب اند و این تفاوت مراتب مامور به تفاوت مراتب امر را میآید
توان شد آری بنام و نسبت آمو و مامور و صیغه امر بتوان است که از واحد تعدد بتوان
خاست همچنین از مجموع ممالعت اعلان بیع خمر و خمر و ضرب معارف و طبل و نکاح محارم
و معامله اتحاد مرتبه فهمیدن کاظم هر پرستان است نه شیوه حقیقت شناسان مگر اقرار است
گذشته دانسته که منع از اعلان ربو نه تنها بغرض محافظت شوکت سلامتی ستانی
بلکه وجه عظمی بهر منع اعلان آن همان قبح ذاتی است که اثرش در مومن و کافر همچنان
برابر است که اثر نکاح با محارم اکنون جواب سحابی دیگر دانی است ان این است
که تعلق حقوق اهل اسلام با سوال کفار خود از تقریر محرر اوراق اوضح شده درین سئیه
اگر مسلمانی از کافری قدری مال بیهانه ربوا در گرفت بخیان باشد که کسی حق خود را از
منکر حق خود بیهانه گرفته باشد و توان گفت که او را قبل بخیان قبض که در اول است اعتبار
عادت دشوار باشد استعمال چیز ممنوع بود و همچنین در مال بوانیز قید امر از اول است
یعنی است جواب این سئیه اول این است که اگر چنین است و غضب دستور نیز همین
حکم باشد حال آنکه همه این قید را افزوده اند و اگر این حکم از من نه تنها بر من است بکلیت
فرو گرفته اند جوابش دیگر است قابلیت ملک چیز دیگر است و فاعلیت فعلیت آن چیز
دیگر از تحقق قابلیت فاعلیت و فعلیت آن لازم نیاید آئینه قابل انوار است اگر مجرد
تحقق این قابلیت آفتاب ضرورت نیست که بر سر فاعلیت آید و فعلیت رونمای چون این
بشنید می شنود که اموال کفار مباح الاصل اند و معنیش همان است که اموال ایشان بحد
و حوش و طیب و انوار صحرائی و نباتات خود روئیده قابل ملک اهل اسلام اند و از خود

است همین قدر است که در حیوانات و غیره از بیشتر ملکی دیگر عرض نموده محل خالی است
 می آید و اموال کفار مشغول ملک کفارند اگر چه در ازاله ملک او شان گناهی و قبحی نباشد
 چنانکه بهر نشانیدن و دخت بار آور بر و شکن و دخت بی ثمر موجب گناه و فعل قبیح نبود
 الغرض استحقاق اهل اسلام با معنی است که مخلوق بهر او شان اند نه آنکه مملوک او شان
 مگر سیدانی که ازاله ملک او شان تا وقتیکه بدو الحارب است غیر ممکن چه قبض کلی کفار
 هنوز بر سر کار است نظربین قبض مسلم بر اهل ربوا بوجه عقد باشد نه بوجه اباحت بلکه
 اگر او شان را تحقق شود که احتمال ربوا در دار الحارب نزد اهل اسلام مبنی بر احتمال عقد
 نیست بلکه مبنی بر اباحت مال کفار است چنانچه فقیهان تصریح فرموده اند لان ما رسته
 سباح در صورتیکه دهنده ربوا از دست او بزور برده باشد باز ندانند و اگر بوجه مصلحت
 ملکی باز ندانند آن دانندین باز بوجه ربوا باشد نه بوجه تعلق حقوق اهل اسلام با ربوا
 او شان اندرین صورت هرگز نتوان گفت که قبل از حراز بدار الاسلام تصرفات مالک
 در آن روا باشد و احتمال آن و بدل آن و انتفاع آنها از خوردن و نوشیدن پوشیدن
 و دادن و ستدن بی شائبه ظلم حلال و طیب باشد بلکه مثل انکس که حق خود را منکر حق
 خود بیهانه گرفته باشد تا قبض تمام با احتمال خود نمی آرد اینجا نیز تنها قبض نام باید
 فرمود و میدانی که قبض نام اهل اسلام همان است که قبض جزئی او شان هم بر حاکم
 قبض کلی او شان باشد بالجمله سرقه و غصب قمار و ربوا و اقراض همه اسباب و سبب
 تحصیل اند مقصود بالذات نیستند مقصود بالذات احتمال هر چیز در آن اغراض است
 که بهر آن ساخته شده نظربین این اسباب اسباب ملک باید داشت چه بدون انقسام
 امور آوردن تا بدار الاسلام ممکن نیست اکنون که بدار الاسلام آورد و قبض خود در
 آورد و این را خود میدانی که موجب ملک است و احتمال مال مملوک خود در اغراض
 خود و انتفاع بان تابع ملک است قبل ملک تصرف با اختیار خود جائز نیست و بعد ملک

جواز باندازه اوصاف ملک باشد اگر طیب است حلال طیب بود و زنه مکروه و حرام
 اندرین صورت طرق کشیدن سوال از دار الحرب بدار الاسلام همچو بیع و شرا و هبه و غیره
 اسباب تحصیل قبض خواهد بود و احراز بدار الاسلام همچو قبض مطلوب از بیع و هبه موجب
 ملک باشد نظربین فرق در حلقه ربودن و ارتفاع لایم آمد از حلقه ربودن حلقه ارتفاع
 لازم نخواهد آمد در این فرق از آن قبیل باشد که نقبا در اخذ مال و سباحت فرج فوق کوه
 اند صاحب من و مختار میفرماید دخل مسلم و دار الحرب بامان حرم تعرضه نشی نمیگویم خرج
 شیئا ملک حرام فیصدق به بخلاف الاسیر و ان ظلقوه طوعا فانه يجوز له اخذ المال و قتل
 النفس و دن سباحته الفرج استیحه و شاح بر قول دن سباحته الفرج می نویسد لانه
 لا یباح الا بالملک و علامه طحطاوی برین قول تحریر میفرماید و لا ملک قبل الاحراز و انما
 القصة از جواز اخذ ربوا از حربی با استعمال آن پی بردن بخیان است که از جواز اخذ مال
 موافق ارشاد ما تن رحمه الله با سباحت فرج پی بردن بلکه می باید که قول لا ملک
 قبل الاحراز را در ربوا و غیران عام دارند و این عموم ظاهر را که از وقوع نکره بسایق نفی
 بهم رسیده با احتمال تخصیص بقصد اسیر مبدل بخصوص پیدا کند که دلائل مذکوره موید عموم
 الفاظ است نه خصوص محتمل باقی ذکر نکردن قید احراز در مسئله را نه از بهر آن است که اینجا
 به حاجت احراز بدار الاسلام نیست بلکه موضوع مسئله سلمی است که بدار الحرب برای چند
 باستیمان رفته باشد نه مقیم اینجا بدین سبب اینجا احراز متیقن الوقوع است امید قوی است
 که غنقریب بدار الاسلام می برد و معاهده تبراضی افتاده نه مانعی است نفع اجمعی آری در
 غصب سر و حمله و غیره صد گونه اندیشهاست مردم خیال غائب جگر سوز است لهذا
 اینجا ذکر کرده اینجا ذکر نکردند چون با یقین دانستی میگویم که اگر کسی بدست و حاکم باشد
 دهند و ستان ادار الحرب قرار داده بر وایت امام ابوحنیفه است زندگی باید که رفت خود
 ازین دابر دارد و بکسی نماند هر چه ربوا از من خود و نصار و اهل اسلام اینجا بهم آورده باشد

نوش جان فرماید که انیدم حسب رشا و امام مام حجت الله علیه فی غدر ملک آن گردید
و غنمی در ملک او راه نیافته اما سیکه دانی بی سواد این دیار بسته و پارهت بر هوا ستاع
این نواح و ساکنانش شکسته هندوستان و نظرش اگر در الحرب هم باشد حجت الله
متاع او را خیال خام است طرفه تماشا است که بر پایه اباحت و جواز چنان مست میگردد
تو گوئی صدراعظم را از مطرب خوشی محان شنیده اند اما بغرض سخن پی نبرده اند مثل شنیده
جابل که از سانی الفاظ عبا یخبر باشند نا فهمیده دست و پا میزنند نمیدانند که مطلب این
اباحت نظیری منع و ممانعت است نه اباحت بنی اسرائیل از آیه امیطوا مصر فانکم
ما ستتم اباحت قبل قوم و عدوی بصل فهمیده باشند مگر آنکه فهم خدا داد دارند ما قبل سخن
تنبیه خوانند سخن اولی بالذکر و خیر و ما بعد اعنی و ضربت علیهم الذل و المسکنة و بار و الغضب من الله
را چون می بینند این اباحت را بدتر از حرمت می پندارند بخین اگر با غرض انتفاع
از مال سود و رند هم جائز باشد این جواز بدتر از عدم جواز او باشد چه امام مام مسلمانان
اینجا را درین باره بزره کفار شمرده اند چنانکه گرفتن سود از کفار و الحرب را روا داشته
اند بخین از مسلمانان در الحرب نیز سود گرفتن جائز پنداشته اند و بر همین بنا
مناخران فتوا جواز اخذ را باز یکدیگر مسلمانان را که در الحرب مقیم باشند داده اند اندر
صورت اگر کسی سحرة نکند اما بکمره مال با خورده باز آید بخین باشد که یکی از شرف
با بدحاشان ابطه محبت پیدا کند با دوشاه یا بزرگی دیگر بغرض ترک کنانیدن آن ابطه
یا و فرماید که ما هرگز با بدحاشان ربط محبت دار و از زمره او شان می پنداریم آن ابطه
با ستاع این سخن از کرده خود باز نیاید اما بنظم هر کلام با دوشاه یا آن بزرگ فلیفته لب
خود گوید که اکنون رشته و قرابت و پیوند نیز با دوشان با بد کرد و هیچ اندیشه نیاید کرد که
با دوشاه یا آن بزرگ خود ما را ازین زمره شمرده بغرض غرض امام ازین کلام آن بود
که حقوق علم باعث ترک آن دار خواهد بود و اینجا بر عکس آن نمود همین اباحت سرایه است

نه گردید استغفر الله اکنون می باید که سختی دیگر قابل شنیدن بسرایم عزیز من اباحت به
 چیزی مستلزم رفع محصیت نباشد محصیت را از لوازم خاصه حرمت نباید نداشت چنانچه
 مقصود شایع اجتناب از محصیت و اقبال بر طاعت است نه غیر آن و راسترا از
 معاصی و تمیل طاعات باید کوشید و اباحت و غیر اباحت را نباید دید اباحتی که بوجه
 اصرار و دودن بمتی مردم باشد چنانکه در اباحت قوم و عدس بفضل شنیدی از ادو حر
 و دودن عتقان منی بر غضب و نافرمانی باید فهمید و در احترار از ان باید کوشید اگر با فخر
 آفتاح بحال ربوا در الحرب حلال هم باشند آنرا عین محصیت باید نداشت غرض
 ازین اباحت همان هجره است ازینجا حال این حمله هم دریافته باشی که مال الحرب
 بر ربوا گرفته از دالحرب بی هجره برون رفته بخورند و باز آیند با بجه سخن تحقیق اینست
 که ملک قبل از احراز صورت نه بند و سامان دالحرب را قبل هجره نقطه بوجه اندو
 و الاسلام غنی که مظلوم و مدینه منوره از محصیتی که بوجه اکل بواستصورت بقول امام
 بنم رنگاری نیست و اگر بقول امام ابو یوسف بنگاری او شان و هم آمده شمشه روند گمان
 و الاسلام را نیز اجازت نمیدهند و براه انصاف قول و شان اقرب الی القبول است
 چه امام ابو حنیفه و امام محمد نیز حلت مال ربوا در صورت سر قومه منی بر اباحت حلیه
 داشته اند چنانچه در مختار است لان ماله منته سباح این نظر نموده اند لان عقد الربا منته
 جائز او غیر ممنوع اندرین صورت در صورت اند ربوا تعرض بحال و شان لازم خواهد
 آمد آری اگر این بودی که ربوا اینجا بفید ملک نبود یا بود ما بفید ملک انصاف نبود
 و اینجا رفته افاده ملک انصاف بنم رسید تعرض با موال کفار لازم نمی آید و چون بنا
 حله بر اباحت اصلیه اتفاق حاصل این اباحت آن شد که سامن دالحرب غنی
 مسلمی که بدالحرب با مان و سپهتمان رفته باشد تعرض با موال کفار و است چه موال
 و شان مباح الاصل اند و خود میدانی که این فتوا مستلزم غرض است که چنین عقد

نباشد مگر آنکه گویند که عذر و نقض عهده کفار اگر ممنوع است نه بذات خود ممنوع است و نه
 قتل و اخذ مال کفار عنوة که اشعار این است چرا و او بود بلکه بیاداش این عذر اندیش
 عذر از انظار است و با اینهمه مستلزم تفسیر کفار از اسلام و اهل اسلام که بشاید این
 خصال اهل عام و خاص اسلام و اهل اسلام برگردد و با بفرض اگر بشاید اما حقیقت
 و حقیقت حکام اسلام قدر از حب اسلام بدل نیخته نباشد بدل بعد اوت و نفرت گردد
 و در صورت اخذ بواجب ابراضی این اندیشیه بیان نیست لیکن قطع نظر از آنکه انقیصا منته
 مخالف آن حیاطات است که در حقوق الناس بجا آمده حتی که غیبت ذمی احرام
 داشته این دلیل نفی وقت و جواز اخذ بواجب از میان دارالاسلام نیز بجا خواهد آمد
 اما هر دو جام مشترک و عهده هر دو جام موجود اگر گرفتن مال کفار بوجه اباحت صلیه رفعا
 عذر جاز است از میان دارالاسلام نیز جاز باشد چه او شان اگر چه قبض خبری خود
 بر قبض کلی اهل اسلام دارند و با نیوجیه مال و شان معصوم و محرم تعرض گردیده مگر حاصل
 اینهمه موت عذر است یعنی معصومیت اموال و شان مبنی بر حرمت عذر است اگر بوجه
 عذر اینجا گرفتن مال و شان بهیانه سود حرام است اینجا نیز همین علت موجود است
 باقی ماند اینکه در دار الحرب مال کفار مباح است چنانچه فرموده اند لا مال لکمه مباح
 اگر مراد از این سخن این است که بعد عهده و پیمان و امان و استیمنان نیز مباح است تعرض
 با سوال و شان چه حرام است و اگر غرض این است که قبل عهده و پیمان و امان استیمنان
 مباح بود اینجا نیز قبل عقد و مه مباح بود و آخر همین است که جزیه می ستانند و نه رسته
 و قرابت بیان نیست تا گویند که با اهل اسلام صلح نمیکنند حقوق خداوندی را نمی
 شناسند تا گویند که زکوة ادا نمیکنند و نه باز معنی کفر چیست غرض بطوریکه گیرند هیچ
 فرقی میان نیست و این فرق که اینجا قبض کلی اسلام است
 و اینجا قبض کلی کفار درین باره فرقی پیدا نمیکند و اینجا دانسته باشی که در دار الحرب

بالفرض اگر دوست گرفتن سود بطوریکه گفته شد رواست اگر چه حقیقت الامر را دوستی سودا
 سود نزد کسی روا نباشد مگر آنکه گویند که هر که بدو الحرب رفت اگر چه با مان رفت باشد یا بعد
 و پیمان و انجاسته یا بنوجه که قبض جز پیش از قبض کلی و الحرب در آمده درین
 باحق بجا رشد نفوذ باشد لیکن حال نیکسان را بشنیدی که سحرة ازو شان خروج
 از و الحرب معلومست آنکه بجمله ربوا انعام کرده اند یا بدادن ربوا رخصه داده اند و هم
 ازینجا دانسته باشی که نفع برین در و الحرب جلال پنداشتن معنی بر حله ربواست چه بر
 قرضیکه مستلزم نفع باشد و از و حکم عقد ربوا باید داشت باجمله تعریف ربوا بر آن و قرض
 است چنانچه ظاهرست و نیز آئیده انشاء الله خواهی دانست و ازینجا است آنکه گویند کل
 قرض جز نفعاً فهو رباً باقی تراضی و غفودین را مخصوص برین داشتن چه معنی دارد و غفور
 تراضی در و دین نیز کار خود میکنند پس اگر همین تراضی است که میگویند که من محل کرم
 و تراضی گردیدم این امر در ربوین و معروف نیز متصور بلکه موجود است آن کدام است
 که بر عطا و سود گوید که مجبریدیم و هرگز دلم نخواستیم و اگر از احوال پرسند تراضی و غفودین
 در برین نامیده باشد حقیقه آن نیز همه را معلوم است و هر که از کلام الله مجبور آیت و لولا
 او بمعموده و لم یؤمنوا و لم یؤمنوا با نفسهم خبر او قالوا بذا انک مبین و لولا او بمعموده و لم یؤمنوا
 ما کون لنا ان تکلم بهذا سبحانک یا بیتان عظیم و سوا این دیگر آیت را بدیده دیده
 بالیقین دانسته باشد که شهادة عالی از شهادة عالی در صورت تعارض و بار حقوق اولی
 مقدم است اگر هنوز نفهمید با شتی مفصل بشنو که منافقان چون آغاز نمیدانست بر جناب
 مطهره حضرت عائشه نهادند و منان ساد و لوح اندیشان گرفتن گفتگو کردند خدا ویم
 شهادة عالی حضرت عائشه صدیقه مطهره رضی الله عنها بکتاب بن عوی منافقان
 فرمود و لولا او بمعموده و لم یؤمنوا پس گران شهادة معتبر نبود این عتاب چه حسنی و حسنی
 عظیم و انک مبین نفرمودند پس چنانکه اینجا شهادة عالی را و گیر و حق عباد کرده اند

و تعریف و صد بار و اهل مذکر منور با و نمازی بشکوة از نفس منی مدعیه است
 قال ذاقرض احدكم قرصا فادبهى ليه او صا على الدبة فلما يركيه ولا يقبل الا ان يكون
 حركى بينه وبينه قبل ذلك رواه ابن ماجه والبيهقى فى شعب الايمان وعنه عن النبى صلى
 الله عليه وسلم قال ذاقرض الرجل رجلا فلما يخذ به رواه البخارى فى تاريخه هكذا فى
 الملتقى وعن ابى هريرة ابن ابى موسى قال قدمت المدينة فلقيت عبد الله بن
 فقال لك بارض فيها الربوا فاش فاذا كان لك على رجل حتى فادبهى ليه كما علم
 ابن ارحم شحرا رجل قت فلما تأخذه فانه ربوا رواه البخارى ابن ارحم شحرا
 متصل يكيدك مد شكوة و رباب الربا مذکور اند و لیل قطع اند برائیکه آمدنى من منفعت
 رهن این و بار باله و در از اقسام ربا است پس اگر بربا سر الفاظ رهن نامها نظر است
 که می نویسند بخشیدم و بجل کردم اینجا نیز لفظ ادمی است که بریده بودن منفعت و لا
 دارد نه بر سود بودن آن و اگر اعتبار معنی است پس چنانکه سود یا خورده احوال را از
 قسام ربا بشمرده اند اینجا نیز منفعت رهن را از اقسام ربا باید بشمرد و میدانی که در حوت
 و دخل منفعت رهن در حد ربا لغت و غیره و عیب یا مثل آنکه در مشکوة بروایه ابن ماجه
 و احمد ابی هریره آورده قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم الربوا سبعون خراييم
 ان يكلج الرجل لعممه هر خورندگان و گیرندگان سافع رهن خواهد بود و دم حدیثی دیگر
 و مشکوة است عن سعید بن المسیب ان رسول الله صلى الله عليه وسلم قال لا يغلق الرهن
 الرهن من صاحبه الذی رهنه لعنه و عليه عنة رواه الشافعى مرسل و روى مثله و مثل سنه
 لا يخالف عنه عن ابى هريرة متصلا این حدیث صریح معارض آن حدیث است که ربا بر شش
 خوانان سود رهن نوش جان نگیرد چنانچه لا یغلق الرهن الرهن سببی لا ینفع الرهن
 الرهن است و میدانی که این نهی تصریح است بانکه مفادوشی مرهون ابراهیم باید داد
 و زود خود و خیره نباید بدارد و دست به بنادش نباید کشاد چنانچه حدیثی که خبر

تفسیر جمله اول این مضمون را شکار کرده اکنون میگویم که تا مقدور در کلام خداوند
 با هم یکدیگر و هم در کلام نبوی صلی الله علیه و سلم توافق باید جست نه تعارض و اگر یک
 تعارض مرتفع نشود آن دم اگر از تقدم و تاخر تا پنج یک کلام از دیگر اطلاع یا بهم فیهما
 را منسوخ و تاخر تا نسخ پذیریم ورنه با حوط عمل کنیم و رپی هوا و هوس نسویم لیکن میدانی
 که اینجا حال تاخیر معلوم نیست و احوط همین است که حرام پذیریم که در باره حرمت ربا
 کلام الله بجهت شد و مد و بکدام وعید احکام ما فرستاده اند جای میفرمایند یا این
 امنوا اتقوا الله و اتقوا الله احکام تعلقون و جای ربا دست یا
 الذین امنوا اتقوا الله و ذروا ما بقی من الربا ان كنتم مومنین فان لم تفعلوا فافوا و اجبرها
 من الله و رسوله و جای میفرمایند الذین یا کلون الربوا لا یقومون الا کمما یقوم الذین
 یتجنبون شیطان من پس انحر علی هذا القیاس احادیث کثیره در مذمت ربا مذکور و توجیح
 از خوردن آن دارد و شد کتابی در حدیث نباشد که بکثره انقسام احادیث درو نباشد
 بوجه کثره و شمره ان قلم را از تحریر این باز دهمسته میگویم که منفعتی من بشهادة احادیث
 نموده سابقه داخل باست و باز احادیث بی شمار آیات کثیره بهر جزو و توجیه از خوردن
 و گرفتن آن دارد و شدند با اینهمه حدیثی خاص و باره گرفتن منفعتی من بشهادة می نیست
 فقط یک حدیث که لفظ هر موصوفه چون منفعتی من این دیار است و در حقیقه انهم از تبصیر
 یکسو باز کدام اضاف است که انهم را بگذارد و این یک حدیث بتقاضای هر دو و سوسر
 پیش نظر دارند بجز آنکه تیره مدونی باعث این کجروی شده باشد و یا چه گویم اگر توفیق
 ترک نبود از این خوردن و بهانه حله کردن بهترین بود که بخورند و خود را گناهکاری
 شمرند از من بشنو که ان حدیث نیز محملی و گردارد و نبشاران را رشا و اگر ما مقدمه عرض
 کردنی است احکام نبوی صلی الله علیه و سلم بدو قسم است یکی احکام حاکمانه مثل حکام
 صوم و صلوة که بنا را طاعت بر امتثال آن است دوم مشوره و دستاورد حکم میباید

در بی ترکت آمد چون کعب بن مالک از تخاصی ابن ابی حدرد و یاکان از علیه
 مسجد فاضلت اصوات حاجتی سمعها رسول الله صلی الله علیه و سلم و یوفی بینه فخرج البها حتی شفت
 صفت حجرت فنادی یا کعب قال لعلک یا رسول الله قال من دیک نبادا و ما الیه
 الشطر قال لقد فعلت یا رسول الله قال قم فاقضه انتی کذا فی باب کلام مخصوص بهم
 فی بعض من ابواب خصوصات الغرض و کس کور از صحابه ضعیف الله عنهم کی کعب بن
 مالک دوم ابو حدرد سلمی بوجه حق یکی را برد گیری بود و مسجد نبوی صلی الله علیه و سلم
 رد و کد میکردند چون در امثال بن خصوصات و اقسام این منازعات آوردند تا قطع
 میشد حضرت رسول الله صلی الله علیه و سلم تنه پرده از در برداشته بحضرت کعب صفا
 حق بود اشاره بابر او و سقاط نصف حق فرمودند ان سعادتمند بجز و ارشاد نبوی صلی الله
 علیه و سلم سر تسلیم نیاز خم کرد و اجابت نمود حضرت صلی الله علیه و سلم منشا به منشا
 بحضرت ابو حدرد اشاره فرمودند که برخیز و میدرم ادا کن چون این قصه را یاد گرفتی تا
 کن که این حکم از چه قسم است و از چه دریافتی که این اطفال قسم است هر کرا دنی مرتبه از
 عقل عنایت فرموده اند از آنهم یقین خواهد گفت که این حکم حاکمانه نیست حاکمان مجازی
 نیز بهر دماندن حقوق العبادی کوشند آن حاکم علی لاطلاق احکام حاکمین کرا دنی
 ادنی حقوق العباد را بمنی بخشد و رسول الله صلی الله علیه و سلم چگونه نصف حق مسلمان
 بیگانه بداند چون این اصل و این منشا بدی است هر کس ناکس میداند که این شود
 دوستانه و این حکم مریانه و این صلاح مصلحی نبود نه جبر حاکمانه که این حکم در حق حاکمان
 مجازی و الودگان معاصی هم عیب است تا بخداوند جل جلاله و رسول محمد صلی الله
 علیه و سلم چه رسد چون این دو قسم متحقق شد میگویم که انشاء الله ربک بنقته افراکان
 بر دنا نیز از همین قسم است و طریق دریافتن این دقیقه نیز همان است که در قبله است
 نصف دین بشناختی تفصیل ابل جمالین است که هم در مشکوٰۃ از زمزمی ابوداد و ابوجابر

و دارمی بروایت پس رضی الله عنه آمده قال غلامی علی عبد الله بنی صلی الله علیه وسلم فقال
 یا رسول الله تعزنا فقال النبی صلی الله علیه وسلم ان الله یوسع القابلین الباسط الازرار
 وافی لارجوان القی ربی ولسی احدکم یطلبنی مظلمة بدم ولا مال چون شعر غنی زرخ را
 جناب سرور عالم صلی الله علیه وسلم از آن مقرر نظر نمودند که اینکار مستلزم مظلومی نماید
 و باره سواری مین و نوشیدن شیر آن بمقابل نفقه که بالضرر نوعی است از تسعیر
 باور کرده آید که حکم حاکمانه فرموده اند بلکه اگر خو کنیم اینجا از تعیین شعر و زرخ نیز چیزی
 زیاده امیظرف رفته اند چه در تعیین زرخ فقط همین قدر باشد که بایع و مشتری خواهند
 یا نخواهند مقدار معین از مال بقدر معین از زر بگیرند زیاده کم نکنند و اینجا مطلق نفقه
 را بمقابل مطلق سواری و شیر نهاده اند تعیین مقدار این است و نه تشخیص قدر آن
 اینجا اندیشه مظلمه زیاده از آن است که تسعیر تعیین مقدار و بر مبیع و مثن باشد مگر چون
 تسعیر باین وجه ممنوع شد که اتفاق حق دیگران لازم می آید اینجا نیز همان دلیل که در
 قصه ابراء نصف راه نموده بود با میظرف دلالت فرمود که اینجا اگر بطور حکم و جبر امیرانه
 باشد خلاف وضع و منصب نبی صلی الله علیه وسلم می افتد تا بخداوند احکام می کشین بجل
 و مقسط چه رسد نظر برین لازم آمد که این را نیز از قسم مشوره دوستانه و اصلاح
 مصححانه و تحکیم مریانه شمرده آید مگر چنانکه از اشاره ابراء نصف در قصه مذکور باقی
 ماندگان را از ارباب حقوق از آن زمان گرفته تا این زمان ابراء نصف حق خود لازم
 نیاید همین طور از اشاره الظهر یکب الخ دیگران را متشالین امر لازم نیاید بلکه چنانکه
 معارضه سهل بدی و منشأ واضح حاکمان دیگر را نیز س که حکم حاکمانه با بر اء حقوق
 العباد کنند اینجا نیز عالمان حاکمان این زمان را اجازه نیست که با تقسیم احکام
 تحکم نمایند باقی ماند وجه این مشوره دادن میدانم که اینجا قرینه مشوره بیوجه از آن
 ظاهر تر است که در قصه ابراء نصف حق چه در صورت رهن جانوران اگر این مشوره نمید

وقتی عظیم را بنان و مرتبان را بر سر آمد حساب که دوانه تا کجا کنند و شیر را تا کجا حفظ
 دارند و اگر بغیر و شند حساب قطره قطره که محفوظ ماند و انیطرف بیچاره را من تا کجا
 کاه و دانه بر سر نهاده گردان و خانه مرتب گردان ماند خصوصاً وقتیکه در این و مرتب بعد
 المشرعین بود باز اگر دام کاه و دانه رسانده باشد را بنهم بعضی اوقات موجب جرح
 عظیم است نظیرین سربى هر دو جهان بر زومه فریقین نظر کرده این مشوره داده باشند
 و ان معادمتندان این مشوره را در ته دل نهاده باشند و اینجا در رهن ارضی میدانی
 که میچ وقتی نیست اگر وقت ادا باقی بر سر آمد از محمول زمین می توان داد و باقی را
 امانه می توان داشت یا در زر زمین محسوبی توان کرد که در زر کثیر و مقدار کلان در
 حساب کتاب کتا بسچم وقتی نباشد معنا و همه ابناء و روزگار همین است که مقادیر کثیره
 بی حساب و کتاب بگذرانند اما اینچنین مفاد و یقیناً لا که در کاه و دانه هر روز و بصرف
 آمد و از شیر بدست افتد نگاه داشتن و حساب کردن خلجان عظیم است باز این در
 هر روزه است آن شست یکد و روز ما بین یکد گیر فرق زمین و همان است با بحد
 هر کرا فهم داده اند اینجا نیز شل قصه ابراهحق مشوره دوستانه و حکم مرسیانه و د
 صلحانه می فهمد و میدانی که مصالحه و صلاح بعد تحقق حقوق می باشد نظیرین لایم
 آمد که همچو قصه ابراه که حق ابراه کننده متحقق بود اینجا نیز حق را من بر مرتب و حق
 مرتب بر این ثابت خواهد شد مگر چون حقوق از طریقین بود از یکطرف قیمت شیر و اجرت
 سواری و از یکطرف قیمت کاه و دانه و نمونه خدمت و باز چندان کمی پستی نبود اگر بود
 خلجان هر روزه و متاع قلیل مربی و دو جهان حضرت سرور دو جهان صلی الله علیه و سلم
 قیمت کاه و دانه و اجرة خدمت بمقابل شیر و اجرت سواری نهاده مشوره تفریضی فرمودند
 تا وقتی بیان نماند کار هر کس بسبب اوله گراید موس پرستان که کاسه چشم او شان بخارج
 هفت عظیم هم پرتوان شد انقیسم مغبائین را بیغنا برده آله موس خود میگردد اندونشا

ارشا و داتا هنجوی صلی الله علیه و سلم را با فهمیده حرام را زرخ حلال میگیرند امید یار
و یایم والدیهی من یشا زالی صراط مستقیم :-

خلاصه مرام

خلاصه مطلب این است که اول در دوا الحرب بودن هندوستان کلام چنانچه از مطاعه
روایات منقول و ریافته باشی اگر چه را ختم هیچدان همین باشد که هندوستان دوا الحرب
است دوم در جواز اخذ با مسلم ستاسن از حربی و مسلم تقیم دوا حرب در دوا الحرب اختلاف
و انهم چنان که تمام امت مکیط و تنها امام ابوحنیفه و امام محمد مکیط باز امام شافعی
اگر باخذ با از حربی و غیره در دوا الحرب اجازه داده اند ازین اجازه این از کجا لازم
آمد که گیرنده همانک انال میگرد و بلکه دلائل فقهیه و قواعد فقهیه بهتر ملک بر ضرورت
احراز مدار الاسلام چنان باشد که اهل فقه را از تسلیم آن چاره نیست و ازین طرف مقصود
اباحه اخذ با از مسلم دوا الحرب هجرت او است از اینجا نه نوشتن بیان فرمودن انال با
و تمام با اینهمه که گفته شد در اینجا ماندن و مال را خوردن کار کفائی است و عقل با الله
طاق نمهند و بر حیاء و غیره پشت پازند و چشم بن کرده حرام و حلال بر چه پیش آید
همچو شیر ما و فرزند خود با لعمه من الزلل و مخطن نشاید ان یوفقه تا ایانا و جمیع مسلمین
ان یختب عن طرق الهوی و تقی عن اتباع الشیطان یسلم رضاء المولی فانه نعم المولی
و نعم الرب و اخذ عونا ان الحمد لله رب العالمین و یصلو و یسلم علی سوله سلیمین
والله و صحبه اجمعین :-

منت

(نمبر چہارم)

قاسم العلوم

(کرشمبرہ مکتوبات ست)

مکتوب ۹

(در تحقیق و اثبات شہادت حضرت امام حسین رضی اللہ عنہ موافق قواعد سنن (جواب خط)

(مولوی فخر الحسن صاحب مکتبہ)

مکتوب ۱۰

(جواب استدلالات علامہ طوسی مبارکہ امامت و بیان اختلاف اہل حق و حدیث مستحق الف)

مکتوب ۱۱

(در بیان معنی حدیث من لم یعرف امام زمانہ فقد مات میتہ جائزہ)

در مطبع مجتبائی دہلی

نہ فی جہ

جلد اول

منبه حصارم

من یرود الله به خیر ایفقه فی الدین

المنته لمد که بأوان حمید و زمان سعید ساله عجیب و غریب که
در تحقیق مضامین الحیث و تدقیق نکات الثنین و ذریدت
مطبوعه تاریخ پانزدهم جمادی الثانی ۱۲۸۲ هجری موسوم است

قاسم العلوم

من تصنیف مولانا مولوی محمد قاسم صاحب

و تصحیح مولانا احمد وح که در علم و عمل خویش بقیه سلف صالحین هستند
و بحدوث طبع و ذکاوت ذهن خود یادگار علمای محققین

در مطبعه مجتبیائی دہلی باہتمام محمد حسن علی طبع گردید

جلد اول

دیباچہ

بسم اللہ الرحمن الرحیم

حمد مجید اعلیٰ اوس خدای پاک کی حبیبی نبی آدم کو خاک سی اشرف المخلوقات بنایا اور جو ہر علم و عقل و محبت و ماکہ جملہ کائنات سی مشرف کیا اور درود نامہ و دوا و اس افضل مخلوقات سید الانبیاء و المرسلین پر کہ گمشدگان تپہ ضلالت کو بواسطہ نور ہدایت کی اہ مقصود پر لگایا و حسب زمان معجز بیان علم الاولین و الآخرین کے باوجود اسی لقب ہونی کی دین مبین اوسکے لئے جملہ شرائع و ادیان پر فضیلت حاصل کی بجا حمد و صلوة کے یہ خدام اذلی محمد متنازع علی مہتمم و میرزا عبد الرزاق بیگ منصرم مطبع مجتبائی دہلی اصلح اللہ حالہما و خدمتین جملہ صاحبان اہل ایمان اسلام کے عرصہ پر دازمین اگرچہ موافق ارشاد ہدایت جناب ختمی تاب علی آلہ و اصحابہ الف الف صلوة و سلام یرفع العلم و یکثر الجہل اس لئے آخر میں علم کا نام ہی باقی ہی مچھل کی وہ کثرت ہی کہ عیان اچہ بیان مگر تاہم فخر الامثل و مرجع الافاضل حضرت مولانا مولوی محمد قاسم صاحب فیوضہم کے بعض تصنیفات اپنی نظر سی گزری کہ جبکہ دیکھنے سے ایمان تازہ ہوتا ہی تحقیق بیان و تدقیق مضامین سی سلف صاحبین اور علماء متقیین کی علم کا سامرا حاصل ہوتا ہی صدق اللہ و صدق رسولہ لا ینقضی عجائبہ الا خلیق عن کثرة الردیث ان حدیث کی قنائق و حکمت قیامت تک باقی رہیں گی لہذا بنظر خیر خواہی خلافت چہا پنا اذکا مناسب طابا تا کہ ہر شخص کو فائدہ حاصل ہو اور اس لئے نہ قدرت خداوندی دیکھ کر ہر ایک کا ایمان کامل ہو اور نام اوس مجموعہ کا رسالہ **قاسم العلوم** رکھا جو حسب اس تصنیفات عجیب و غریب سی فائدہ حاصل کریں ہر کو ہی دعای خیر سی یاد کریں

مکتوب

و تحقیق و اثبات شهادت حضرت امام حسین رضی الله عنه

موافق قواعد سنیان

بجواب خط

مولوی فخر الحسن صاحب مدرستہ دہلی

بسم الله الرحمن الرحيم

الحمد لله رب العالمین و الصلوٰۃ والسلام علی سید المرسلین سیدنا محمد آله و صحبه اجمعین :
بعد حمد و صلوٰۃ اولی مقدمات چند مینویسم کہ ثبوت مدعا و وضوح آن بی المقدمات نشو
است المقدمات این ست اول آنکه حضرت امام حسین و دیگر ائمہ اہل بیت رضوان الله
علیہم اجمعین نزد اہل سنت مثل دیگر ائمہ مجتہدین امام و مجتہد اند کہ خطا را اجتہاد می ازو
مکن عقیده ما مثل شیعه ان نیست کہ امام را خطا محال و غلطی ازان ممتنع باشد هر چند در مقام
ہمین قدر کافی ست چه مقام مقام جواب ست بیان اصول خود بس است عرض دلیل
ضرورت نیست زیرا کہ اعتراف از طرف شیعیان ست و اعتراف بر کسی ہمین ست کہ
معارض مذہب اصول مذہب و اثبات کردہ اید پس اگر گوئیم کہ مذہب ما این نیست کہ
کہ میگویند مذہب ما دیگر ست کفایت میکند ایراد دلیل در غیض ضرورت نخواہد بود اما تا ہم
اشارہ اجمالی بانظر ہم کردہ میروم تا ناظر مناظر طالب حق را از ما ہدایتی باشد و بر
اعتراف و نکایتی در قصہ اساری بدر معلوم باشد کہ را می نبوی صلی الله علیہ وسلم
بود و از حضرت خداوندی چه خطاب آمد و در قصہ نقش غنم معلوم باشد کہ را می حضرت
داود علیہ السلام چه بود و فہما ما سلیمین چه ارشاد فرمود پس چون حال نبیاء علیہم السلام

در اجتهاد این است حال دیگر مجتهدان چه باشد پس چگونه گویند که لمجتهد محضی و یعیب
دویم آنکه مجتهدان مأمور باتباع اجتهاد خویشین اند اتباع مجتهدان دیگر روا نیست و این
چه کم که اتباع دیگران ضرور نیست سویم آنکه حقیقه اجماع این است که همه اهل اسی مکیصر
یا زیاده و امری باینطور رای زنند که این امر بفلان فلان وجه چنین است یا چنان فقط
عدم مخالفت چنانچه جمله ما راه المؤمنون حسنا فهو عند الله حسن یکی از ماخذهای حجیه اجماع است
بر همین امر دلالت میکند چه روایت درین جمله روایت قلبی است نه روایت بصری و روایت قلبی
همین طور می باشد که عرض کرده شد پس اگر یکدکس از علماء دینی رای بامری رفقند و دیگران
مسأله کردند و بی آنکه خود هم در آن امر بطور مذکور نگذارتابع او شان اختیار فرمودند لازم
یا خود اهل اسی نبودند و مقلدان پی روادشان شدند این را اجماع نباید گفت و همچنین اگر
شخصی یا جماعتی بر امری بی تنفیح وجود حله و حرمة اصطلاح کردند چنانکه در رسوم می باشد
اجماع نخواهد بود چهارم آنکه اتباع اجماع مذکور هم بعد تحقق اجماع لازم است اگر مسلم
قبل تحقق و انعقاد اجماع مختلف فیه باشد کاینکه بیشتر از انعقاد اجماع مخالف اجماع گاه
کرده اند او شان مورد طعن مخالفه اجماع نخواهند شد پنجم آنکه انعقاد مطلق خلافت چیزی
دیگرست و عموم خلافت چیزی دیگر توضیحش این است که کلکم راع و کلکم مسؤول عن رعیت
پس بیعت هر راعی مستلزم انعقاد بیعت در حق رعیت اوست و همین است معنی
وجوب و لزوم بیعت اهل حل عقد پس بیعت حضرت ابن عمر مثلاً مستلزم وجوب بیعت
در حق حشم و خدم و اتباع او شان است از ملازمین و موالی و اولاد و غیر هم نه در حق
حضرت امام حسین رضی الله عنه و اتباع او شان و آنکه گفته اند که عدد معین در باره
اهل حل عقد مشروط نیست بنایش برین است که وجود اهل حل عقد را قاعده معین
باعتبار اتفاق کلمه و تفرق کلمه اهل حل عقد قلیل و کثیری شوند نه آنکه برای عموم انعقاد
کیف تا اتفاق بیعت یکدکس از اهل حل عقد کافی است مثلاً در زمانه رسول الله صلی الله علیه و آله

و خلافت خلفاء مکتبه مصداق اهل حل و عقد یک کس پیش نبود و مردم اینست که صلح و جنگ
 صلح الله علیه سلم صلح و جنگ همه اهل اسلام بود و همچنین صلح و جنگ خلفا بعد اتفاق مردم و خلا
 او شان صلح و جنگ جمله رعیت بود و پس از آن که این اتحاد مبدل با قراق شد و جماعتها
 جدا جدا پیدا شدند اهل حل و عقد کثیر شدند سر حلقه هر جماعتی مصداق مفهوم اهل حل و عقد
 بود و درین وقت بیعت یک کس از اهل حل و عقد موجب انعقاد مطلق خلافت خواهد بود
 کسانیکه از اتباع آنکس اند اتباع خلیفه برو شان لازمست اما دیگران و اتباع دیگران
 یکسانیکه نه در غیر کسی اند و نه در نقیر کسی ازین لزوم و وجوب مرفوع بقلم اند بمان اگر همه
 اهل حل و عقد دست ارادت و کف بیعت بدست یکی از اهل اسلام دهند همه کس
 از اهل اسلام خواه از اتباع کسی باشند یا بی اطاعت آن کس لازم و واجب خواهد بود
 و اگر قدر می چشم پوشیم زیاده ازین مجال گفتن نیست که بی سران خود نشود و بی
 بی سرور را غاشیه برداریش و حلقه بگوشیش درگوش لازم آید اما باقیان از اهل حل
 هرگونه ازین اطاعت و کنار اند آری اگر شخصی مکتبه و نبوی چنان داشته باشد که لشکر
 تابع فرمان بمحسان دارد اما در علم و عمل هم سنگ گیران نیست و دیگران که از علم و عمل
 بهره وافر دارند همه یکجان و یکجان شوند و دست بدست کسی نهند آنوقت شخص مذکور
 و اتباعش این از اتباع و اقتدار او شان لازم خواهد افتاد چه او شان حسب اشارت
 ربانی و هم کنایات نبوی واجب الاطاعت اند اهل حل و عقد در حق او آیه لولا نظر من
 کل فرقة منهم طائفة لیتفقوا فی الدین ولینذروا قومهم اذا رجعوا الیهیم لعلهم یحذرون
 و هم جمله اطیعوا الله و اطیعوا الرسول و اولی الامر منکم اگر انصاف باشد و وجوب اطاعت
 اینچنین کسان دلالت واضحی دارد اگر ضیق وقت مانع و خروج این بحث از بحث فرام
 حال بودی درین باره نقش بندها میگردم با اینهمه العاقل کیفیه الاشارة اینقدر که
 گفته شد بهر رهنمایی کافیست و این نکته اخیره دفع و خل مقدرست که شاید بزرگان

باجملة مطلق انعقاد بیعته یکدو کس حاصل میشود و عموم و شمول انعقاد بی اتفاق جمله اهل حل و عقد
 متصور نیست مان اگر حل و عقد در یک کس منحصر گردد آنوقت عموم خلافت بیک کس نیز حاصل
 میتوان شد و آنچه در شرح مقاصد است و معتقد الا امامته بطریق احد با بیعة اهل الحل و العقد
 الی ان قال بل لو تعلق الحل العقد بواحد مطاع کفبت بیعة بعد از ان گفته و الثانی استخلا
 الامام الخ اگر طرق مطلق انعقاد بشهذ معنی است که برای مطلق انعقاد بیعته یکدو کس
 و هم استخلاف و هم قهر و شوکه کافی است لیکن در مطلق انعقاد و عموم انعقاد لازم نمی آید
 تا حضرت امام را اطاعت یزید لازم و خروج بران حرام گردد و اگر طوق انعقاد مطلق یعنی
 عموم و شمول خلافت اند و صحیح همین است و معنی ان است که اهل حل و عقد در یک دو کس
 منحصر است او شان کافی اند زیرا که عددی برای اهل حل و عقد معین نیست لیکن این در خصوص
 هم حضرت امام را اطاعت یزید ضرورت نیست زیرا که عموم خلافت بی اجتماع جملة اهل حل و عقد
 متصور نیست چون حضرت امام بیعت نکردند اتفاق جملة میسر نیاید باجملة اندر بی صورت
 همه اهل حل و عقد یابند و باشند یا چار مان عددی برای او شان معین نیست پنجم آنکه
 خروج خیزی دیگر است و خلع بیعت خیزی دیگر چنانچه نقض عهد چیز دیگر است و منابذة
 عهد خیزی دیگر اول حکم او فوا بالعهد ان العهد کان مسؤلاً و لا تنقضوا الامان بعد کید
 ممنوع است و ثانی بارشاد فابند الیهم حل سوا و مباح همچنین خروج بر امام بعد بیعت
 ممنوع بالذات است و خلع بیعت وقت ضرورت بذات خود مباح اگر فاسقی سر بر آرد
 خلافت باشد تعطل حقوق و صدور مطالب و توانی عوام در احکام و شیوع بدعات در جلال
 منطون بلکه ضروری الوقوع است درینوقت ضرورت اگر صاحب ممتی برخیزد و دست امامان
 خلیفه آویزد و از سر بر خلافتش بر کشد و دست بدست عادل زنده عاقلی امید انهم که روبر
 کند و چین بر چین افکند و آواز انکار برین کار بر آرد مان اگر دین غول نصبت بر خیزد
 و آبروی دین و اهل دین ریزد البته مانعت عرضی عارض حال این فعال خواهد شد پس

بنا بر روایات منافی است که طایفه از اهل بیت را از حق محروم گردانند

مخالفه افکار و نظریه و روی است اگر بر همین بنظر آید یا بر شیعیان اهل دین مظنون بودن شاید که
پیرامون اینکار گردند و اگر فقط صدمه بر جان و مال خود یا اتباع کجای خود افتاده بپسند
این خود از عظام است منشا این غریبه همان است که از عظم طعنه هاده کلمه حق عند سلطان
جائز او کما قال فیه و باشی مگردانی که اندیشه فتنه و فساد چنانچه باعتبار قایم مختلف است
همچنین باعتبار اندیشه کنان مختلف است یکی بدور یک اقله اندیشه ها بر روی کار می آیند
و همه را می گزیند و یکی را امید با کار میفرمایند و همش را می افزایند پس اگر شخصی از اقله
فاسق از مندر خلافت از خفته ها برسد و دیگری امید درین عزل و نصب دارد آنرا ممنوع و غیر
مباح خواهد بود باقی این قصه انهدا و اند که را می کدام بر صواب است و کدام بر خطا البته خطا
و صواب ششم بلکه اهل بیت و لیاقت خلافت بدو گونه است یکی آنکه تفویض خلافت با و روا بود
و پس انقدر لیاقت فقط به سلام و قریشیه بهم می رسد و صلاح و تقوی در بقدر بکار
دویم آنکه خلعت خلافت بر بالای حال او راست آید اعنی تکلیف دین از دست او منقطع
بود این قسم لیاقت بی علم وافر و عمل صالح حسن تدبیر و همه بلند و ترک دنیا میسر نیست
پس آنچه در احادیث منافی مروی است که با اعتبار رسول الله صلی الله علیه و سلم علی السمع
و الطاعة فی البصر و العسر و المنشط و المکروه و ان لا تنازع الامر الیه و ان نقول و نقوم
بالحق حیث ما کنا لا یشخاف لومة لائم نظر بر همین اهل بیت ثانیه است که از منازعه امر با وجود
آن اهل بیت منع فرموده اند و دلیلش اول همین حدیث است چه جمله اخیر و عنی ان نقول
نقوم بالحق الخ خود بر بنقده دلالت واضح دارد که اگر خلیفه وقت فاسق بود و ادا حق باید داد
و این امر در جبهه اتم همان وقت ظهور کند که خلعت بیعت توان کرد و دوم آنکه در اقامه فاسق
از مندر خلافت و نشان دادن عادل بجایش هیچ محذوری کمون و لازم ذات نیست که
احترار از ان قابل اهتمام باشد باقی ماند آنکه اندیشه فتنه و فساد موجب نبی باشد اگر عقل باشد
در اینجا معقول نیست چه اول علی الاطلاق اینطور منع نمی فرمودند بلکه بشرط اندیشه مذکور

منع میفرمودند و اگر بخاطر اکثریت و قریح فساد و تبخیرین قانع حجت کرده آید قطع نظر از آنکه مارا که
 مجبوس احتمال هم کافی است بخر تعنت این را چه جواب است که قرینه عطف جمله لاحقہ اعنی ان
 نقول و نقوم باحق مصحح اول است نه ثانی اعنی آنکه مراد از اهل بیت انصاف تعلم و تقوی می زنند
 و قوه عتیه حسن تدبیر است نه فقط اسلام و قریشیه بهنتم آنکه انصاف و خلافت بوجه استیلا
 و قهر و غلبه حکم ضروری است و خروج اندر این صورت باذیت فتنه و فساد نه آنکه بذات خود
 ممنوع است پس اگر کسی بزور و غلبه تسلط شود و دیگران را لائق خلافت ننماید اگر ائمه
 دارند و راست که سر بر آرند و دست از اطاعتش بدارند آئینده خدا داد که این ظلم و استیلا
 راست خواهد آمد یانی والد اعلم هشتم آنکه اتباع و اطاعت الله و خلفاء واجب آن مشروط
 بشروط بقا و امامت است و خلافت مثل اتباع رسل که مشروط بشروط بقا و رسالت است
 تا وقتیکه نبوة کسی بحال خود باقی است اعنی منوخ نبوة دیگری نگردیده اتباع او امر و نوا
 شان ضروریست و زمانی که او شان از عهد نبوة خود بر آیند اعنی نبوة شان منوخ
 گردد آن دم اتباع او شان ضروریست خواه او شان زنده باشند مثل حضرت عیسی علیه السلام
 یا مرده بموت مخصوص خود همچنین خلفاء را باید پنداشت پس اگر خلیفه را بوجهی معزول کنند یا خلا
 قبول نکنند اتباع او امر و نوا می او لازم نخواهد بود غایت ما فی الباب این عزل عدم قبول نایب
 و مکروه و ممنوع بود و غرض تاکیدات نبوی جنبه اطاعت اولی الامر نه علی العموم است بلکه تا وقت
 بقا و خلافت و امامت شان است بهم آنکه اگر افراد کشیده در لیاقت معنی ثانی شریک
 باشند فرق اگر باشد در شدة ضعف و زیاده و قلت باشد آنوقت فضل آنست که فضل
 خلیفه گردانند نه آنکه واجب است چنانچه ظاهر است و هم از قصه سبیه خلیفه اول با هر چه بعد از
 سرور کائنات علیه علی آله الصلوات و التسلیات اول انصار را داعیه امارت بر اقامت
 اگر افضلیت در امامت ضروری بودی این خیال محال بود چه افضلیت مهاجرین و انهم جاری
 و بقیه عشره مبشره و ان زمانه هم حکم بدیهیات داشت خصوصاً افضلیت خلیفه اول اگر گفته

شود که تا وقت ضرورت فضیلت مثل ضرورت قریشیت معلوم نباشد جالبش این است
 که ضرورت قریشیت محض شرعی است عقل را در آن مجال مداخلت نیست آری فضیلت
 بنیاد است که اگر ضروری باشد یعنی بدیهی بود و ازین هم و اگر اشتیم پس از آنکه الامه من
 قریش خوانده شد آنوقت که خلیفه اول حواله بر حضرت عمر و حضرت ابو عبیده رضی الله عنهم
 کردند چنانکه یاد باشد خود دلیل کامل است برین مدعا چه اگر نسبت خود دیگران افضل
 میدانستند باری تفاوت مراتب دیگران بالیقین معلوم بود هر کرا افضل میدانستند معیه
 همان کس را شاد میفرمودند و اگر گفته شود که هر دو را بیک مرتبه دانسته باشند هر چند این قسم
 بیپوده خیالات لغت محض است و مکاره سخت درین امر چه عذر خواهند آورد که حضرت
 امام حسن رضی الله عنه خلافت با میر معاویه سپردند شیعه اگر چشم حق بین بسته یا شکسته عذر
 تقیه کنند سنیان چه خواهند گفت هر چند این عذر شیعیان نیز درین دایره لغت و مکاره
 است چه با این افواج کثیره که بودند و انکار شرکریان که نمودند این عذر یوچ بهتر
 گوز شتر می ارزو اما کلام بر اصول سنیان است اوشان را بجز تسلیم آنکه خود تسلیم
 کردند هیچ چاره نیست و بعد انیمه چنین چنان اینقدر خود بدیهی است که فضیلت
 موجب فضیلت استخلاف اولی توان شد سبب وجوب استخلاف او توان شد ظلم کم
 حال در معرض تحول می باشد همین است که حال نام کردند پس ممکن بلکه هزار بار می نیم
 که وقتی تقوی است و طهارت و زهد است و عبادت و مجاهده طاعت بر دوش و علقه
 اطاعت خداوندی و رگوش باز پس از چندی منوره شیطان شوند و بر عکس اول
 میروند در حال اول بی اقت خلافت بمعنی ثانی دارند نه در حال ثانی یا زویم آنکه او امر
 دناهی نبوی صلی الله علیه و سلم نه فقط برای ایجاب و تحریم می باشد بهر سبب غیر موعظه
 نیز می باشد آری تمیز اینکه این امر ونهی برای ایجاب و تحریم است و این امر ونهی
 برای ایجاب و غیره هر کس را میسر نیست آنکه فرق مراتب موجبات امر ونهی و علل آنها

آزمای شناسد این رامی داند چون بحث درین امر حاصل است هندی از سقیم باید
 گفت اگر خلیفه وقت اهل بیت ثانیه داشته باشد قتال و جدال او حرام قطعی است چه
 دینی و دنیوی بی شائبه منفعت دینی پیش خواهد آمد و اینقدر کسیت که نمی داند که تقسیم
 امور حرام مطلق می باشد و اگر از اهل بیت ثانیه بهره ندارد فقط با اهل بیت اولی سریر خلافت
 را زیر پا گرفته و بر سندان است و حکومت اهلان نشسته می باید دید که در تقدیر غزل آن
 و نصب گیران اگر فقط اتمام جان مال خوشی تن است و بس امید غلبه و جلاء شوکت
 نیست نهی از قتال و جدال و نهی شفقت خواهد بود و اگر اندیشه تادمی و مستطاریه فتنه
 باشد اعنی بدانند که این آتش و عرض طول خود کرده و ناکرده را فرا خواهد گرفت فقط
 سرو کار با اهل پیکار نخواهد ماند و وقت نباید که دست قتال کشاید مگر اکثر همین است
 که این تخم بی حقیقت شاخ و برگ خود دور دور میرساند و چون نرساند کینه از سینه سلاطین
 درین چنین اوقات سر میزند و حبال دجاء کینه کش بدخواه خود میشود با اینهمه انظر
 مال و دولت در دست و حشم و خدم سرپرست قهر و استیلا حاصل مخالف و فراحم متسلل
 و اینطرف بجز موشک دوالی و امید پنهانی چیست که امید بسته آید و قوه دشمن شکسته
 آید لیکن تا هم کار پروری غیب گاهی در کار بی سرو سامان می شود و اقبال نصرت
 مددگار بی خانمان میگردد انقلاب دولت بنی امیه از دست عباسیان شنیده باشی و
 ترقی دولت تیموریه در کتب دیده باشی پس اگر امید غلبه و جلاء شوکت باشد در محاربه
 و مجادله چه باک ای صل در صورت فسق خلیفه موزانه و منافع و مضایع بعیت باید کرد
 هر چه راجح نماید بدان کار بند باید شد و این مضمونست که در اشارات آیه قل فیما اثمکم کثیر
 و منافع للناس اثمها اگر من نفعها و ولایت نهاده اند و وار و هم آنکه در احادیث کتب
 صحیحه مثل سلم و عباده بن القصاص مروی است که دعای رسول مد صلی الله علیه وسلم
 فباینها فکلان فباینها فکلان فباینها فکلان فباینها فکلان فباینها فکلان فباینها فکلان

و اثره علينا ولا تمناع الا امر الله قال الا ان تروا الكفر انما عندكم من الهدى برهان
 روایت مثل آن قباب روشن است که اگر خلیفه علی الاعلان ترکب معصیت بتنه باشد و از
 امر معروف و نهی عن المنکر منجز نشود منازعت با او جائز است چه مراد از کفر انما کفر
 معصیت است بقرینه جمله عندکم من الهدی برهان و نه کفر صطلاحاً محتاج این توصیف
 نبود چنانچه ظاهر است همچنین جمله لا اما اقاموا الصلوة که در بعض روایات صحیح مسلم بعد
 استفسار صحابه از منابذة ام رقیه واروست برین امر دلالت دارد که اگر کسی ارکان
 ضروریه دینی را ترک دهد دست اطاعت از دست او بایکشد سیزدهم آنکه فسق را
 مدارج کثیره است و حکم هر درجه جداست بیک نرخ نباید گرفت ثرب خمر و امثال او نیز فسق
 است و ترک صوم و صلوة و حج و زکوة هم فسق است باز خفایان نیز فسق است و اعلان
 آن نیز فسق است و تنها کردن این کارها نیز فسق است تحریر یگان هم فسق است همچنین
 ارتکاب موحرره هم فسق است و اعتقاد امور مبتدعه هم فسق است لیکن آنکه تخذیر از خروج بر
 فساق فرموده اند مراد از آن مطلق فسق داشته اند مرادم این است که نفس فسق محبت
 میشود با هیت و مصلحت فسق بی اعتبار امور زائده موجب عزل و انزال نیست و نه هر نوع
 فسق که باشد اگر چه کفر پراح باشد و ترک صلوة بود و موجب عزل نتواند شد غرض ازین گفتار
 که بر فسق خروج نباید کرد لازم نمی آید که بر اعلان فسق ظاهر و ترک ضروریات دین بدست
 هم خروج نباید کرد با جمله فسق کلی مشکک است نه هر فرد او موجب خروج و نه هر مرتبه او
 مانع از آن با جمله قد مشترک فیما بین ارجح فسق موجب و جرم نیست و همین است معنی لا یجلب
 اخروج علیه چنانچه سیم آنکه عقاید اهل سنت دو قسم است یکی متفق علیها جمله اهل سنت
 بیک عقیده دل داده اند مخالفت این قسم عقاید چنانکه شیعه و خوارج و نواسب معتزل
 و مرجئه کرده اند موجب تقسیق و تبذیر میشود و دوم عقاید مختلف فیها که اکابر اهل سنت
 مختلف شده اند مثل اختلاف در کمون حسن و قبح انقیاس اختلاف را مثل اختلاف در سزا

جمعه باید پنداشت اگر فرق است همین قدر است که انرا در کتب کلام آورده اند و این را
 در کتب فقهیه سپردند مگر اینقدر فرق نزد اهل عقل قابل التفات نیست و با عقلمان
 کلام نیست پس چنانکه شافعیه خفیه را اگر در وی بات جمعه بخوانند و در اینجا جمعه را واجب ندانند
 کافر و فاسق نخوانند علی هذا القیاس خفیه شافعی را اگر با وجود کسی جمعه را واجب دانند
 و فاسق ندانند یا بر و هم آنکه اختلاف خلیفه کسی را موجب عموم انعقاد است اگر شخص خلعت
 لیاقت ثانیه داشته باشد و وجه عموم انعقاد ظاهر است چه اطاعت اولوالامر واجب است
 هر چه فرمایند فرمان باید پذیرفت مگر چون بنا و انقسمت بخلاف بر اطاعت اولوالامر است بنویسند
 اطاعت قابل لحاظ خواهند بود پس اگر شخصی را خلیفه وقت خلیفه کرد اند که لیاقت ثانیه نداشته
 باشد بلکه تارک مسلوته یا مبتدع بود اطاعتش درین امر لازم نخواهد بود چه لا طاعة لمخلوق
 فی معصیة الخالق و اگر بزعم خلیفه او قابل خلافت بود و نزو و دیگران نبود تا هم اطاعتش
 بهمین لازم نخواهد بود البته خلیفه وقت را اینوقت بدین توان گفت چه بزعم خود او را قابل
 دانسته و لیحد کرده بود بزعم دیگران اگر قابل نه بر او چه کند و انقسمت اختلاف و تنازع
 خلیفه و رعیت که خلیفه امر مستحسن پس دارد و رعیت قبیض انکار اکثر اتفاق افتاده
 منجمه مباحثه ابوبکر صدیق و عمر فاروق و زید بن ثابت و جمیع قرآن نیز هست و همچنین دیگر
 وقایع برین قدر دلالت دارند پس ممکن که امیر معاویه نیز بر این لایق خلافت خود
 چنانکه مذکور خواهد شد دیدند و بر خست افعال و مطلع نشده باشند و دیگران او را قابل
 خلافت ندیدند یا دیدند و باز حال و مبتدل شد ازین وجه از بیعتش انکار کردند و عرض
 اختلاف خلیفه موجب عموم انعقاد است اما بشرطیکه در نظر رعیت امور قاطعه و در خلافت
 و لیحد یافته شوند چون این مقدمات سازده گانه تمهید یافت اعتراض شیعیان خود باشر
 پایش شد و بطور بنیان در شهادة جگر گوشه رسول التقلین صلی الله علیه و سلم امام
 الشهدا حضرت امام حسین صلی الله عنه و عنی و لاوه جائی نگشت نهادن نماز و همچنین

ولی عهد کردن امیر معاویه رضی الله عنه نیزید پدید آمدن سید الشهدا علیه و علی ابائیه سلام حرف
 نیزید بحث میکنم اما زان در شهادت حضرت سید الشهدا علیه و علی ابائیه سلام حرف
 نیزیم تا وقتی که امیر معاویه نیزید پدید را و لیعهد خود کردند فاسق محین نبود اگر چیزی کرده
 در پرده کرده باشد که حضرت امیر معاویه از آن خبر نمود علاوه برین حسن تدبیر و جهاد آنچه از مشهور
 مشهور است در بیت ام یحییٰ رضی الله عنه که حضرت رب العالمین صلی الله علیه و علی اله
 و صحبه اجمعین یکبار دو بار خفتند و بیدار شدند و هر بار خندیدند و در وجه خنده فرمودند
 جماعتی از امتیان خود را دیده ام که در دریا جهاد میکنند و در شان او شان فرموده اند
 ملک علی الاسرة او مثل الملوك علی الاسرة مصداق خواب ثانی همین نیزید و همراستانش
 برآمدند چنانچه بر تاریخ دانان و حدیث خوانان پوشیده نیست غایه مافی الباب
 خرابیهای پنهانی که داشت همچون منافقان که در بیت الرضوان شریک بودند و بوجه نفارت
 رضوان الله تعالی و شان نشد نیزید هم از فضائل این بشارت محروم ماند و انظر
 تدبیر حضرت امیر معاویه رضی الله عنه در باره خلافت آن بود که هرگز اسلیقه انتظام
 نراند از دیگران باشد گو فصل از نباشند فضل است از دیگران نظر برین ادا فضل از
 دیگران دانستند و اگر فضل نیستند پس بیش ازین نیست که ترک فضل کردند چنانچه در تفهیم
 سابقه واضح شده که استخلاف فضل فضل است نه واجب لیکن انقدر را گناه نتوان
 گفت که سبب و شتم امیر معاویه پیش آنیم و انظر امیر معاویه رضی الله عنه را از اجله
 صحابه بنی شایم که نسبت ترک فضل و اولی هم در چنین امور مخدرة نایم بان پس از
 انتقال و شان نیزید پای خود از شکم بر آورد و دل بکام و دست بجام سپرد اعلان
 فسق نمود و ترک صلوة و احکام بعض مقدمات سابقه قابل غل گردید و انقسم تحول
 گفته آمده ام که ممکن است محال نیست مگر در وقت رای بل لای و تدبیر مختلف افتاد و
 که اندیشه فتنه و فساد غالب قاتل ناچار دست به جیش بکشد و اقرار از اعن المعصیه شرط

قبا ع معروف در میان نهادن و انرا که بوعده یک جماعت کثیره مثلا امید غده و جا و شوکت بنظر
 آید حجتی للمدبر خاست و تهیکار زار ساخت پس هر چه حضرت عبداللہ بن عمر و انشا اللہ
 کردند بجا کردند و آنچه حضرت سید الشہداء نمودند علین حق و صواب نمودند بنا بر این اختلاف
 بر اختلاف امید است نہ بر اختلاف در جواز اصل فعل و عدم جواز ان مگر انجام کار بوجه
 نقص عہد کوفیان تدبیر حضرت سید الشہداء علیہ السلام بر نشانی نشست روز عاشورا
 قیامت قبل از قیامت در میدان کربلا بخواست انما للہ وانا الیہ راجعون و انقسم بر یک نقطہ
 حضرت سید الشہداء علیہ السلام پیش آید در جہا و نحین اکثر پیش می آید واقعه احد و حنین شدند
 باشی پس چنانکہ شہیدان احد و حنین بذکر شہادۃ رسید اند و از ان برہمی کار خلی و فضائل
 او نشان اہ نیافت همچنین شہیدان کربلا را با بد شناخت و انوقت است کہ بحجرت اختلاف
 امیر معاویہ رضی اللہ عنہ یا بیعت مردم یا تسلط او خلافتش را عام و شامل شمارند و اگر باینقدر
 کہ بوقوع آمد فقط بانقضاء مطلق خلافت او قائل شویم و عموم و شمول خلافتش را تسلیم کنیم
 و گوئیم کہ حضرت امام حسین رضی اللہ عنہ و اتباع او شان از رقبۃ اطاعت او هنوز خارج
 بودند حاجت غلہ سپنج نیست و او شان را در خروج بر و محذوری فی و این فرق انعقاد
 مطلق و عموم انعقاد ہر چند امروز کم فہمان نفہند مگر بہ تتبع معاملات سابقین واضح است
 کہ بیعت ہر کس را از اہل حل و عقد فقط موجب طاعت در حق او و در حق خدم او می شمارند
 ورنہ حاجت بیعت حضرت علی و استہام بدان بردست حضرت ابو بکر رضی اللہ عنہا چہ بود
 و همچنین نہ بدی بعبیعت اہل شام و دیگر اہل حل و عقد خواستگار بیعت از حضرت حسین علیہ السلام
 بن ابی بکر و دیگر رضوان اللہ علیہم نشدی چون بقدر دانستہ شد دیگر معلوم باد کہ مذاکرہ
 بر نیت است بشہادۃ انما الاعمال بالنیات و حسن نیت حضرت امام حسین رضی اللہ عنہ
 قابل ان نیست کہ در ان تردد کردہ آید اندر رضیورت و شہادت حضرت امام ہمام علیہ السلام
 چہ تردد نہ نرید در حق او شان خلیفہ بودند نہ خروج بر و ممنوع و اگر خلیفہ بودند تا ہم خروج ممنوع

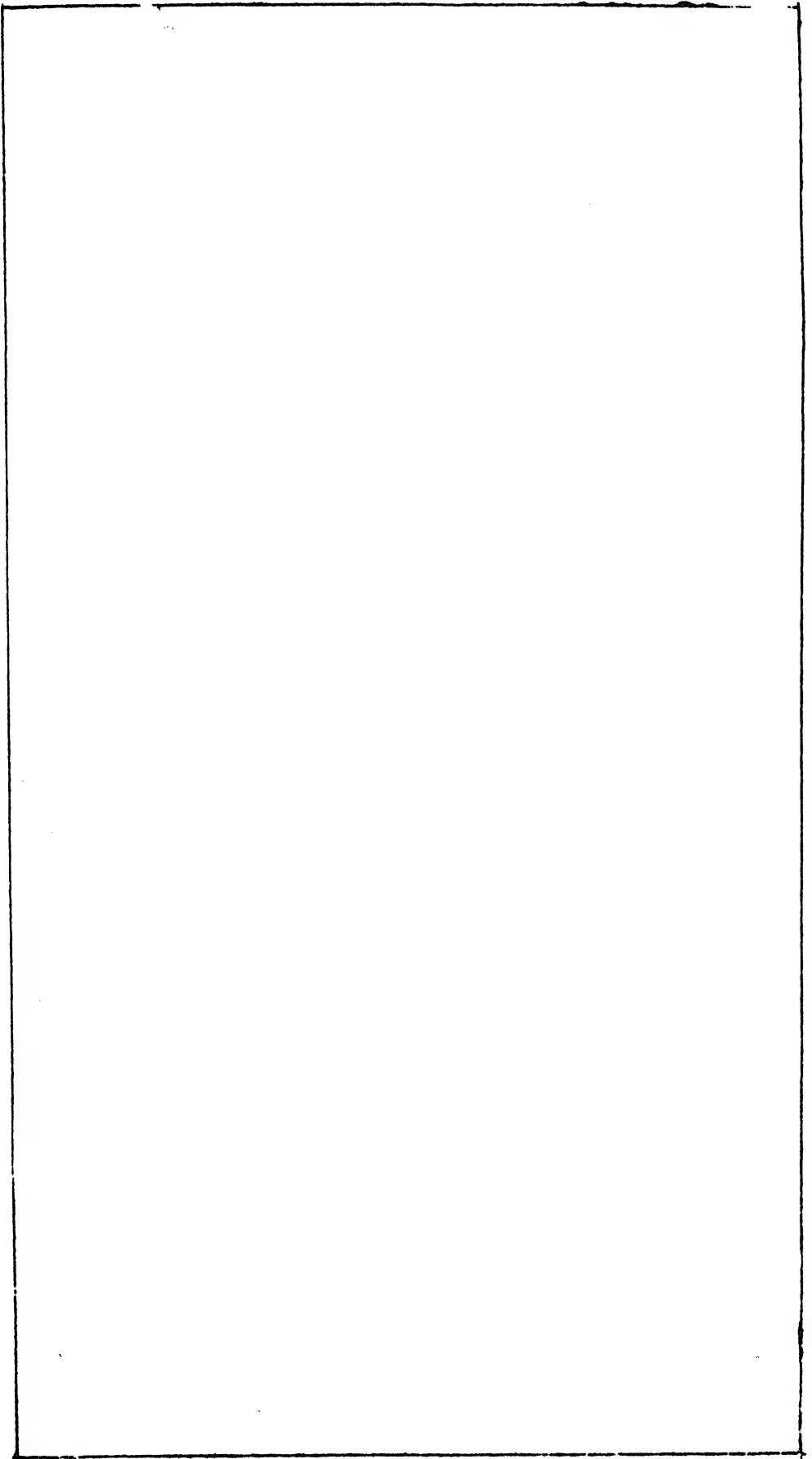
و اگر خروج ممنوع بود، عزل ممنوع نبود بالجمله و وجه مخالفت مفقود و موجبات جهاد موجود در
 حسن نیت کلام نیست باز اگر او شان شهید نشوند دیگر کدام خواهد بود و ازین هم در گذشتیم
 اگر موجبات جهاد نبودند او شان نیز از قصدی جهاد باز آمده میخوایستند که براه خود روند
 لشکریان نیز بدین میگذشتند و محاصره کرده ظلماً شهید ساختند من قتل و دین عرضه مال
 فیهو شهید باقی ماند او شان مخالفت اجماع کردند جوابش اینست که اول اجماع مسلم نیست
 اگر باشد عدم مخالفت باشد با اینهمه اجماع بر عدم جواز خروج بر فساق است و معنی آن چیست
 است عرض کرده شد از اجماع بر عدم جواز خروج بر نفس فسق لازم نمی آید که خصوصیات
 زائده در تب این کلیه مشکک نیز موجب خروج نتوان شد با اینهمه اجماع غیر مسلم و فقیه
 حضرت حسنین رضوان الله علیهما و عبد الله بن زبیر و اهل مدینه کاری کرده باشند بخلاف
 آنرا جمیع علیه چگونه توان گفت و اگر بالفرض اجماع را تسلیم کنیم آن اجماع اگر منعقد گردید
 بعد حضرت امام حسین رضی الله عنه منعقد گردید مخالفت این اجماع حضرت امام رضی الله عنه
 را چه مضرتی مافی الباب امام امام علیه السلام در زمان خود در یک سینه مخالفت فیهما
 کردند و لا محذور فیه چنانچه عرض کرده شد اکنون وقت آن است که عبارت نویسم از
 باره نقل کرده شود تا تفصیل اجمال و تصدیق این مقال بدست آید اجماع اهل سنت
 آن لا ینغزل سلطان بالفسق و اما الوجه المذكور فی کتب الفقه لبعض اصحابنا ینغزل
 و حکى عن المعتزلة فغلط من قائله مخالف للاجماع قال العلماء و سبب عدم الغزاة و
 تحريم الخروج علیه یرتب علی ذلک من الفتن و اراقة الدماء و فسادات البین فتكون
 المفسدة فی غزاه اکثر منها فی بقائه قال القاضي عیاض اجمع العلماء علی ان الامامة
 لا تنقذ لکافر علی انه لو طرأ علیه الکفر انزل قال و کذا لو ترک اقامة الصلوة و اداء
 علیها قال و کذا لک غنم جمهورهم البدعة قال و قال بعض البصریین یخفله فی قتلهم لانه سائر
 قال القاضي فلو طرأ علیه کفر و تغییر للشرع او بدعة خرم عن حکم الولاية و سقطت طاعة

ووجب علی مسلمین اقامه علیه خلوه و نصب امام عادل ان اکتمهم ذلک فان لم یقع
 ذلک الا لطائفه و جهت علیهم اقامه بجمع الکافر و لا یجب فی المبتدع الا اذا اطنوا
 علیه فان تحقیق العجز لم یجب اقامه و لیها جرم مسلم من ارضه الی غیرها و یفر بدینه قال و لا
 ینعقد للفا سق ربه ارفلو طراً علی الخلیفه فسق قال بعضهم یجب خلوه الا ان یرتب علیه
 فتنه و حرب قال جابری اهل سنه من الفقهاء و المحدثین و المتکلمین لا ینفزل بالفسق و
 الظلم تعطیل بحقوق و لا یجمع و لا یجوز الخروج علیه بذلک بل یجب عطفه و تحلیفه للاحادیث
 الواردة فی ذلک قال القاضی و قد ادعی ابو بکر بن مجاهد فی هذا الاجماع و قد رو علیهم
 احسن و ابن الزبیر و اهل المدینه علی بنی امیه و لقیام جماعه عظیمه من السالین
 و انسداد الاول علی الحجاج مع ابن الاشعث و ما دل هذا القائل قوله ان لا تنازع
 الامر الیه فی الملة العدل و جهة الجمهور ان قیامهم علی الحجاج لیس بمجرد الفسق بل لما عجز
 و اضطرع و طاهر من الکفر قال القاضی و قيل ان هذا الخلاف کان اولاً ثم حصل الاجماع علی منع
 الخروج علیهم و الله اعلم انتم بلفظ لیس مطالعوا این عبارت تقدیر اکثر مقدمات مذکوره
 حاصل میشود باجماع بر اصول اهل سنه حال یرید نسبت سابق متبدل شد نزد بعض کافر
 شد و نزد بعض کفر و تحقیق نکشت اسلام سابق مخلوط بفسق لاحق شد اگر حضرت امام
 کافر نشد و خروج بر وجه خطا کردند امام احمد را همین رسمی پسند خاطر افتاد و مگر
 چنانکه ممکن است که کفر کسی نزدیکی متحقق شود و نزد دیگران نشود همچنین خروج بر وجه
 این و ان مختلف خواهد بود و اتفاق در تکفیر و تنقیق و تعدیل و ترجیح کسی ضرورت
 دینی یا دنیوی نیست که حاجت معذرة افتد و در صورت فسق انچه پیش کرده ام
 با خواهد بود تا هم هیچ صحتی بر اصول اهل سنت نیست چه یرید اندرین صورت یا قائل
 ملن بود تارک منوّه غیره یا متدع بود و سامی نواصب است با اینهمه عموم ظاهر
 غیر مسلم نظربین دعوه بیا و موقوفات سابقه در خروج بر وجهی قباحی با اینهمه خروج بر چنین

لازم است فقط بوجه عددان و یعنی آنرا بگذشتند و دانی که همچنین اختلاف که منشأ آن
صفت ذمیمه عی باشد از عددان و یعنی و غیره قابل آن نیست که از آن در گذرند بالجمله این
اختلاف از افعال ارادیه او نشان است و اختلافی که حمتش خوانده اند از حرکات اضطراری
و ثواب عذاب تنفیع بر اراده است بر اضطرار نتوان شداری چنانکه شکل نیکو و سیره نیک
قابل ثواب نیست بجهت رحمت ضرورت همچنین اختلافی که بمجبوری باشد اگر قابل ثواب نیست بجهت
اسم رحمت دارد و چون نباشد هر چه از اراده بنده نیست فاعلش محض اراده خداوندی است
لاجرم از افعال خداوندی باشد اکنون اگر محرک آن فعلی نامر از افعال بندگان شده
آن را از تمام قهر و غضب نامران دانند ورنه آثار رحمت شمارند زیرا که تحرک غضب اراده
نامر ضروری است و تحرک رحمت گاهی بمرکی باشد که از بندگان باشد یعنی فعلی نیک خواه قلبی
باشد یا بدنی و گاهی بی سبب هم رحمت عامه حرکت فرماید چنانچه اکنون همه عالم و عطار استعداد
حسنه و صفات حمیده و اشکال نیکو و دیگر نغاری بی اختیاری همین طور صورت بسته باقی ماند این که
اگر اختلاف متضمن ضرورت است می باید که در هر دو جا ضرورت باشد و لازم آید که مصداق
امتی بودن هر چه بود در هر دو جا راجع گردیده باشد جو اشل این است که اول چه ضرورت است
که اختلاف هر جا که باشد متضمن ضرورت باشد لفظ کان صادر انبگرید که گاهی متضمن ضرورت
می باشند و گاهی نمی باشند چنانچه ناظران رسائل نحو میدهند آن انقید سلم که هر
ترجیح معانی شد که مرجحی باید اینجا قرینه محل رحمت و اینجا قرینه وعید دخول نار بدین جانب
میکند که در اختلاف امتی ضرورت نباشد و در سبب باشد غایه مافی الباب جمیع اختلاف
امتی و هم جمیع مختلف هر دو مهمل باشند نسبت افراد اختلاف و این طرف اختلاف منقسم بدو
قسم باشند یکی متضمن ضرورت دیگر آنکه متضمن ضرورت نبود و این امر دانی که نسبت بایسته
اختلاف مستبعد نیست چه اختلاف بین اشیان هر دو طور متصور است اینکه حالت اولی متغیر
شود چنانکه اگر است آنکه هر دو بر حقیقت خود باشند و در امور نمانده از حقیقت و مسمی تغییر مانع سود خیار

زید در حاله قیام مخالف عمر هست اگر قاعد باشد لیکن ازین اختلاف بیام نمود اختلاف
 در زیدیه زید و عمریه عمر زنی نرسیده که صیوره گفته شود و اگر انقیدر پسند خاطر عنیت یگویم
 که اختلاف هر جا که باشد صیوره هم باغوش او بود بلکه از ضروریات تحقق اوست چه اختلاف
 را لازم است که حاله اولی که اتفاق بود زائل شده حاله دیگر بجایش پدید که آنرا اختلاف
 گویند مگر به این معنی که هر چه از لوازم و ضروریات انقلاب نیست مثل زبان و مکان انهم از حقیقه خود
 منقلب گردونی بلکه هر که موصوف و معروض اختلاف باشد انرا ضرور است که از حالتی بجای
 رویند و اینجا دانی که در متخلف استی معروض اختلاف استی است زیرا که فاعل اوست و در اختلاف
 استی است موصوف و معروض نیست بلکه طرف چنانچه مقتضای اضافه یعنی فی نیز همین است و موصوف
 آن درین جمله شامل وندیم است نه غیر و ظاهر است که اختلافی که فیما بین مذہب
 است بی آنکه صیوره بیان آید صوره نه بند و اگر فرض کنیم که شافعی آن مذہب حنفی شود و لازم
 حاله اولی زائل شده حاله ثانیه بجایش قایم خواهد شد و بهر تعجیل اضافه یعنی فی وقوع فی و صل
 اختلاف در محاورات قرآنی دلیل کامل است مثل فاخته وافیه و غیره بلکه در کلام الله در سوره روم
 و من آیاته خلق السموات و الارض و اختلاف استکم و انکم فرموده آن فی ذلک لآیت للعلیین فرموده
 آنرا اینجا مبداء است که استه و الوان را طرف اختلاف قرار داده اند و اشار الیه ذلک همین است
 و الوان می نمایند زیرا که بحکم من آیه اول اختلاف را بمنجمله آیات شمرند باز اگر اشار الیه ذلک
 همین و خلق و اختلاف دارند لازم آید که هم طرف باشد و هم مطروف لاجرم اشار الیه ذلک
 استه و الوان باشد اندین صوره شبهاده فی ذلک اضافه اختلاف استکم اضافه یعنی
 مگر آنکه باعتبار انفتاح دیده عبره که مشاهده اختلاف مذکور و میدهد مجاز نفس اختلاف هم
 طرف آیات فرا داده باشند و صوره حال اندین صوره آن باشد که نفس اختلاف نیز منجمله
 آیات است باز در آن هم آیات بسیار برای عالمان نهاده اند و الله اعلم بحقیقه الحال ازین مختصر
 گویم که ظرفیه مقتضی تبعاً طرف سجاانه است اگر چه مطروف متغیر الحال باشد و فاعلیه اگر نسبت فاعل

که تغییر فاعل را برانند فاعل بحال خود باشد و اگر فعل همین تغییر و مثال او است لاجرم تغییر
در فاعل رود بدین در صورت اولی یعنی اختلاف استی اضافه و انتساب ظریفه است فیما بین
اختلاف ولته و در ستخلف انتساب فاعلیه است و فعل متضمن صیوره چنانچه موبدا است با اینهمه صح
مرکب اضافی بجانب جمله اسمیه باشد که دوام و ثبوت را خواهد و جمله ستخلف جمله فعلیه است که تجد را
مقتضی است و میدانی که تجد و در عرضیات مقصود است نه در طبعیات و لوازم ذات لیکن اختلافی
که متغیضات ذات باشد و لاجرم دوام پذیرد اگر باشد همین اختلاف باشد که منش آن نارسائی فهم
بود و اختلافی که بوجه عوارض معلوم از افعال ذمیمه باشد و انیات ذمیمه باعث او بود لاجرم تجد
باشد بحسب تجد و قانع و الله اعلم بالصواب لیکن اول فاعل و اندک شت است که مستلزم توسعه
باشد و ثانی موجب عتاب که اکثر تخریب عذاب بود و الله الهادی چون درین قد و یهر تغییر
کفایت است وقت آن است که قلم را باز دارم چه بفضله تعالی تغییر خود هست و انیکو دانید
تبعاً ضاحی حسن ظن خود این نارسا را بسخره میگنید خیر اگر پسند آید از انظر است بیده ال
و هو منی کل شیء قدیر و اگر غلط گفته باشم متنبه فرمایند که نا کاره همین سان در عالم بیفکری
قدم بر دشته نوشته ام بدانان محفل خود این سلام رسانند و برایکی از شتاقان و بدید
خود دانند من ندانم از طرف شما و مولوی احمد حسن و مولوی محمود حسن بدلم چه نهاده اند
که اکثر موکشان بکار پردازی شما میکشند باقی از دعا خیر یادم دارند که ذریعه نجات من بجز
دعا و حباب حج نیست غالباً بتقریب نکاح مولوی محمود حسن نماید یونند قدم رنجه فرمایند لیکن
افسوس که گول از راه میکسوا افتاده است فقط

مکتوب هشتم

جواب استدالات علامه طوسی درباره امامت و بیان
معنی اختلاف امتی و حدیث متخلف

بسم الله الرحمن الرحیم

جامع علوم مولوی فخر الحسن صاحب ام کماله - پیچدان محمد تقاسم پس از سلام سنون و شوق کون
عرض پردازست در اوایل عشره ماه گذشته پس از رو و کدب بار انجام کار رفتن کول تا اتمام
بخاری و تحفیه سلم دار یافته بود و خواسته بودم که پابریل نهم و کول رسم لیکن بعد از ان ایام لطیفه
غیبی بعضی اسباب ناگفته به برابر روی کار آورده بجانب طن کشیدیم ماه مذکور بدیو بند رسیده
به قتم بوطن رسیدیم و پس از عید باز دهم یا شانزدهم باز بدیو بند آمده یک روز بغرض تقسیم انعام دیگر
قیام کرد و در ورشبنده از بخار روانه شدم و بهیرته کیشب گذارده بخورجه رسیدم و دو شب در آنجا
بوده امر روز روز یازدهم است غالباً که در بخار رسیده ام هنگام واپسی بدیو بند نامه انغیز رسید
از همان روز فکر جوابش بسر بود اما دانی که هم کالم دهم بشغل کثیره شاغل بر روز خاله بفردا
میکردم و باز بان عند اول سدره تحریر می شد امروز که این سلسله تحریر اجوبه به خطوط اجباب
جدا نیدم جواب نامه انغیز نیز یاد آید تجسس افتادم بدستم نیامد لیکن خط دیگر که متضمن خیالات
طوسی درباره امامت حضرت علی و دلائل ضرورت امام معصوم بنظر آمد چون مضمون اخیرش همان است
که در نامه اخیر بود این طرف چون این نامه در رواروی وطن رسیده بود اتفاق تحریر جوابش
نشده بود مصلحت دید احترام آن شد که جواب جمیع مضامینش زیر قلم کشیده نزد آن عزیز رسانم

شاید بدعا می یادم گفتند ای عمیز دست این افتاده باید گرفت باز گشتا نم زخم کجا برد برادر علم
 طوسی باین علم عقل بسنخا ان ابله فریب ابلهان را می فریبد و لائل عصمته ائمه که نوشته دعاوی است
 نه دلائل بان اگر این دعاوی را که در پیرایه دلائل آورده با ثبات میرسانند دلائل دعوی عصمته
 ائمه و منصوص بودن اینها می شود و اذلیس نفس نه یعنی که در دلیل اول می نویسد که احتیاج امام
 بر این است در رعیه احتمال خطا است اگر در امام هم احتمال خطا باشد تسلسل لازم آید انهی سبحان الله
 چه دلیل است و چه دعوی اول این امر مسلم نیست که وضع امام بهر غرض مذکور است بهر پر دعوی دلیل
 بکار است اینکه دعوی کرده است که احتیاج امام بهر این غرض است از کجا آورده فاعقل و فصل
 شادی نیافزوده بلکه اگر الفاظ قرآنی خود بکار بریم بدانیم که وضع امام فقط بهر امر بالمعروف
 و نهی عن المنکر است ارشاد فرموده اند الذین ان یکفاهم فی الارض اقاموا الصلوة و اتوا الزکوة
 و امروا بالمعروف و نهوا عن المنکر چون انیتدر محقق است درین امر بحث میکنم که امر بالمعروف و نهی
 عن المنکر را عصمته ضروری است یا نه هر که بهره از عقل دارد میداند که اگر در تحقق حوادث ضروری
 فقط مبادی ان ضروری است از اجزاء و شرائط هر چه جز این است از ضروریات نمی توان شد اجزاء
 داخل مابته حوادث می باشد کار شرائط فقط ایصال اثر و اسطفا فی العروض الی المعروف می باشد
 العرض در تحقق حوادث اگر ضروری است و اسطفا فی العروض و و اسطفا فی الثبوت و معروض ضروری
 است اجزاء در جانب و اسطفا فی العروض است و معروض در جانب و اسطفا فی الثبوت که از شرائط خواهند
 چه شرط آن است که خارج از مابته باشد و باز موقوف علیه بود و دانی که معروض همین صفة است
 لیکن هویدا است که عصمته بسته امر بالمعروف و غیره نه و اسطفا فی الثبوت است نه و اسطفا فی العروض
 نه معروض القصه در مابته افاته صلوة و امر بالمعروف اگر نگوییم امری نمی برآید که با عصمته هم آغوش
 بود بلکه اینهم ضروری نیست که امر بالمعروف و غیره وقت تکمیل او عالم جمیع علوم باشد امری انیتدر
 ضروری است که قبیل از امر بالمعروف و نهی عن المنکر از معروف و منکر آگاه شود اگر چنان زبان
 دیگر علی باشد چنانچه پیدا است و نه امانه دیگر آن در کنار خود امانه حضرت پیغمبر آخر الزمان صلی الله علیه و آله

محل تامل خواهد بود چه علوم نبوی صلی الله علیه وسلم علوم تدریجی است باقی ماند انیکه تسلسل لازم
خواهد آمد سبحان الله این چنین فهم و فرست همچنین علامه را نزد اگر مجموعه دین معلوم یک علم
می بود انوقت البته اگر علامه شیعیان این چنین ارشاد میفرمودند بجا بود ورنه بطور معقول
می تواند که در یک هزار ساله امام وقت تصحیح مدارک رجعه فرماید در یک سده مثلا از رعیت
تقصیم علم خود خواهد دان اگر بر امام شوری در وقایع نازل و مسائل وارده از علایق
حرام بودی و باز واجب بودی که هر چه در رای او آید بفرماید اگر چه مخالف دگران باشد آنوقت
دلیل مذکور شاید با تمام میرسد مگر شاید آیه والذین امرهم شوری بنهم تا بگوش علامه رسیده
و چون رسیدی این کار کار سینان است یا حفظ آیات شیعیان را چه سر و کار و انهم چنین علامه
روزگار را که مقدار فرقه خود باشد مع هذا خطایات عامه مثل یا ایها الناس یا ایها الذین آمنوا
و غیره باز هر چه کار اند و همچنین آیه فلو لا نفر من کل فرقه منهم طائفة الا نعوذ بالله لنگفتار خود
اگر فهم کلام ربانی سوا معصوم دیگر انرا محال بود این خطایات و همچو آیات ارستم تکلیف یا لا یطیق
است ورنه امام را کلام ربانی کافی است آخر در شان همین کلام تبیاننا کل شیء وهدی و جمرة
و شیری للمؤمنین وهدی للیقین فرموده اند و قیست که امام را فهم کلام است و کلام تبیاننا کل شیء
باز چه حاجت که امام معصوم باشد آری اگر تبیاننا کل شیء بودی ضرورت و حی افتادی انوقت
اگر عصمت شرط میفرمودند کونزد ما بهر و حی ضروری نیست ضروری می گفتیم بان مثل انبیا اگر بیرون
افعال الله هم از هر قسم که باشد فرض بودی انوقت البته بحکم بر بان عصمت الله ضروری بود و نیکی
علیکم بسنتی و سنته الخلفاء الراشدين من بعدی فرموده اند اطاعت و اتباع مطلق افعال
لازم نفرموده اند بلکه سنن معقوده که پیش نظر بر آینه و رونده از صحاب علی کرده باشند زیرا که
خلفاء راشدين بحکم عموم خطاب است و اما انزل لیسکم من ربکم و لا تتبعوا من دونه او بیا و همچنین
مبارشاد عموم من احدث فی امرنا هذا ما یس منه فهور و ما مور بان اند که عمل بها انزل کنند و پیروی
ما سوا نکنند و این طرف خطاب کنتم خیر امته اخربت للناس ما دین بالمعروف الم یگوشش همه

اهل اسلام فرا رسیده و پروانه و انمردا بینکم معروف سینہ بی باکان دریده امیر باشد یا مامور
 نظربین ادانی رعیت را گنجایش زد و انکار و امیر او انطرف حکم اتقوا ما انزل و لغره من احد
 الخ فافیه را چنان تنگ کرده باشد ممکن نیست که امری غیر شروع و محدث جاری توان شد اگر
 که در بیگاه حکم خطا باشد و غلطی فهم حکمی خلاف ما انزل خلیفه صادر فرموده باشد مانند امیر اکین
 دین تنبیه فرموده باشند و باز سجاده ستقیم آورده باشند اکنون بدان که سنه خفسار آن
 خطا اول خواهد بود یا صواب ثانی بلکه اگر فهم باشد لفظ سنه خود بر سلوک معمول بودن ان لایه
 دارد که بی تکرار عمل صورت نه بند و چنانچه محاوره دانان عرب و اقصای اطلاعات و ان حدیث
 واقف اند با لجه معصومیه اگر ضروری است در پیروی اعمال ضروری است باقی در نزول وحی آن را
 ملاحظه نیست آری در باره ایصال معصومیه از کذب ضروری است فقط مگر ایصال چیزی دیگر است
 و نزول چیز دیگر البته غرض در نزول همین ایصال است در بنی و نایمان بنی فقط چه اگر وحی متعلق صحیح
 نفس موسی الهیه باشد اندم بعصمت از کذب هم سر و کار نخواهد ماند با اینهمه میگویم که امام هر چند بلند مرتبه
 باشد اما تا هم نایب نبی است اگر در امام خطا فهم محال است در بنی بدرجه اولی متنبع خواهد بود مگر
 ما اقصای قرانی میدانند که اکابر انبیاء مثل حضرت آدم و موسی علیه السلام و داود علیه السلام در فهم
 مطالب حقایق و قائل خطا کرده اند حضرت آدم علیه السلام در فهم حکم و خطاب لا تقربا هذه الشجرة
 خطا کردند و اگر شیعیان بمقاید ما گویند که هر چه کردند خدا کردند خطا نکردند عذر گناه بدتر از گناه
 باشد باقی حضرت موسی علیه السلام با اینهمه سامان تذکر و اسباب یاد گاری که از یاد کردن قصه
 قصد مصاحبه حضرت خضر علیه السلام تا آخر صبحه موبد است در فهم حقایق آن و قائل که حضرت خضر
 نمودند از کجا رسیدند و حضرت داود علیه السلام با آنکه نبی بودند در قصه نقش غم که در آیه
 و داود و سلیمان از یکمان فی الحث از نفثت فی غم القوم و کنا لحکم شادین ففهمنا ما یسلین الخ
 مذکور است بحقیقه الامر رسیدند و حضرت سلیمان علیه السلام با آنکه تا آن زمان نبی نشده بودند حق
 بجهدار رسانیدند و الله اعلم بحقیقه الحال لما حصل اول دلیل اول تا تمام است و اگر تمام است هر چه لازم

خلیفه را استقامت نصرت کند تا نیکس در کار بود و کسور غرض از نزول و عیبت چنین باشد و پیوسته

ضروری است در غی ضرورت چون اینجا نیست اینجا چگونه ضروری بود این است حال دلیل اول
 و از حال دلیل ثانی پیرس که ازین هم برتر است علامه طوسی می نویسد که امام حافظ شریعی است اگر
 خطا در فهم او جایز باشد حافظ نباشد سبحان الله برین فهم و دانش نباید گریست اگر مطلبش نیست
 که شریعی را وجودی است در خارج اما در محل آفات از دست برد مخالفان اندیشه گم گشته است سلم
 مایه سبک گویم که شریعی محمدی درین عالم خود حضرت محمد مصطفی صلی الله علیه و سلم آورده اند کلام
 ربانی بطغییل او شان نزول فرموده و خود او شان صلی الله علیه و سلم بشهادت و تعلیم الکتاب
 و الحکمة بیان مطالبش نمودند اما اندیشه ما است که اعداد دین برهم نزنند کلام الله را بسوزند
 و احادیث را که شرح معانی قرآنی است بشویند یا هر چه سامان برهمی دین و دال شرح متین این
 جهان باشد بکنند لیکن بیزنگاه نیست این چنین دین متین که در خراپهای الفاظ معلوم بر نوبت
 فهم معانی چه ضرورت است حافظان قرآن الفاظ را یاد میکنند و از معانی خبر ندارند و عامسان که
 الفاظ را یاد دارند از او شان پرسیده معانی می برآرند با لجهل اصل دین کلام مبین است که
 تنبیاهما لکل شیء بران شاید است و احادیث بحکم تعلیم الکتاب شرح آن هر که این متن و آن شرح را
 یاد کرد حافظ دین شد فهمیده باشد که تفهیم باشد آری وقت تنفیذ احکام که همان امر با خبر و
 و نهی عن المنکر است فهم دین ضروری است آنرا خود فهمی امر ضرورت نیست چنانکه دانسته و از همین
 جا است که طاعت امام بود و نبی نبود اما یک بنی در برابر میباشند تا هر چه بفرماید این نیز همان
 بفرماید و اگر مرادش این است که اقامه دین بفرماید یا نیز سبک گویم که امام مقیم دین و حامی شیخ متیز
 که همانا مراد اقامه صلوٰة و ایثار الزکوة و امر بالمعروف و نهی عن المنکر است می باشد لیکن
 این قدر عاقل هم ضرورت نیست تا بعضی از خطا فهم چه رسد آری افضل همین است که عاقل از دیگران
 باشد مگر نه آنکه احتمال خطا ممکن نباشد چه این خود سوار ذات کبرای میگویند نیست نبی باشد یا دلی
 چنانچه قصص مذکوره باین نظر که قصص اکابر انبیاء اند به اثبات این کلیه کافی است چه دیگران
 از انبیاء بدرجه اولی در محل خطا خوانند بود و اگر قصص مذکوره درین باره دلیل کافی نیست قصه

اگر می بد که خود قصه سرور انبیا است دلیل عدم عصمت فہم انبیا است الغرض عصمت علی خبری
 دیگر است و عصمت فہمی چیز دیگر درین قدر شک نیست کہ انبیا دیدہ و دانستہ مخالفہ او امر و نواہی و بد
 نیکند و بدیش یاد دارم کہ در پرچہ های سابق عرض شدستہ ام لیکن ازین قدر عصمت فہمی لازم نمی آید
 باینہمہ آیت و ما ارسلنا من قبلک من رسول الا ذاقنی الہی الشیطان فی امیئۃ تفسیر
 کہ گیری بر وقوع خطا فہمی جملہ انبیا و رسل دلالت دارد و چون نباشد ہر کہ محل حوادث نیست
 معرض خطائی توان شد ورنہ ہر کہ باشد در محل خطا است لیکن دانی محل حوادث بودن منحصر در
 یک فرد است کہ ذات کبر بایست علش محیط است و صاف کہ نشأت آن بجز وجود امر دیگر نیست ظلمۃ
 شیطانی و دیگر حوادث مظلمہ اتا با و رسائی نیست کہ نورش را کمہر کند و در خطا افکند بانی ممکن
 اول ظلمۃ عدم دانسیگہ حال اوست چہ امکان خاص با قرآن و خود و عدم صورتہ بند و پست
 کہ ممکنہ خاصہ با سحاب و سلب ترکیب یافتہ دوم صدما کہ درات مظلمہ از بدن و تمہیات بدن غلط
 و اشوبہ و فضلات انها و اصحاب و اقوان نیک و بد میرسد و شیطان و جنات کہ در اصل فطرۃ
 مظلم افتادہ اند بوساوس گوناگون دل صفائی را کمہر میکند و اند بہر حال ما و رذات کبر بای
 ہر کہ باشد در محل حوادث است و معرض کہ درات بنی باشد یا ولی اما نسبتہ مانگہ نگاران تیرہ
 مورد نور او شان سراپا نور است اما مقابل او تعالی صفائی و شفافی کجا تا از خطا و
 غلطی فہم عصمت ضروری باشد غایتہ مافی الباب شل مایترہ درونان در ہر امر غلط نکردہ باشند
 اما چون علیہ خطا فہم شترک است اگر فرق است فرق شدہ و ضعف است خطا فہم نیز شترک
 باشد بان شدہ خطا و ضعف خطا و قلة و کثرة بوجہ مذکور ضروری است و اگر غرض طوسی از حفظ
 شرعیہ این است کہ شرعیہ خود را خدا آر داوول نمیغنی نسبتہ این لفظ از قبیل المعنی فی لطن اشاعر
 دوم این گوز شتر ہنوز دعوی است کہ بدلیلی مدلل نمی توان شد اکنون حال دلیل سوش
 نگز کہ چہ قدر بوج است می نویسد کہ بحکم اطیعوا اللہ و اطیعوا الرسول واولی الامر منکم متثال
 او امر و نواہی امام واجب است پس اگر معصوم نباشد انکار بروی واجب باشد نہ متثال

این دلیل نیز برینچه فرستم جناب علامه شیعیان مشهادتی میدهد که پسر این سخن از
 همان قبیل است که من چه میگویم و متنور من چه میگوید چه حاصل آیه این است که اطاعت اهل امر
 باید کرد مگر چه ضرورت که مراد از اهل امر امیر و امام باشد بلکه علما ربانی باشند که بنیانه حضرت
 رسول الله صلی الله علیه و سلم و امر و نواهی نبوی و خداوندی بخلاق میرسانند و همین وجه
 مطاع خدایق گردید باشند چنانچه حضرت رسول الله صلی الله علیه و سلم بوجه نیانه خداوندی
 مطاع خدایق گردیدند پس شیعیان که درین مقام مدعی اند با وجود این احتمال که نسبت ختم
 مقصود ایشان بشهادة سخن ظاهر است چگونه استدلال باین آیه خواهند کرد و سلمنا که
 مراد از اولی الامر امیر و امام مصطلم است لیکن نشاء اطاعت ایشان همین اولی الامر است
 نه نفس ذات ایشان چنانچه نشاء اطاعت نبوی صلی الله علیه و سلم و صف سالت است نه بایه
 و ذات محمدی صلی الله علیه و سلم چنانچه نفطر رسول و اولی الامر خود برین قدر دلیل کافی است و طاعت
 ذاتی مختصر دران ذات خداوندی است که خالق همه ذوات و اوصاف است و همین وجه اسم
 ذات یعنی الله اختیار فرمودند لیکن چون اینچنین است اگر ضروری است امثال همان او امر
 ضروری است که او امر خداوندی باشند ورنه وصف رسالت و اولی الامر از میان خواهد
 برخاست پس اگر فرضا بنی وقت مادی او امر خداوندی امری فرموده باشد چنانچه در صحاح
 اهل سنته موجود است که در تائیر نخل از خود منع فرمودند اطاعت دران امر حکم آیه لازم و وجوب
 نیست چنانچه خود فرمودند انتم اعلم با مورد نیاکم او کما قال لیکن و قتی که اهل سنته در باره بنی
 اینچنین گفته باشند و ایشان چه کنند خداوند علیم خود چنین میفرماید چنانکه دانستی درباره
 امام بدرجه اولی تسلیم خواهند کرد که بهر گونه مطاع باشد و مشرود عا علیه و ادانی که با حتما
 به قول مدعی توان کرد چه جائیکه منطوق کلام مستدل به باشد و بهین وجه غالباً پس ازین
 آیه جمل دیگر آورده اند که بفرموده شرح و تفسیر است نسبت آیه اولی در باره اشاره مذکوره اعنی
 جمله فان تنازعتم فی شئی فردوه الی الله و الرسول ان کنتم تو منون بالله و الیوم الآخر مطلب

پس از مطالعه - جمله لاحقه از علم الیقین بحق یقین میرسد بلکه براساس خطراته و کما
 و آد که میرسد مگر فهم و کماست و رنه ثبوتیان را با این روشنی آفتاب هم منظر فی آید الغرض
 اگر امام معصوم نخواهد بود اگر در فهم معصوم نیست هر چه بحکم خطا گفته باشد بجهل او امرضا و تدی
 نخواهد بود فی بلکه وصف امامت و اولی الامر می نیز از میان خواهد خاست اگر کسی انکار کند بر امام
 انکار نیکند و اگر تسلیم نیکند انکار از حکم خداوندی ندارد و قول باطل را رد میکند و امر غیر
 خدا را پس پشت می اندازد و مگر نیدانم که درین امر علامه شیعیان چه گناهی دیده اند بخی
 آنکه موافق اتباعا انزل ایکم من ربکم و لا تتبعوا من و نه اولیا باشد و اگر خاطی در عمل است
 و باعتبار اعمال معصوم نیست انکار بر افعالش ندانم بجه طور مخالف فرمان و احب الوداع
 اطیعوا الله و اطیعوا الرسول و اولی الامر منکم است ما چنان شنیده ام که امر جزیری دیگر است
 و فعل جزیری دیگر مقتضای اطاعت اولی الامر اتشال او امر است نه اتباع افعال تا انکار بفعل
 امام مخالف این باشد. این است حال دلیل سوم اکنون از حال دلیل چهارم نیز شنو علامه شیعیان
 میفرمایند که اگر امام معصیت کند از عوام و در درجه کمتر باشد چه امام از قبح معاصی آگاه تر است و از
 مناقب طاعات خبردار تر امیداریم که علامه نصیر الدین لاجرم علامه باشد این نمیدانستیم که
 این چنین سخنهایی سر و پا نیز یاد آورده اند بنا بر این دلیل بر دو مقدمه است که بهر ترتیب
 دو مقدمه مذکوره ضروری است اول ... آنکه امامت مفضول بر فضل و فضل نمی توان شد
 دوم آنکه امام را آگاهی و اطلاع قبایح معاصی و مناقب طاعات از دیگران زیاده تر باید
 لیکن دانی که هر دو مقدمه باطل است امامت طاعت دلیل بطلان مقدمه اولی است
 و مضامین مسطوره بالا که در شرط بودن علم و نبودن آن بهر امام گذشته مذکور شده
 بهر الباطل مقدمه ثانیه کافی است با اینهمه علامه را اگر دلیلی بهتر سیده بود ازین مصداق
 علی المطلوب که امام مطلوب بدست افتاد آخر درین گفتن که امام را عصمت ضروری است
 و درین قول که امام را فضلیت و علیت پر ضرورت چندان فرق نیست که آن را دعوی

در این باب

و این را دلیل میگردانند آری اگر اول را قبول و ثانی را دعوی قرار دادی قندی گنجایش
 رد و کد بود چه اول خاص است و مستلزم ثانی و ثانی عام است و مستلزم اول نیست بالجمله این اثبات
 خاص اگر عام را ازند کاری نمی برآید بان بدین نظر که عام خاص لازم می باشد معصومه لازم
 خواهد آمد باقی ماند آنکه چون عصمت ضروری شد تنفیص نیز ضروری باشد ورنه معرفه امام
 محال است چه امر دعوی است نه امر خارجی که بچشم و گوش توان دید و شنید بهر لطافت کاغذیه
 کردن ضرور نیست و همان درین دعوی قدم بر قدم نصاری رفته اند که بشارة بنی اول پیر منی
 ثانی شرط میکنند آن اگر دلائل مروده به ثبوت میرسند آنوقت دین امر نیز بخت میگردیم با اینهمه
 مرادش از تنفیص تعیین تشخیص نام و نشان و صورت و شکل و حسب نسب است که مفادش شخص
 جزئی باشد این چنین تعیین در انبیاء هم مقفود از ادم علیه السلام گرفته تا به بنی آخر الزمان
 صلوات الله علیهم اجمعین یکی نیست که از سابق این چنین تعیین پیرا کرده باشند و اگر چه
 برای محمد رسول الله صلی الله علیه و سلم هم چنین کرده باشند آن تعیین در حق کدام مومن
 بکار آمده آن معجزات علمی عملی یا اگر گوی سچاست لیکن از آن تا این فرق است که محتاج بیان
 نیست و اگر مرادش این است که بوصفی تغییر کنند که بنحویک کس بر کسی دیگر منطبق نشود و اول
 ضرورتش معلوم ورنه حاجه اعجاز که بالاتفاق ضروری است چه باشد دوم در جمله انبیاء مقفود
 خصوصاً در اول انبیاء سویم گوئیم که این تعیین بهر خلفا را رابعه فرمودند چنانچه آیه و عد الله الذین
 امنونکم اگر به دیده تدبر دیده شود برین قدر گواهی دارد و همچنین علیکم بستی و سنه خلفا
 الراشدين من بعدی و حدیث اقتدا بالذین من بعدی بهر امامه ائمه اربعه یا دوازده
 شان شایسته توان شد چه لفظ من بعدی که در حدیث دوم است سوا از تعیین رضی الله عنهما
 هر کسی است نمی آید و در حدیث اول همین لفظ با لفظ را شدین پیوسته تعیین خلفا را رابعه
 میفرماید چه معنی رشد که ما را اهدا و اتباع نبولست من کل الوجوه اگر یافته می شود چنین
 اشخاص یافته می شود چنانچه از سیره و صوره شان بویا نو و بالجمله اگر تعیین فرموده اند این

در این دعوی

کسان فرموده اند نه ببرد و دیگران و اگر مراد است از مفیص آن باشد که خود امام را دو بار و
تقریش بر نصب امامه و حی از خدا آید اگر تسلیم کنیم مطلبش نخواهد برآمد چه وحی امام اگر حجته
باشد ببرد و دیگران که هنوز در امتش داخل دارند چه کار خواهد کرد چه تسلیم قول نبی یا ولی بعد
تسلیم نبوة و ولایتش ضروری است در تسلیم نبوة و ولایتش تأثیری ندارد ورنه همان
مصادره علی المطلب لازم خواهد آمد و آنکه درباره شرط بودن عدم سبق کفر درباره امامت
دست نیامده لایزال محمدی اهلین زوده اند شاید بعالم سکر یا وقت و جد زوده باشند اگر
فرض کنیم که درانی جاعلک للناس اماما از امام مصطفی شیعیه مراد داشته اند از ظلم که ظلمین
مضمون است ظلم بالفعل بکدام دستاویز گرفته اند اگر فهم باشد در سحوايات اشاره بملکات
و مراتب بالقوة است ورنه بدی للمقتین و غیره جمله درانی مضحکه طفلان محمدان خواهند شد
کس نمیداند که بهر سقیان بالفعل هدایت دوار کدام مرض است تحصیل محل امریه بوده است
که از خداوندیتین محال و اگر تسلیم کنیم که مرتبه فعلی در سحوايات مراد است لازم آید که هدایت
مشرکان و کافران و فاسقان و ایمان و توبه او شان محال باشد چه در همین قرآن میفرماید
والله لا یهدی القوم الکافرین و الله لا یهدی القوم الفاسقین و الله لا یهدی القوم الظالمین
الکون بجز آنکه ازین الفاظ مراتب بالقوة مراد دارند چاره نیست ورنه قصص ایمان آوردن
بسیاری از کافران و توبه کردن بسیاری از فاسقان که در همین قرآن موجود است چه بینه
دهشته باشد آیه الا قوم یونس لما استوا کشفنا عنهم العذاب ثم یوگی ایات را یاد کن و مدح تو ابان
و احکام و خطابات توبه ایمان را پیش نظر کن و باز بگو که اگر توبه کافران و فاسقان از محال
بودی این وقوع توبه چگونه بودی و این سه خطابات چه کار کشودی مگر آنکه نزد شیعیان
ایمان آوردن کافران یا هدایت او شان فیض شیطانی باشد کار خدا نباشد نفوذ باشد
من ذلک حق این است که از امام دین آیه امام مصطفی مراد است و نه از ظلمین و دین آیه
ظالمان بالفعل و آنکه هدایت یافته اند یا وقت خروج امام آخر الزمان یا پس و پیش این مطلب

خواهند یافت و هر مرتبه ملکه از کفر و فسق و ظلم خیابان منزله بودند که آب در مرتبه ملکه از حراره
 آری چنانکه آب از صحنه آتش حراره بخود میکشد و آنوقت اطلاق حار بر آن رواست همچنان
 که اینکه بمایه یافته اند یا خواهند یافت بصحنه کفار و فساق و صف کفر و فسق و ظلم گرفته
 مصداق این اطلاعات معروفه یعنی کافر و فسق و ظالم می شوند باقی ماند اینکه اگر امام مصطلح
 شیعه مراد نیست باز چه مراد است از ما بشنود که ان شاء الله تیر بر بد میز نیمه عزیز من اول دو مقدمه
 یاد واریکی آنکه موافق و ما را سنان رسول الالبان قومه تا مقدور از الفاظ قرآنی
 معنی حقیقی موضوع عرب مراد داری و دیم آنکه مستکون اما ما فرموده اندانی جامعک للناس
 اما ما فرموده اند اندرین دو مقدمه اگر غریب کار بری خود بخود دانی که مفاد این آیه و عطا
 بنوة است چه معنی امام در محاورات همین بنیوار است و بر امر که باشد لیکن درین آیه این مطلق
 را مقید بجهل خود کرده اند که سواد نوع بنوة امانه یافته نشود بالجملة امام جنبی است که بنی و غیر بنی
 از انواع او است و فصل نوع بنی مفهوم مجعولیه خداوندی است که با رسال رسال مساوات
 نیزند و شاید همین حکمت باشد که خدا و رسول صلی الله علیه و سلم متصدی خلافة احدی از خلفا
 نشدند و آنکه در سینه ات خطور کرده باشد که هر چه بعالم از حوادث سر نیزند همه مجهول خدا تعالی
 است و جایش این است که بجای است اما فرق واسطه و باب واسطه است در صورت اولی منوب بواسطه
 می شود و همین است که احسان و ظلم را بمیان بسته میکنند و در صورت ثانیه حوادث منوب بخیابا
 می باشد مثل رسال رسال و علم لدنی و غیره اگر جای نگ نمی شد مثالی عوض میکردم مگر در وجه شریف
 بر فهم آن عزیز میگزارم و دلیل دیگر که بهر اثبات امامت امام برحق حضرت رابع الخلفاء آورده قابل
 آن نیست که اهل علم و رجوع بایش کنند تعداد اوصاف کدام کس نینداند آری اگر میرانی بهتر زن
 اوصاف میان نهاده میگفتند که پله اوصاف رابع الخلفاء نسبت به پله اوصاف خلفاء ثلثه گران
 است بطریق گنجایش انکار نمود اکنون اما همین بس است که اگر تسلیم کنیم که امامت مفضل با وجود
 فاضل قمیم است و هوکاتری بلح ایت تا هم چه حرج که خلفاء ثلثه در وزن اوصاف معدوده

اگر آن تر بودند و در نه وعده خداوندی که درباره خلافت از آن غیب است و بعد از آن
 منکم و هموا الصلوات و غیره بکوش همه رسیده به ترتیب مذکور ظهور فرمودی باقی انکار نبوت این
 اوصاف از ذوات خلفاء ثلثه انکار مدتهاست که جویش بجز انکار نبوت اوصاف معلومه در حضرت
 علی رضی الله عنی توان شد لیکن موافق هر کسی را به کاری ساختند این خدمت بمقابله رفاض
 چه از خوارج شد با اینهمه میگویم که اگر در غرض شجاعت و غیره اوصاف معدوده از کثرت و قانع معلومه
 و ظهور آثار مشهوره در یافته اند میدانم که تقدیم مصطفوی نیز نزد شیعیان ناز یا شده باشد
 مقتضای این دلیل آن است که حضرت مرتضی را اول پیشوار خلق میکردند و از دست حضرت
 مرتضی رضی الله عنه کافر گشته شدند و حضرت سید المرسلین صلی الله علیه و سلم یکبار هم کافری
 بهیستم نرسانیدند و بجهنم قیاس کن ز گلستان من بهار را و چون از کشف حقیقه بعد از خرافات
 طوسی که درباره امامت زعفرده بود فراغت یافتیم و خوب دانستی که مراد ازانی جاعلک للناس اماما
 چیست این نیز دانسته باشی که این عذر شیعه که امام مصطلم شیعه نیز مجهول من الله باشد و وحی در
 می آید و احکام خدا بروی نازل میگردد قابل پذیرائی نیست چه در مقام مناظره مدعیان را
 دعوی مجرد سودی نمی بخشد و دلیل محکم بدست می باید و اگر بالفرض دلیلی ناقص دعوی منکران بخود
 و رانبان خود داشته باشد باز بکدام دهان و زبان آن دعوی را در محفل مناظره پیش خواهند
 کرد اینجا قصه همچنین است نه منی که وقوع این چنین امامت پس حده حضرت خاتم النبیین صلی الله علیه
 و سلم منقوض همین وصف خاتمه است چه امام مصطلم شیعه اگر خود کرده شود مراد بنی است
 نزدشان و وحی بر وی آید و نسخ احکام سابقه میفرماید و بنی زیاده ازین چه می باشد غرض از
 امام و پیشوار گردانیدنش همین می باشد که در هر قول و فعل و امر و منی دیگران اتباع او
 کنند اتباع دیگران نکنند بنی باشند آن دیگران بادی و اگر کنند بوجار شاد و گفتندی و مصلحت
 دیگران را پیشوار خود ندانند چنانچه مادر بسیاری از احکام اتباع اینها سابق حبسید شاد و نبوی صلیم
 میکنیم پس وقتی که وحی آمد و نسخ احکام سابقه فرمود و در نحوه چه کسی است که بنی نگونید و امشب خفتند

الکون وقت آن هست که از معنی حدیث اختلاف اصحابی رحمة که حسب تحریر العزیز بهیچ در
مدخل از ابن عباس و دارقطنی و دارمی و ابن عساکر از ابن عمر روایت کرده اند و حاکم تصحیح
آن نموده هر چه بدین نام رسد این پیچان آید یا دیگر خود گذشته شود عزیز من اول دو
مقدمه که پس نفیس و نازک است زیر قلم میکشیم یکی آنکه افعال لازمه حسب اصطلاح صرف و نحو همواره
افعال مالم یسم فاعله وصفات مفعولیه می باشند آری بوجه اقامه مفعول بجای فاعل بهر طور ظاهر
بینان مبط می افتند اگر اقامه او بجای فاعل فقط درباره اعراب می بود چنانچه در مفعول
فعل مجهول می بینی تا هم کار سهل بود و اختلاف صیغه بهر مدایه کافی بود و اینجا که اعراب هم اعراب
فاعل است و صیغه فاعل اگر ناظر غلط کاری کند چه دوست است اینجا اگر تحقیق الحال را کما بی می
فهمند معانی سخنان می فهمند چه هر فعل را از فاعل و مفعول ناگزیر است و فاعل بی مفعول و مفعول
بی فاعل نباشد پس اگر و قدام زید مثلاً زید فاعل است مفعولی نیز ضروری است لیکن لازم است
نه متعدی که زید را فاعل فعل قرار دهند و مفعولی دیگر برآرند لاجرم این را مفعول خوانی و
فاعلی بهر او برآری معین افعال لازمه همیشه مطایع افعال متعدیه می باشند که در ماده
شریک این افعال می باشند چنانکه میگویند که اتمه تمام و اتمه فقط و قطعته ناقص
و امثال ذلک این مطایعه بطوریکه در قرینه دیگر است بهر آنکه افعال لازمه افعال مالم
یسم فاعله می باشند و فاعل آن فاعل افعالی می باشند که آنها مطایع آن افعال متعدیه
می بود چون اینقدر محقق شد مقدمه دیگر بشود که گاهی افعال عرضیه یعنی اوصاف عرضیه هم در
خود نسبتی خاص میدارند که باعتبار آن نسبت فاعلیه آن افعال معروضات آنرا می سازد مثلاً
آئینه وقت مقابل آفتاب اگر معروض نور می باشد بهر افعال آن نور باید رود و یار و خیره
اشیاء که مقابل آئینه باشد و مقابل آفتاب بود و وجود آئینه در میان ضروری است باهمچونیک
مفعول گاهی وسط مفعولیه مفعول ثانی می شود و آئینه و در و یار و خیره همه در تخییر مفعول
آفتاب اند و بهر آئینه و در و یار و خیره فاعل همان یک آفتاب است و پس بگردان نظر که

لفظ هر بدر و دیوار و غیره نور از آئینه میرسد اگر آئینه را در حق در و دیوار و غیره فاعل خود
 بجای است و فعال ممکنات خصوصاً را دیات همه ازین قسم اند فاعل حقیقی همان یک ذات پیک
 خدا تعالی است و قوه ارادیه با دیگر قوا و عملیه معروض مغول است و فاعیل ظاهره که آنرا فاعیل
 خود می نامیم نیز مغول او تعالی است مگر اول و وسطه ایصال فعل و اثر تا نباتی است و فرق
 درین قسم افعال و آن افعال که دوسه مغول را اقتضا کند مثل اعطاء و علم و غیره آن
 است که در قسم ثانی مفاعیل آنها از ضروریات تحقق آن افعال می باشد و در قسم اول موقوف
 علیه و ضروری به تحقق فعل فقط یک مغول می باشد از یک تا صد و زائد از آن چنانکه ممکن است
 که باشد همچنان ممکن است که نباشد سوّم آنکه بعضی افعال لازمه مثل اختلاف و ابتلاف
 و غیره و وجهه مرکوز است که یک وجهه متعدی است و یک وجهه لازم خدا صد این تقریر اگر بر
 این است که مضامین اضافیه را در تحقق و فهم خود تحقق و فهم طرفین و هشتین ضروری است
 فوقیه و تحتیه و فهم آن بر تحقق و فهم مقابل خود موقوف است چنانچه ظاهر است لیکن اینهم ظاهر
 است که فوقیه مثلاً در حق سقف و تحتیه مثلاً در حق ارض اگر لازمی است باین اعتبار که در طرف
 ثانی موجب تحقق مقابل خود است در حق طرف ثانی متعدی است گو بنظر این نظر که تحتیه
 و فوقیه انواع متقابله اند از یک قسم نیست که وضویش و زیرین طرف با نظرف بمصوّر آید اطلاق
 متعدی بحسب ظاهر بجا باشد لیکن انبقر ضروری است که هر که را اول گیری لاجرم در
 طرف ثانی موثر خواهی گفت که اصل متعدی است چه بنا بر آن بر همین تاثیر است و پس
 مگر جایکه اختلاف نوعیه هم از میان برخیزد اینجا این مغلطه هم نباشد تا در تجویز تاثیر مایل
 کنی مثلاً مفهوم تعاقب و تخالف و توافق و تناقض هر چند اضافی است لیکن این را اگر مقابل
 و تخالف و موافق و تناقض آن خوانی آن را نیز مقابل و تخالف و موافق و تناقض این ثانی
 مثل فوقیه و تحتیه و فاعلیه و مفعولیه اختلاف نوعیه نیست که اینچنین غلط خوری لیکن بعد
 را دانی که گاهی بی وسطه حرفی می باشد و وقتی بواسطه حرفی از حروف جاده باد علی حرفی

و من و غیره می باشد اهل نظر باز یک همه را تعدی میگویند و ظاهر بنیان فقط اضافی
 را که بی واسطه متعدی شوند متعدی خوانند و لفظ مفهوم اختلاف چون غور کردیم دانستیم
 که اختلاف هر چند لازم است اما اضافی است و هر دو طرفش از یک نوع می باشند باین دو
 کس باید و چیز اگر اختلاف و مخالف باشد این اگر مخالف آن است و مختلف از آن نیز
 مخالف این است و مختلف ازین عوض هر دو طرف یک مفهوم عارض می شود و چون اعتقاد
 محقق شد بدان که در جنس اصحابی و غیره اضافه اختلاف الی الاصحاب هر چند بطاظر
 اضافه مصدر الی الفاعل است لیکن اگر بغور بینی بدانی که اضافه الی المفعول است مگر
 بواسطه فی محل کلام اندرین صورت آن شد که الاختلاف فی اصحابی رحمه و غرض شایع
 ازین کلام آن است که اختلافی که در آمده من از جانب او تعالی افتاده مثلاً آن رحمه
 باشد نه غضب و عیش آن است که چون اصحاب دامت را مد نظر و مقصود دلی اتباع نبوی
 صلی الله علیه و سلم و امثال او امر و نواهی خداوندی باشد باز اگر اختلاف باشد مجبور
 باشد اعنی با اینهمه اتهام تمام بجانب اتباع و امثال که از لفظ اصحابی و امتی هوید است
 ورنه اطلاق این لفظ نازبیا است چنانچه پیدا است ممکن نیست که منشا اختلاف حبابه
 یا کینه بروری یا خوشی از خواشبهایی و بنوی نفسانی باشد اگر باشد نارسائی فهم کمی مختلفان
 باشد نظربین گنجایش نخواخته نیست که عذاب و عتاب را سر و ناچار و اگر دشمن ضرور
 افتاد و چون و اگر دشمن دامت و اصحاب را و سعی به رسید که در صوره اتفاق ممکن نبود
 و میدانی که توسعه چه قسم رحمه و غایه است و آنکه مختلف امتی و نموده بوجیه کلهم فی النار
 رسانیده اند اینجا اضافه فاعلیه اختلاف بجانب مختلفان است چنانچه امتی را فاعل
 صیغه مختلف نهاده اند و میدانی که انتساب فاعلیه بدو گونه می باشد یکی بطور اصدا چنانچه
 صافعال متعدی می باشد دوم بطور الفعال چنانچه در افعال لازمه باز الفعال را بدو
 قسم منقسم ساخته اند یکی آنکه متفعل صیغه عارضه را از فاعل اعنی واسطه فی العروض بگیرد

کسان تا حال نزد همه جایز و اگر نزد همه جایز نیست نزد بعض جایز چنانچه از شاهده عبارت نمودی چیست و وسایل
مختلفه خلاف یکی مردیگران را موجب تحقیق ایشان از ابطالان اعمال او عند الله نمیتوان شد چنانچه دانسته
شد و اگر فرض کنیم بر عدم جواز خرج بر چنین کسان اجماع است اجماع جاد است اجماع قدیم نیست بر اصول
اهل سنت و شهادت امام حاکم تردیدی راه باید زیاده از زیاده اگر کسی گوید این را گوید که حضرت امام درین مسئله
خطا کردند لیکن هیچ تمهید خطی بصب نبای ثواب بریت خطای اجتهادی درین باره مراعیم حاصل نمیشود
چنانچه در اصول اهل سنت مصرح است و هم واضح است چه اگر ظن غروب روزه افطار کرد تا نماز مغرب بخواند
و هنوز آفتاب غروب نشده بود این کس را از عمر بر خطای خود اصداع نشد هرگز عاقل بخیر نمیتوان کرد که از ثواب
محروم ماند و نیز تکلیف با لایطاق لازم خواهد آمد و در محال لایکلف الله نفسا الا وسعها آری بطریق اصول شنبه شهادت
حضرت امام شهادت کناره دین و ایمان شان هم از دست می رود و نمود باید منها اگر او نباشد بنگر که در کاف کلینی و ابان
در این باب که هر که اتقیه دین و ایمان ندارد و ارشده اند مع سند نقل میکنم اول عن ابن عمر عن شام بن سالم
عن ابن ابي عمير قال قال ابو عبد الله يا باعمران تعذرنا الدین فی التقیة و الدین لمن لا تقیه له و التقیة
کل شیء فی المسلم علی التمسین روایت دیگر عن محمد بن یحیی عن احمد بن محمد بن عمر بن خدا و قال سالت ابا الحسن علیه
السلام عن القيام للولاء فقال ابو جعفر التقیة دینی و دین ابائی و الا ایمان لمن لا تقیه له این در روایت مثل آفتاب
روشن می براید که هر که تقیه نکنند دین و بی ایمان است اکنون از حضرت شعبه التماس است که اگر همین تقیه
است حسن خدایه حضرت امام شهادت معلوم چه جایگاه شهادت و ظاهر است که درین روایت هیچ گونه تکلیف یا نشان ناول
باخصیص نیست اگر تاویل فرمایند با تخصیص بعدی شخصی نمایند سمعتم و خواهد بود اکنون ازین چاره نیست
که مذنب اهل سنت اختیار کنند و اگر از اتباع حق عار و نکاست لاجرم از الله و از دو گانه کل یا زود باقی خواهند
ماند اندر صورت اگر از حق واه را بر بند نیست باطل لاجرم خواهد آمد چه حضرت امام را درین تحقیق و با چاری که
که قابل هیچ نه از فوج جراحند معدود و بوزند ما هم کی بعد دیگری شربت شهادت چشند تقیه لازم بود اگر در اول
امر امید بود در آخر وقت که بیکس نماند تقیه لازم افتاده بود من آنچه شرط باع است با تو میگویم تو خواه از ختم بندگی
خواه طلال جواب دیگر نشاء الله تعالی بطریق مستحق و عقیق بر با نظر سامی خواهد گذشت لا تقهظوا این در روایت

که نقل کرده اند اگر احتمال دروغ باشد مطابق نمایند اگر تردید شکافی کلینی موجود نباشد نسخ مطبوعه این ترمذ
 ما موجود است ملاحظه نمایند اللهم انا الحق حقا وازرقا اتباعه وانا الباطل باطلا وازرقا اجتنابه و آخر دعوانا
 ان الحمد لله رب العالمین فقط

مکتوب ناز و محبت

در بیان معنی حدیث من لم یعرف امام زمانه فقد مات
میتة جاهلیة

بسم الله الرحمن الرحيم

بهین منتهای بی پایان احباب محمد قاسم عفی الله عنه بنجد متہ سراپا مکرمتہ جامع کالات عزیزم
مولوی فخر الحسن صاحب ام کمالہ پس از سلام سنون و شوق کمون عوض پردازیت کہ دیر
روزہ شنبہ نامہ عنایتہ امیر رسید و سرمایہ منتہا گردید نامہ اول کہ بارسالتش درین نامہ شہاد
فرمودہ اند یاد دارم کہ کی رسید مگر شود حفظم باعث فرموشی شدہ باشد یا حسن نظام
علمہ ڈاک در شماراہ کم کرد با لحد اگر جوابش نفرستادم معذوم ارسال جواب این نامہ اگر
مکفر تقصیر اول شود از اخلاق سامی چه بعید یمین است کہ بغیر رسیدن دواہ و قلم برگزینم و این
نامہ برین صفحہ بر نوشتہ معروف اول این است کہ تولد فرزند مبارک باد خداوند بسیار بخش
عمر درارش یار و بخت سعید مددگار فرماید از علم و عمل بہرہ وافر بردارد آمین نامش محمد نور الحسن
یا محمد حسن خوش می نماید مگر آنکہ در غشا تراوشان کسی باین نام بود اندرین صورتہ غالباً زمانہ
این نامہا پسند نخواہند آمد اینک میخوانم کہ بنجد متہ مولانا رشید احمد صاحب عرض دارند ہر جہہ فرمایند
ہما را مقرر سازند باقی باطلہ و زلزل بنا و مدیسہ نگینہ بدو وجہ پنج دارم یکی از طرف انور
دوم از طرف اہل نگینہ کہ چہ کم حوصلگی کردند آری ہر غمتی کہ بی سالبہ جد و جہد میرسد تا خدا
شناختن سان بہین سان ضلوع میکند یا رب این چہ زمانہ است کہ از شرفا دادہ فہم برگزینند

چیزیکه سرمایه شرف انسانی بر ملائکه باشد چنانچه رکوع و اذقار ربک للملائکه انی جاهل
فی الارض خلیفه بین دعوی شایدهست این چنین بی قدر گردد چون بنظر غورنگیریم
این همه نیز نگهبان بی نیازی است صدق الصد و صدق رسوله الکیریم یرفع العلم خیر نظر بر
خدا دارند و بهم نهر اسندان مع العسر لیران مع العسر لیرا اگر درمی بحکمة بند میفرمایند
چه باک که در کار دیگر خواهند داشت و لیکن بظاهر چنان می نماید که اگر این خوان نعمت را
از نگین خواهند برداشت باز نخواهند گسترانید اما الله و انما یراجون آن عزیز اگر از جای خود
بر خیزند برای این بچندان چنان سخن می نماید که اول بدلی رسند و منشی ممتاز علی حساب
و منشی عبد الرزاق صاحب ملاقات کنند شاید مطبوع صورتی پیدا آید اکنون جواب بمتقن
خود ریابند برادر من با این همه دانشمندی که خدا تعالی شمار از رانی داشته باز چه حاجت است
که این بچندان را تکلیف میدهند خیر اگر باس خاطر شما بودی کاظمی من مانع از چنین امور خود هست
ناچار هر چه بدین ناقص می آید تحریر می نماید اول باید دانست که معرفت شناختن است نه آفرین
فقط و ظاهر است که شناختن بعد علم اول و نوعی ذبول می باشد لیکن علم شی بدو گونه می باشد
یکی علم بالحقیقہ و بالما تیه و دوم علم بالوصف شد اگر کسی از ساکنان اطراف بدر بار بادشاهی اول
برسد و سابق از آن بادشاه رانده و ندانسته باشد بجز رسیدن خود فقط ملاحظه آنکه آن شاه
بر تخت بلند بطوری نشسته است که تاج مکرر بر سر و قبا و مکلف در بر همه امار و وزرا دست بسته
استاده همه کس و کس بدان سونهاد حکمی نمیفرماید که بجان و دل نمی درزند حرکتی میکنند که
بمساعتش بنشیند و بالجه ملاحظه امثال این امور بی آنکه کسی او را بیا کاند خواهد دانست که
بادشاه این است و حاکم این درگاه این الغرض آنکس بادشاه را بحتیقہ و ذات او نمیدانست
اغنی تشخص صوری نمی شناخت آری باین وصف میدانست و بهمین سبب آنکه از کسی پرسد
یا کسی او را خبر دهد خود بخود میداند که بادشاه این است نه آن دوم اینکه جمله من لم یعرف انام نام
فقد بات معتبه جالبه جمله شرطیه است و شرط عدمه و جزاء معلول آن می باشد مگر این را بطه علیه و معونه

درینجا وقتی مستحق می شود که از امام زمان عی مراد گیرد که هیچ دنیا و ضلالت زمانه خود را داشته
به بیان حق و باطل و هم بر وجه خود ترکیه احوال شان کرده اصلاح و علاج مردم فرماید بالجمله
تیلو علیهم ایامه ویز کسیم و یعلیم الکتاب و الحکمة داشته باشد شرح این معما این است که زمانه جا
زمانه را گویند که در ایام فتره قبل بعثت نبوی گذشت و وجه تسمیه خود ظاهر است چه بوجه اندس علوم
انبیا نیز حق از باطل و شناخت نیک از بد محال گردید غرض بوجه کمال جعل حق و باطل فرتی
نمانده بودند این صوره زمانه محمدی صلی الله علیه و علی آله وسلم زمانه علم باید خواند چه حق
عقائد و اخلاق و احوال و اعمال و عادات انجمنان منکشف گشتند که از کوه نادره پیش آفتاب
نیم روز می باشد پس هر که حضرت امام محمد رسول الله صلی الله علیه و علی آله وسلم بوصف رسالت^{جست}
بعاده ملازمت بشتافت و صفه ارادت و عقیدت در گوش کرده و کمر اطاعت چست بسته حسب
اشارات هدایت آیات رفته و هر گرا دیده بصیره کور بر آمد همچنان پابند رسوم جاهلیه و خیالات
زمانه فتره ماندان کور باطن بی نصیب اطلوع آن آفتاب نبوة هیچ سود نبرد و مگر ظلم است
که بشناختن رسالت رسولی همین طور است که علم بوصف رسالت در جذر طبیعه هر کس نهاده
اند اعنی هر که را بیند که تعب بولی و حسن معاظمی با خدای بی غرضانه امر میفرماید و با این^{جست} نخواهد پی
و بر این علیه عقلیه حسیه ز دلائل و معجزات بردست او ظاهر می شوند بی آنکه کسی او را بوصف
رساله و تقرب حق یاد کند خود بخود علم رسلش و خدا رسیدگی او ز دل جوش می زند و تقیاد
و اطاعتش میکند القصه اینقدر در دل هر کس نهاده اند که لوازم رساله و مقبولیته خداوندی
این چنین امور است مگر آنکه طبیعه کسی با مراض نفسانیه چنان فاسد شده باشد که در وقت امر حق
جسمانی ذالقه کسی خراب گردد و شیرین و ترش اشتناسد این چنین کنان اعتبار نیست عتبا
اگر است کس است که هنوز با اعتدال خود انداگریده العمر شیرین و ترش و لم پنجه اند چنان
وقتیکه اتفاق چشیدن اینها خواهد شد بی گفته دیگران مرغوب و غیر مرغوب را خواهند چست
سحق و واقعا باز از سر میگیرم بمقصود این است که هر کرا ذوق طبیعه درست است بجز دیدن

احوال و شنیدن اقوال انبیا را می شناسد و اگر اتفاقاً تا علی پیش می آید معجزات مصدق و عیسی
 او شان آن شبه اهل میگردد و می شناسد که لاریب این کس بنی است یا بن وجهی که او شتاب
 و از فیض صحبت او بهره مند می شود و قوه علمیه خود را بنور علمش منور می سازد و قوه علمیه خود را بزرگ
 نموده یعنی غرض قوه علمیه اش هذب ساخته از خواشی طبیعه می برباید مگر چون حضرت سرور کائنات
 علیه و علی آله و صلوات و تسلیات ازین جهان بجا و خالق انس و جان رفتند و هنوز زمانه امت
 علیه شان صلی الله علیه و علی آله و سلم در از باقی بود لازم افتاد که در هر قرن نادیده بر سر ایشان
 رسد و براه رست او شان را کشد زمانه نبوة با خورشید بود در جهام است تجویز فرمودند
 اعنی کسان را فرستادند که در علم قرآن و حدیث راسته بودند و باین اقوال شان مطابق احوال
 شان و احوال شان موافق اقوال شان باشد بالجمله در یوزه گزیده نبوة باشند و از مرتبه تیلو علیهم
 آیه و علیهم السلام و الحکمة و نیز گوییم مستفید بوده به نیابت حضرت رساله بنامی صلی الله علیه و آله و سلم
 برخاسته باشند پس کسی که او شان را بطور مذکور شناخت و سبعا دة ملازمت او شان را بشناخت
 کوئی مقصود دریافت تمیز حق و باطل حاصل کرد و همچنان زیست و جان بداد و هر گز غبار فساد
 طبیعه ندیده بهم و دخت بجز ناکامی سپهر نمید و دخت و همچنان در ضلالت جهالت ماند و لمبر و انا
 و انا الیه رجعون لغو و بالبدن سور انعم چون ایمنه محقق شد باید دانست که معنی حدیث
 مذکور این است که بشناخته باشی نه آنکه شیعیان میگویند چه محصل تقریر او شان چنانچه دینی
 این است که معرفه را اعتقاد و علم قرار میدهند و میگویند که هر که با ائمه امام وقت اعنی امام مهدی
 علیه سلام اعتقاد نکرد و بدل معتقد نشد او مردن جاهلیه خواهد مرد و ازین صاحبان کسی پرسید
 اگر کسی معتقد ائمه شان شد کدام شمع علم پیش نظرش افروخت و اگر معتقد نشد کدام غبار
 جمل پیش دیده بصیر او برخاست فقط انتسابی بیش نیست که ما و ائمه فلان بزرگ آمدیم
 اگر این است نبوة حضرت خاتم الانبیا چه کی داشت که با وجود آن ضرورت انتساب دیگر نداشت
 الحق همه استدالات این فرقه بشا به نیست که میگویند انفریق متعلق بکل حشیش جای خود نشاند

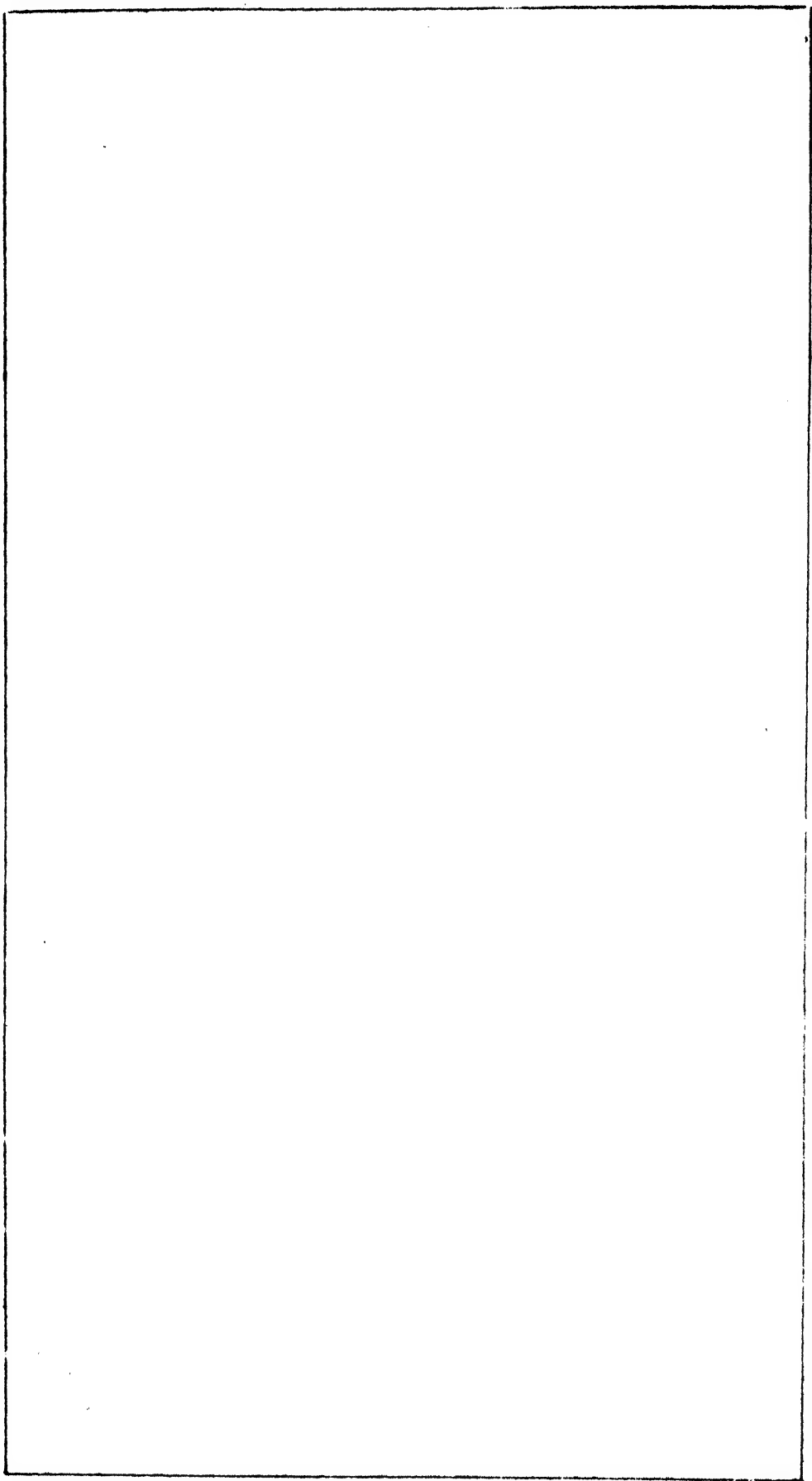
که مدعی باشند و این دلیل از مداین قدر یعنی شناسند که مدعی را دلیلی باید که تمجایش احتمال
 خلاف مقصود نماند نه آنکه احتمالی بیش نباشد و آنهم چنان که نه معنی معرفه برقرار ماند و نه رابطه
 علیته و معلولیه بجای خود اگر کسی را نیز حق و باطل داده اند و ماده فهم یک و بد در طبیعت نهاده
 اند و باز بر سر انصاف باشد کسی گوید یا نگوید خود بخود خواهد گفت که شیعیان چه غلط کار اند
 و چه دور از حقائق و اسرار معنی یعنی این است که اهل سنت را کرامت فرموده اند و حقیقت شکی
 این است که او شان را غیایت نموده اکنون دقیقه باید نوشت امام سا که درین حدیث سومی
 زمانه اضافه فرموده اند درین صفت کرمی است پس باریک تر حش این که طبع بشری بآنها
 اختلاف او را بچنان مختلف الامراض و الاحوال میگرد و که حجام او شان باعتبار اختلاف
 فصول و تبدل و تغیر آب و هوا معروض امراض مختلفه می شوند پس در هر زمانه مرضی را از مرض
 روحانی که در فی قلوبهم مرض اشاره بدان است پیش می آید و آثار خود می نماید درین پیر
 وقت رحمة عامه بنده را خاص میفرماید و بصیرت و تشخیص ان امراض عظامی نماید و همچنین
 زمانه بدایه و راتباع انکس منحصر میگردد و هر که دنبال او گرفت براه صحت آمد و رنه و ریهایی
 ضلالت و هلاکت خواهد برد و هست این چنین کس را باین لحاظ که پیش از زمانه خود می باشد
 امام میگویند و باین اعتبار که احکام او بحکم امراض زمانه نسبت داده و امر و نواهی سالکان یک
 گونه نو و جدید نمی نمایند مجد و خوانند مگر چون او امر و نواهی ان اگر چه جدید نمایند اما خوار کلام
 الصد و حدیث می باشند و تلاش درین بازه چنان می باشد که طبعی که بیمار آنرا وقت بیماری
 از لذت اطعمه و نفاس اثر به باز میارد و بد و تلخ امر میفرماید حال آنکه در ایام صحت قصه متغلس
 بود و این امر و نهی او مستفاد از کتب طب می باشد یعنی حقایق پزشکی و خواص آن را دانسته
 امر و نهی میفرماید زیرا که آن کس را که امام باشد بنی نخواند چه این امر و نهی او مستد بومی
 جدا گانه نیست بلکه از همین کلام الصد و حدیث حقائق و خواص اعمال و غیره دریافته بحکم مرض
 وقت امر و نهی میفرماید و با حکام جدیده سیاست می نماید این دقیقه را خوب باید فهمید و با

تجدد احکام محمول بر ترقی تازه کرده اید و سر بایه غلطی فاش شود و اثرات آن با لجم و سب
 هر زمانه شخصی را معین میفرمایند در آن زمانه که جایزه کبری اگر التوون خواند حضرت سعد بن
 سرور انبیا را علی الدین و آل و سلم بسیار بخندد و الحق در آن زمانه همچنین یگانه اقلیم علمت علم
 الاولین و الاخرین می باشد نه آن سرور انبیا بودی نه گمراهان آن زمانه را از آن جهالت
 بدر کشیدی چه هر کاری هر مردی این چنین جهان کبری را اگر مرفع می شود یا چنین علم است
 مرفع می شود نه هر قدر که باشد پس از آن هر قدر که جهان را می باید باندازه اش عالمی
 میفرمایند و مردمان را بیدار میباش که کامیاب میفرمایند پس ازین تقریر حاجه بیان وجه تشبیه
 در معیته حاجیه کنون هست مانند چه خود ظاهر شد که مردن کسیکه با اتباع امام وقت نشاءت
 در باره بودن تمیز حق و باطل هر قدر که باشد همچون مردن کسی است که قبل بشته
 بنوی در ایام قره مردند چه او شان و ایشان درین امر قلیل و کثیر شریکه دارند که حق است از
 باطل نشاءت کنون از شیعیان باید پرسید که اگر بالفرض حضرت امام مهدی علیه السلام
 بمنصه حیات از پرده عدم برون آمده باشند تا هم چه کردند تمام امت بر نعم شیعیان گمراه
 شد کار او شان آن بود که گمراهان را بدایه میفرمودند نه آنکه بدایه یا قنکان هم برگشتند و
 که بدایه تا هم نه بستان این امامت نشاءت قیامت شد منتظران و النفس بر لب آمدند تا هم چه منتظر
 است ابو بکر و عمر رضی الله عنهم با آنکه امام نبودند اقلیم وسیع فتح کردند و اسلام را وسعت
 دادند بیت المال از مال مال شد نماز و صوم رواج گرفت کفاری شمار سلمان شدند
 و بلاد را کفر دار اسلام گشتند هزار اساجد بنا کرده شدند عوض آنکه مرد این کار بودند
 کارا کردند و حضرت امام که برای همین کار بودند آنچنان سرسیر داب سر من ۱۲۱ فرو بردند
 که کارخانه بدایه بر هم خورد و ضلالت روا کرد و دارالاسلام دار الکفر گردید شیعیان محسوب
 شدند و تا هم هیچ التفات نمیفرمایند این امامت مرغوی شیعه بالفرض رست باشد بظاهر
 چنان می نماید که بوجه لطف که بر خدا بر نعم شیعه واجب است بملاحظه این ندانسته که ذکر

کرده شد محبوب شد و حضرت امام مغرور شدند و نه نفوذ بالمدکار امام این نبود که باید امن
زده همچو تاجران فاسق بی فکر خواب کنند با اینهمه اگر حضرت امام برومی کار آیند پیچشی شیعی
را ندانیم که او شان را بی مشاهده نیز گمبهای بدایه او شان بشناسد پس اگر بالفرض آن
روز روشن ظهور حضرت امام پیش آید سنی و شیعه همه یکسان خواهند شد هر کرا داعی توفیق
دیده بصیره خواهد گشتاد دوست بدست او شان خواهد داد و گردن اطافه زیر فرمان
خواهد نهاد و الا همچو گر امان پیشین رو خواهند یافت این اعتقاد سابق را درین معرفه و علم
معرفه چه مداخله بلکه عجیب نیست فی بلکه انشاء الله شکی نیست که شیعیان با این دعویهای
بیسر و مجتبه همچو یهودیان که از پیشتر حضرت خاتم الانبیا اظهار عقیده میکردند و بازده
استخفاف و زبیدند و از حضرت امام خواهند یافت چه او شان چنانکه خواهند دانست با
موافق کلام الله خواهند بود و کلام الله خود ظاهر است که بجز کلمه سنیان هیچ نمیراید اندین
صوره شیعیان او شان را امام سنیان بنده شسته رو بقفا خواهند نهاد و آری و جبال
موافق خیال خود خواهند دیدیم و دروغ و جته همراه و هم حیا اب و جدم دم بردستان گناه
بهبو امام مهدی خود خواهند دانست و بهایه ضلالت خواهند افتاد و الله میدی من باشد

الی صراط مستقیم

تمت

اشتہار قاسم العلوم

جن صائق نے آج تک قیمت قاسم العلوم کی عنایت ہنہن کی لہذا اب بذریعہ
 اشتہار مطلع کیا جاتا ہے کہ مہربانی فرما کر قیمت حسب تفصیل ذیل ہر چہار جلد کی
 علیحدہ علیحدہ ملاحظہ فرما کر روانہ فرما دیں اور علاوہ برین قیمت ہر ایک جلد کی
 صفحہ اول یعنی ٹیٹر جلد مذکور پر مودنمبر کے تحریر ہے معانیہ کر لین اور اب نمبر
 چہارم ارسال خدمت ہوتا ہے آئندہ جتقدر تیار ہوگی پیر اطلاع معہ قیمت کے
 دی جاوی گی ہفتہ ۴ تفصیل ہر چہار جلد

جلد اول	جلد دوم	جلد سوم	جلد چہارم
۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰
۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰

المشتہ محمد ممتاز علی مالک مطبع مہتابی دہلی

2. 1. 1.

[illegible]

